

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

Kello neljätöistä maanantaina

Tutkimus ajasta työelämän kokousvuorovaikutuksessa

Johanna Perkiö
Pro gradu -tutkielma
sosiaalipsykologia

Syyskuu 2007

Tiivistelmä

Tutkimukseni käsittelee aikaa vuorovaikutuksen kohteena työelämän kokouksympäristössä. Tutkin miten aikaan orientoidutaan tulevia tapaamisia suunniteltaessa sosiaali- ja terveysalan moniammatillisen tiimin kokouksissa. Kysyn aineistoltani, miten yhteiskunnan aikainstituutioita ja itsestään selvää arkitietoamme ajasta ylläpidetään vuorovaikutuksessa, miten erilaisia henkilöpositioita ja hallintasuhteita suhteessa työaikaan tuotetaan, ja millaisena ilmiönä aika tässä vuorovaikutuksessa näyttäytyy.

Lähestymistapani aineistoon on etnometodologinen. Tämä tarkoittaa sitä, että olen kiinnostunut niistä prosesseista joilla sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja ylläpidetään arkisessa vuorovaikutuksessa, miten toimimme ”normaalissa maailmassa” kuten ”normaalien toimijoiden” kuuluu. Luen aineistoa myös aikaa käsittelevän kirjallisuuden ja teorioiden valossa tarkastellen aineistoa ikään kuin palana todellisuutta johon näitä teorioita peilaan.

Aikaa käsittelevän kirjallisuuden pohjalta hahmotan aikaa kolmesta perspektiivistä: ihmisten toimintaa taustalta jäsentävänä *kehyksenä*, ihmisten aktiivisesti hyödyntämänä *resurssina*, sekä eräänlaisena *oliona*, johon ihmiset joutuvat mukauttamaan toimiaan ja joka toisinaan käskää heidät toimimaan. Nämä ajan olemistavat ovat osittain päällekkäisiä ja toimivat toistensa kautta.

Analyysissäni selviää, kuinka kalenterin ja kellonaika asettavat ajankohdista sopimiselle kaikkien yksiselitteisesti jakaman, tasasuuriin yksiköihin lohkotun *kehyksen*, ”kartaston” jonka ”koordinaateille” tapaamisia sovitellaan. Näiden kehysten täytyessä aikatauluja joudutaan järjestelemään, jolloin aika hahmottuu muokattavana *resurssina*. Sekä kehysten puitteissa tapahtuva ajankohdista neuvottelu, että ajan järjestely eri tarkoituksiin ovat kytköksissä työelämän *paikallisiin valtasuhteisiin*. Eri toimijoilla on erilaiset päätäntämahdollisuudet yhteisesti sovittaviin ajankohtiin, sekä omiin ja toistensa aikatauluihin. Analyysissäni aika hahmottuu yhtäältä *järjesteltävissä olevana tilana*, toisaalta taas pakottavana aikataulujen struktuurina, ”*oliona*”, johon oma toiminta on mukautettava. Koska aikataulumme ovat linkittyneitä muiden ihmisten aikatauluihin, on sosiaalisen järjestyksen ylläpidon kannalta välttämätöntä, että kukin toimii vastuullisesti ja kurinalaisesti suhteessa näihin aikatauluihin.

Tavoitteenani on avata sosiaalitieteessä vähän esillä ollutta näkökulmaa aikaan. Pysin kytkemään yleisellä tasolla käytävää keskustelua ajasta empiiriseen käytännön todellisuuteen. Suuri osa elämästämme tapahtuu vuorovaikutuksen kautta ja yhteiskunnan (aika)instituutioita ylläpidetään rutiinomaisessa vuorovaikutuksessa. Siksi ajan tutkiminen toimijoiden vuorovaikutuksessa jakamana arkisena todellisuutena voi avata uusia näkökulmia siihen, mitä aika (sosiaalitieteellisessä mielessä) on.

Avainsanat: aika, etnometodologia, sosiaalinen vuorovaikutus, sosiaalinen konstruktionismi, työelämä

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Aika	5
<i>Ajan olemus</i>	5
Mikä ajassa on luontoa ja mikä kulttuuria?	5
Sosiaalisen ajan kompleksisuus	7
Kello ja kalenteri	9
Mennyt – nykyinen – tuleva aika	12
<i>Ajan funktiot</i>	16
Aika yhteistoiminnan välineenä	16
Aika itsekurin välineenä	17
Aika taloudellisen vaihdannan välineenä	19
Kuka ajan ”omistaa”?	23
<i>Ajan kolme erilaista roolia</i>	26
Aika kehyyksenä	27
Aika resurssina	28
Aika oliona	29
3. Lähestymistapa	31
<i>Etnometodologia</i>	31
<i>Vuorovaikutuksen tutkiminen</i>	34
<i>Tutkimuksen toteutus</i>	37
<i>Työelämän palaveri-konteksti</i>	41
4. Analyysi	42
<i>Aikainstituutioiden ylläpito</i>	42
Aikaviittaukset puheessa	43
Työajan järjestely	50
<i>Hallintasuhteet aikaan</i>	57
Aikatauluista neuvottelu	57
Ajankaappausmenetelmät	64
<i>Millainen aika?</i>	71
5. Johtopäätökset	80
Liite 1. Litteraatiosymbolit	86
Lähteet	87

1. Johdanto

Aika on ihmiselämää keskeisesti määrittävä entiteetti. Elämämme ja toimintamme hahmottuvat ajallisina, ja toisaalta orientoidumme aktiivisesti aikaan järjestelemällä sitä tiettyihin tarkoituksiin. Aika on läsnä arjessa. Mietittäessä mitä aika on, ajatukset suuntautuvat kuitenkin helposti filosofisiin ja abstrakteihin ulottuvuuksiin. Kuten usein lainattu kirkkoisä Augustinukselta peräisin oleva lausahdus osoittaa, ajan olemuksen määrittely on vaikeaa: ”Jos kukaan ei kysy minulta siitä, tiedän mitä se on; jos minun pitäisi selittää se kysyjälle, en tiedäkään.” (Augustinus, sit. mm. Julkunen 1989: 10; Pohjanen 2002: 12.)

Augustinuksen lausahdus osoittaa, kuinka yleensä elämme aikaa arjessamme sen olemusta sen koommin pohtimatta. Tässä tutkielmassa lähestyn aikaa juuri tällaisena arkisen toiminnan keskeisenä tekijänä. Tutkin aikaa jonain, johon orientoidumme toiminnassamme yhtäältä mukauttaen toimintaamme aikaan, ja toisaalta mukauttaen aikaa omiin tarpeisiimme. Tutkimukseni käsittelee *aikaa vuorovaikutuksen kohteena työelämän kokousympäristössä*. Tutkin etnometodologisella otteella sosiaali- ja terveystieteiden moniammatillisen tiimin palavereista kootusta aineistosta, miten aika on läsnä tiimin tulevia tapaamisia suunniteltaessa.

Ajan perimmäistä olemusta pohdittaessa aika käsitetään yleensä ensisijaisesti fysikaalisena ilmiönä. Voidaan kuitenkin yhtä hyvin ajatella, että aikaan on monia näkökulmia, joista sosiaalitieteen näkökulma on aivan yhtä ensisijainen ja oikea kuin fysiikan tai filosofiankin. Tällöin myös sosiaalitiede voi paljastaa jotain ajan perimmäisestä olemuksesta *sosiaalisen todellisuuden* osana. Sosiaalitieteellisessä tarkastelussa ajan olemusta ei kuitenkaan voida nähdä täysin pysyvänä. Sosiaalisen maailman aika elää jatkuvasti vaihtuvissa vuorovaikutustilanteissa, joissa sen olemus on periaatteessa muunneltavissa ja neuvoteltavissa uudelleen. Tämän lisäksi siinä on kuitenkin myös pysyvämpi puoli, joka elää vuorovaikutuksen seurauksena syntyneissä artefakteissa, kuten kelloissa, kalentereissa ja aikatauluissa. Nämä ovat vaikeammin muunneltavissa.

Yhteiskunnassa vallitsevat aikakäsitykset elävät yhteiskunnan instituutioissa. Tämän lisäksi *aikajärjestelmämme*, jota edustaa tietty vuosi- kuukausi- viikko ja tuntijärjestelmä, on itsessään yksi

yhteiskunnan merkittävimmistä *instituutioista*¹. (ks. Berger & Luckmann 2005/1966.) Tätä aikainstituutiota ylläpitävät yhteiskunnassa noudatetut kellon- ja kalenterinaikaan sidotut aikataulut ja ihmisten arkitoiminta, jossa he säännöllisesti ottavat nämä aikajärjestelyt huomioon (Pohjanen 2002: 15). Ajassa on kuitenkin myös jotain, joka ulottuu sosiaalisesti rakennetun todellisuuden ulkopuolelle (Adam 1990: 42–25). Ajassa on myös fyysikaalinen, ”luonnollinen” puoli, joka asettaa tiettyjä ehdottomia rajoja sille, miten aikaa voidaan sosiaalisesti järjestää. Tämä ”luonnollinen” on monisäikeisesti ja erottamattomasti kietoutunut siihen, mikä ajassa on sosiaalisesti tuotettua ja rakennettua. ”Luonnollisesta” perustasta huolimatta tietty tapamme jäsentää aikaa on kuitenkin sosiaalisesti tuotettua ja ylläpidettyä, ja siten monin tavoin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin ja ideologioihin kietoutunutta.

Aikaa on sosiaalitieteissä lähestytty monella tapaa, ja joskus lähestymistavat saattavat poiketa toisistaan niin paljon, ettei aina ole selvää, voidaanko puhua edes samasta tutkimuskohteesta. Ensinnäkin aikaa voidaan tarkastella joko makro- tai mikroperspektiivistä ja näiden sisällä eripituisilla aikajänteillä. Pidemmällä aikajänteellä aikaa tarkastelevat esimerkiksi yhteiskunnallista muutosta, sukupolvia, eri ikävaiheita ja yksilöiden elämäntulkua kartoittavat tutkimukset. (Pohjola 1991: 250–253.) Aikaa yksilön subjektiivisen tietoisuuden kohteena on lähestytty ainakin ”jokapäiväisen” ajan ja elinajan erottelun kautta (Alheit 1994) sekä ihmisten orientaatioina elämän rajallisuuteen, esimerkiksi vakavaan sairauteen tai kuolemaan (Adam 1995: 43–57). Paljon on pohdittu erilaisten aikakäsitysten – esimerkiksi tehtäväorientoituneen ajan, taloudellisen hyödykeajan (kellonajan) tai reaaliajan – alkuperää, ominaisuuksia, yhteiskunnallista roolia ja vaikutuksia yleisemmällä tasolla (Pohjanen 2002; Reisch 2001; Biesecker 1998; Ingold 1995; Hope 2006; Hassan 2003; O’Malley 1992; Davies 1994). Lisäksi yleisiä ovat erilaiset ajankäyttötutkimukset sekä tilastollisina katsauksina siitä, paljonko aikaa erilaisiin toimintoihin käytetään (Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus) että esimerkiksi työajan kiireisyyttä, venymistä ja hallintaa tarkastelevat laadullisesti painottuneet tutkimukset (Hochschild 2001; Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Rutherford 2001). Omaa orientaatiotani lähellä olevasta näkökulmasta taas on tutkittu temporaalisten aspektien läsnäoloa organisaatiovuorovaikutuksessa (Boden 1997; Zucchermaglio & Talamo 2000) sekä lasten ja vanhempien vuorovaikutusta koskien toimintojen ajallista priorisointia (Wingard 2007).

¹ Instituutioiksi käsitetään yleensä tietyt yhteiskunnan viralliset järjestelyt, kuten oikeuslaitos, joukkotiedotus tai terveydenhoito. Lisäksi sillä tarkoitetaan myös epävirallisia puolia sisältäviä yhteiselämän järjestelyitä, kuten perhe, uskonto, ateriat tai keskustelu. Instituutioihin liittyvä toiminta on normatiivisesti säädeltyä ja instituutiot asettavat yksilöitä tiettyihin institutionaalisiin rooleihin. (Peräkylä 1997: 178–179.) Vaikka instituutioiden alkuperä on inhimillisen toiminnan totunnaistumisessa ja vakiintumisessa, ne näyttävät meille usein objektiivisina ”tosiseikkoina” (Berger & Luckmann 2005/1966: 65–74).

Arkielämässä, etenkin työelämässä, aika on läsnä hyvin käytännöllisessä mielessä. Lähitulevaisuutta suunnitellaan miettien, mikä ajankohta täytettäisiin milläkin toiminnalla. Suunnitellaan tulevia tunteja, päiviä, viikkoja ja kuukausia (Alheit 1994: 306). Mitä kauemmaksi ajallisesti mennään, sitä vähemmän täsmällistä suunnittelu yleensä on. Omana tutkimuskohteenani onkin aika tällaisen *käytännöllisen aktiviteetin kohteena*. Toisin kuin tilastolliset ajankäyttötutkimukset, en tutki ensisijaisesti sitä, millä ihmiset aikayksikkönsä täyttävät ja miten paljon aikaa he käyttävät mihinkin toimintoon. En myöskään tutki heidän subjektiivisia kokemuksiaan ajasta, esimerkiksi sitä, miten he henkilökohtaisesti kokevat aikansa riittävyyden. Sen sijaan tutkin sitä, miten he orientoituvat aikaan vuorovaikutuksessa. Tutkin, miten aika *praktisessa mielessä* on läsnä ihmistoiminnassa, työpaikkakokouksessa. Tutkimissani otteissa aika on eksplisiittinen puheen kohde, johon viitataan *lähitulevaisuuden aikatauluja* suunniteltaessa. Aikataulujen suunnittelu tapahtuu yhteiskunnan virallisten aikainstituutioiden, kellon ja kalenterin varassa. Oletuksenani on, että tässä eksplisiittisesti ajankäytön käytäntöön orientoituneessa puheessa tullaan kuitenkin samalla implisiittisesti neuvotelleeksi myös ajan luonteesta.

Aikaa vuorovaikutuksessa ovat tutkineet myös Boden (1997), Zucchermaglio ja Talamo (2000) sekä Wingard (2007), joilla kaikilla orientaatio aikaan on kuitenkin hieman erilainen kuin minulla. Boden tutki erilaisten ajallisten kehysten läsnäoloa organisaatiokontekstiin sijoittuneessa vuorovaikutuksessa. Omassa tutkimuksessani kohdistan enemmän huomiota *itse aikaan* aktiivisen toiminnan ja neuvottelun kohteena. Zucchermaglio ja Talamo taas tutkivat aikadiskursseja projektiryhmän vuorovaikutuksessa. Tämä vuorovaikutus ei kuitenkaan suuntautunut yhteiskunnan aikainstituutioihin kuten minulla. Wingardin tutkimuksen kohteena oli lasten sosiaalistaminen päivän aktiviteettien priorisointiin lasten ja vanhempien välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksen kohteena oli toimintojen ajallinen järjestys, eivät yhteiskunnan aikainstituutiot.

Suuri osa ihmiselämästä tapahtuu ”vuorovaikutuksen kautta ja vuorovaikutuksen varassa” (Peräkylä 1995 a: 19; myös Heritage 1996/1984: 234). Keskustelu on keskeinen todellisuutta ja yhteiskunnan instituutioita ylläpitävä mekanismi (Berger & Luckmann 2005/1966: 172). Yhteiskunnan aikainstituutioihin orientoituva vuorovaikutus ei kuitenkaan ole juurikaan ollut sosiaalitieteellisen mielenkiinnon kohteena. Aikaa koskeva keskustelu tapahtuu usein melko abstraktilla ja yleisellä tasolla. Yritänkin tutkimuksellani avata sosiaalitieteessä vähän esillä ollutta näkökulmaa aikaan, tutkien sitä, miten ja millaisena ilmiönä aika on läsnä osallistujien yhdessä jakamana todellisuutena arkisessa vuorovaikutuksessa.

Teoreettisessa osiossa käsittelem sitä, millaisena ilmiönä aika voidaan sosiaalitieteessä nähdä ja millaisia funktioita sillä on ihmisten välisessä yhteistoiminnassa. Osion alussa pohdin sitä, mikä sosiaalisesti ymmärrettyssä ajassa on luontoa ja mikä kulttuuria, millaisena sosiaalisena ilmiönä aikaa tulisi lähestyä, millainen rooli kelloilla ja kalentereilla on yhteiskunnassamme ja miten aikakäsityksemme on muuttunut ja muuttuu yhteiskunnan muuttuessa. Tämän jälkeen käsittelem sosiaalisen ajan funktioita; aikaa ihmisten yhteistoiminnan, itsekurin ja taloudellisen vaihdannan välineenä.

Teoriasta siirryn mikrotasolle analysoimaan ajan roolia vuorovaikutuksessa. Analysoin etnometodologisella otteella ihmisten vuorovaikutuksessaan hyödyntämää *arkitietoa ajasta*. Analyysiosiossa etsin vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten arkielämän itsestään selvää tietoa ajasta sekä yhteiskunnan aikainstituutioita ylläpidetään viittaamalla ja orientoitumalla siihen vuorovaikutuksessa?
2. Miten vuorovaikutuksessa tuotetaan erilaisia henkilöpositioita, hallintasuhteita ja määräämisoikeutta suhteessa omaan ja toisten työaikaan?
3. Millainen ilmiö ajasta muodostuu tässä vuorovaikutuksessa? Tätä kysymystä lähestyn tarkastelemalla sitä, miten ajasta puhutaan, mitä sille ”tehdään” ja miten itse toimitaan suhteessa aikaan.

Lukemani lähdekirjallisuuden pohjalta hahmotan tutkimuksessani aikaa kolmesta perspektiivistä: a) Ihmisten toimintaa taustalta jäsentävänä *kehyksenä* b) *resurssina* johon aktiivisesti orientoitutaan, jota järjestellään eri tarpeisiin, sekä ostetaan ja myydään markkinoilla ja c) *oliona* tai toimijana, johon mukautamme omaa toimintaamme, ja joka toisinaan käskee meidät toimimaan. Nämä ajan eri olomuodot ovat päällekkäisiä ja toimivat toistensa kautta. Esittelen jaottelun tarkemmin teoriaosuuden lopussa ja hyödynnän sitä empiirisessä osiossa.

2. Aika

Ajan olemus

Mikä ajassa on luontoa ja mikä kulttuuria?

Elämän kokeminen ajallisena pohjautuu yhtäältä pysyviin muutoksiin fyysisessä elinympäristössä ja ihmisessä itsessään, sekä toisaalta samojen ilmiöiden toistuvaan sykliseen ilmaantumiseen. Ajan kokemisella on siis fysiologinen ja biologinen perusta. Kuitenkin se, miten aikaa yhteiskunnassa jäsennetään ja miten se yhteiskunnan asettamina aikakehyksinä strukturoi elämäämme, on eri yhteiskunnissa eriasteisesti ja eri tavoin etääntynyt siitä, mitä aika fyysikaalisessa mielessä on. (Adam 1995: 29; Tabboni 2001: 7-8, 12.)

Luonnossa muutokset tapahtuvat monilla erilaisilla rytmeillä; on maailmankaikkeuden, linnunradan, aurinkokunnan, maapallon, ihmisten, kalojen, norsujen ja hyönteisten rytmejä (Pohjanen 2003: 333). Aika luonnon biorytmeinä läpäisee elämän kaikki aspektit. Ilman ihmisten luomaa sosiaalista maailmaa ei kuitenkaan olisi ”muuta kuin muuttumaton, ikuinen toisto, ihmislajin niin kuin muidenkin lajien kuolematon ikuisuus”. Ihmiselämä (kuten toki kasvi- ja eläinyksilöidenkin elämä) kulkee kahden ääripäänsä välissä lineaarisena alusta loppuun. (Arendt 2002/1958: 101–102.) Kuten muutkin lajit elämme maapallon rytmeissä ja olemme osa niitä, mutta tämän lisäksi olemme ryhtyneet tietoisesti tarkkailemaan ja mittaamaan aikaa omiin käytännöllisiin tarkoituksiimme. (Adam 1995: 145; Pohjanen 2003: 333–334.) Ajan mittaaminen ja symbolinen konstituointi on ominaista vain ihmisyyteille. Ihmisille mitattu aika on eräänlainen ”kolmas ulottuvuus”, todellisuuden lisäys, joka on irrotettu luonnossa tapahtuvien muutosten rytmeistä erilleen. (Pohjanen 2003: 333–334; Töttö 2003; Adam 1990: 156.)

Ihminen on siis luonut itselleen sosiaalisen todellisuuden, joka on monin tavoin kietoutunut fyysiseen todellisuuteen. Tämä sosiaalinen maailma koostuu kulttuurisista merkityksistä sekä yhteiskunnassa vakiintuneista instituutioista. Ihmistoiminnasta alkunsa saanut sosiaalinen maailma asettuu ihmisyyksilöitä vastaan yhtä objektiivisena ja vastaansanomattomina kuin luonnonilmiötkin.

(Berger & Luckmann 2005/1966: 65–74.) Kunkin yhteiskunnan aikarakenteet ja aikakäsitykset elävät yhteiskunnan instituutioissa esimerkiksi aukioloaikojen, erilaisille toimille soveliaiden ajankohtien, sekä kielellisten puhetapojen muodossa (ks. Berger & Luckmann 2005/1966). Sen lisäksi, että aika elää yhteiskunnan instituutioissa, yhteiskunnan aikarakenne itsessään voidaan nähdä instituutiona jota ylläpidetään muun muassa kellon ja aikataulujen avulla (Pohjanen 2002: 15).

Luonnon biorytmien, yhteiskunnan instituutioiden ja kielellisten merkityksenantojen lisäksi ihmisyhteisöjen aika elää myös ihmisen luomissa konkreettisissa esineissä, artefakteissa. Merkittävimpänä aikakäsitystämme muovaavana artefaktina voidaan nähdä kello, mutta myös esimerkiksi kommunikaatioon ja liikkumiseen tarkoitetuilla teknisillä välineillä on olennainen rooli aikakäsityksemme muodostumisessa. (Adam 1990: 157 & 1995: 107–124; Mackenzie 2001: 241.)

Barbara Adam (1995: 43) näkee sosiaalitieteilijöiden perusvirheenä sen, että he ovat lähestyneet aikaa sosiaalisen- ja luonnonajan erottelun kautta. Sekä sosiaalitieteen klassikot että muut tutkijat ovat lähestyneet aikaa ensisijaisesti materiaalistettuna ja ihmisen toiminnasta ja kokemuksesta riippumattomana kellonaikana, kiinnittämättä huomiota muihin ajan rytmeihin joissa elämme. Vaikka tiettyjä aikajärjestelmän osia, esimerkiksi tietynlaista tunti- tai viikonpäiväjärjestelmää voidaan pitää puhtaasti sosiaalisena konstruktiona (ks. Tabboni 2001; Lee & Liebenau 2002: 130; Pohjanen 2002: 37; Hassan 2003: 233), myös yhteiskunnan aikainstituutioissa kokonaisuutena ajatellen on jotakin, joka ulottuu sosiaalisen maailman ulkopuolelle (Adam 1990: 42–45).

Bergerin ja Luckmannin (2005/1966: 203–206) mukaan ihmisen biologinen organismi ja sosiaalisesti tuotettu todellisuus ovat jatkuvassa dialektisessä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Yhteiskunnalliset käytännöt muokkaavat ihmisyksilön biologisperustaista aikarakennetta, esimerkiksi sitä koska hänen tarvitsee syödä ja nukkua tai koska hän on sukukypsässä iässä. Toisaalta biologinen organismimme asettaa rajat sille mikä on yhteiskunnallisesti mahdollista. Emme voi ilman vakavia seurauksia olla kovin pitkään syömättä tai nukkumatta². Yhteen päivään ei voi mahdollistaa loputtomasti tekemistä riippumatta siitä, miten päivää yhteiskunnassa sosiaalisesti jäsennetään. Erityisen vastaansanomattomina luonnon biorytmit asettuvat eteemme esimerkiksi kuoleman, syntymän tai ikääntymisen yhteydessä. Tällaiset elämänhistorialliset tapahtumat usein myös muuttavat subjektiivista aikakäsitystämme (Adam 1995: 55–58).

² Nukkumisen sidonnaisuuden maapallon rytmeihin huomaa vuorotyössä; pystymme nukkumaan päivälläkin, mutta yleensä olo on silloin jatkuvasti tavallista väsyneempi, vaikka nukkuisimme ajallisesti yhtä pitkään.

Yhteiskunnan aikarakenne on siis monimutkainen kooste luonnon biorytmejä ja sosiaalisesti rakennettua sekä aineetonta että aineellista todellisuutta. Nämä kaikki ajan rakennusaineet ovat moninkertaisesti toisiinsa kietoutuneita. Yhteiskunnan aikarakenne asettaa rajat, joihin ihmisyyksilön on henkilökohtaisessa ajoittamisessaan mukauduttava. Yksilöt voivat jossain määrin muodostaa omia ”aikatyylejään”, mutta tämä voi tapahtua ainoastaan yhteiskunnan aikarakenteen asettamissa rajoissa. (Tabboni 2001: 14–15; Berger & Luckmann 2005/1966: 37–38.)

Sitä, mikä ajassa on ”luontoa” ja mikä ”kulttuuria” ei ole mahdollista erottaa toisistaan. Myös luonnonilmiöt näyttävät meille sosiaalisten merkitysten välittämänä. Koska itse tutkin aikainstituutioiden ylläpitoa kielellisessä vuorovaikutuksessa, lähestyn aikaa ensisijaisesti sosiaalisena ilmiönä. Ne kielelliset kategoriat, joiden kautta aikaan orientoidumme, ovat ensisijaisesti sosiaalista alkuperää. Sosiaalitieteen tutkimuskohteena aika on sosiaalisen maailman asukas, jolla on kuitenkin juurensa luonnon biorytmeissä.

Sosiaalisen ajan kompleksisuus

Sosiaalisesta ja kulttuurisesta ajasta puhuttaessa on yleistä tehdä jaottelu *sykliseen* ja *lineaariseen* aikaan. Syklinen aikäkäsitys liitetään yleensä ensisijaisesti esimoderniin yhteiskuntaan. Aika nähdään toisteisena, se ikään kuin kiertää ympyrää ilman alkua ja loppua. Ajan syklit liittyvät luonnon kiertokulkuun. (Julkunen 1989: 11–15; Pohjanen 2002: 94–95.) Modernia yhteiskuntaa sitä vastoin luonnehditaan usein vallitsevalta aikäkäsitykseltään lineaariseksi. Lineaarinen aika voidaan hahmottaa jananä, joka virtaa tasaisena suorana menneestä tulevaan. Tämä jana on pilkottavissa keskenään yhteismitallisiin yhtä suurin yksiköihin. (Julkunen 1989: 13–15.) Yksinkertaistaen voisi sanoa, että esimoderneissa yhteiskunnissa ajan ajatellaan sijaitsevan tapahtumissa, kun taas modernien yhteiskuntien tapahtumat sijaitsevat ajassa (Adam 1995: 34).

Modernia ja esimodernia aikaa on sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa kuvattu syklisen ja lineaarisen lisäksi myös muilla niihin kytkeytyvillä määreillä. Syklinen, esimoderni aika on usein nähty muun muassa laadullisena, tehtävä- tai tapahtumaperustaisena ja pysyvänä. Lineaarista, modernia aikaa taas on kuvattu määreillä mekaaninen, rationaalinen, abstrakti, kvantitatiivinen, muuttuva, kontekstista riippumaton ja standardoitu. (Adam 1995: 29–30; Julkunen 1989: 13–15.) Barbara

Adam (1995: 29–30) on kritisoinut näitä jaotteluja. Adam kohdistaa kritiikkinsä sosiologisiin, antropologisiin ja historiallisiin tutkimuksiin, joissa hänen mukaansa vallitsevaa länsimaista aikakäsitystä kuvaavat määreet on otettu annettuina. Traditionaalisissa yhteisöissä elävien ”toisten” aikaa on tutkittu asettamalla se dikotomisesti vastakkain tähän annettuna otettuun käsitykseen omasta ajastamme.

Esimerkkeinä tällaisista tutkimuksista Adam käsittelee muutamia klassisia antropologisia tutkimuksia (Evans-Pitchard 1940/1969, Whorf 1956 ja Lévi-Strauss 1963/1972. ks. lisää Adam 1995: 32–34). Adamin mukaan tutkijat ovat analysoineet tutkimuskohteidensa aikaa kontrastoimalla sitä omaan aikaansa, mutta jättäneet oman aikansa täysin analysoimatta. Tämän ”toisen” ajan on nähty olevan kaikkea sitä, mitä oma aika ei ole. Lisäksi Adamin mukaan sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa on usein jätetty huomioimatta, että sekä traditionaalisina että moderneina pidetyissä yhteiskunnissa elää rinnakkain monia aikoja. Minkään yhteiskunnan aika ei ole pelkästään abstraktia tasaisesti eteenpäin virtaavaa kellonaikaa tai toimintaan sidoksissa olevaa ympyrää kiertävää laadullista aikaa, vaan kaikki yhteiskunnat sisältävät erilaisia aikoja joiden hallitsevuus vaihtelee tilanteittain. (Adam 1990: 96 & 1995: 30–42.)

Syklisyyden ja lineaarisuuden ero ei myöskään ole välttämättä itsestään selvä, vaan molemmat aikakäsitykset voivat vaikuttaa päällekkäin (Pohjola 1991: 252). Kaikkiin sosiaalisiin prosesseihin sisältyy aspekteja sekä syklisyydestä että lineaarisuudesta (Adam 1995: 38). Esimerkiksi erilaiset ajan syklit ovat samanaikaisesti myös lineaarisia. Jokaisen syklin sisällä muutos on yhdensuuntainen eikä sitä voi kääntää taaksepäin (mt. 22). Adamin mukaan aikaa onkin sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa käsiteltävä *monidimensionaalisenä* ilmiönä, jossa erilaiset ulottuvuudet ovat läsnä samanaikaisesti (Adam 1995; ks. myös Pohjola 1991: 252–254).

Monidimensionaalinen aika on sidottu kellojen ja kalenterien lisäksi sosiaaliseen vuorovaikutukseen, yhteiskunnan rakenteisiin, käytäntöihin, tietoon, artefakteihin, tiedostavaan ruumiiseen ja ympäristöön (Adam 1995: 6). Adamin mukaan kaikki ajan piirteet ovat vaihtelevassa määrin kaikkien kulttuurien ominaisuuksia. Meillä on päällekkäin monia aikoja, eikä aikojen kompleksisuutta voi ilmaista syklisen ja lineaarisen, tai muidenkaan dualismien kautta. (mt. 37.)

Kello ja kalenteri

Kello ja kalenteri ovat keskeisimpiä yhteiskunnan aikainstituutioiden ylläpitäjiä. Ne mainitaan usein länsimaisen aikakäsityksen hallitsijoina (Adam 1995; Pohjanen 2002; Julkunen 1989; Hassan 2003). Kalenterin rooli elämässämme, tai edustama aika, ei ole kuitenkaan ollut sosiaalitieteellisen mielenkiinnon kohteena samassa mitassa kuin kellonaika (ks. esim. Adam 1995; Pohjanen 2002; Mackenzie 2001). Kalenterit näyttävät jollain lailla viattomampina kuin kellot; ne mittaavat vain vuodenaikojen, kuun vaiheiden ja vuorokauden luonnollista kiertoa. Kellonaika sen sijaan on nähty monessa mielessä keinotekoisena aikana, ja syntipukkina moneen (Adam 1990 & 1995; Pohjanen 2002; Hassan 2003; Lee & Liebenau 2002; Darier 1998).

Pohjasen (2002) mukaan kellonaika toimii keskeisenä maailmamme jäsentäjänä. Kellon tikitys jakaa tasaisena eteenpäin virtaavan ajan standardisoituihin kvantitatiivisiin yksiköihin jotka eivät ole suhteessa mihinkään itsensä ulkopuoliseen. Kellon edustama aikakäsitys liittyy Newtonin aikateoriaan, jossa universaali ja absoluuttinen aika virtaa eteenpäin ilman suhdetta mihinkään ulkoiseen. Myöhemmin Einsteinin teoria ajan suhteellisuudesta syrjäytti Newtonin käsitykset fysiikassa. Newtonin teoria ajasta ei kuitenkaan ollut ainoastaan fysikaalinen, vaan myös yhteiskunnallinen ja kulttuurinen määrittely. Edustajanaan kello se on jäänyt arkiajatteluamme voimakkaasti elämään. (Pohjanen 2002: 16, 32–35; Adam 1990: 52–46 & 2004: 29–31.)

Pohjasen (2002) ja Adamin (1995) mukaan kellonaika on syvästi annettuna otettu ymmärrys ajasta. Se yhdistetään usein aikaan sinänsä, ikään kuin ei olisi muita aikoja (Adam 1995: 25, O'Malley 1992: 355). Kellojen (ja toki myös kalentereiden) katsotaan edustavat jonkinlaista oikeata ja objektiivista aikaa, johon vertaamme muita kokemuksiamme ajasta (Pohjanen 2002: 128–129). Kaikille varmaan on arkielämästä tuttu se kokemus, että aika tuntuu joskus kuluvan hitaammin, joskus taas nopeammin kuin mitä kello tai kalenteri antaa ymmärtää.

Sosiaalitieteellisissä aikatutkimuksissa näyttäisi yleisesti ottaen korostuvan kellonajan *luonnottomuus* (Adam 1990 & 1995; Pohjanen 2002; Julkunen 1989; Ingold 1995; Darier 1998). Kellon moninaisista synneistä näyttää vallitsevan melko suuri yksimielisyys. Mekaaninen kellonaika irrottaa ajan luonnon rytmeistä ja ihmistoiminnasta ja tekee ajasta pelkän abstraktin keston, jonka tasamittaiset yksiköt eivät jousta eivätkä veny. Se säätelee elämäämme biologisista rytmeistä piittaamatta, esimerkiksi herättää meidät ennen aikojaan, vaikka biologinen

organismimme vielä tahtoisu nukkua. Se hallitsee ja kontrolloi elämäämme ja tekee siitä kiireistä. (Adam 1995: 52–54, 131; Pohjanen 2002: 37–38, 104; Julkunen 1989: 15; Darier 1998; Hassan 2003.) Sen avulla on kolonisoitu ihmisten elämismaailmat ympäri maailman (Postill 2002: 251–252).

Pohjasen (2002: 37–38, 112–114) mielestä kellot eivät mittaa lainkaan aikaa, vaan sosiaalista toimintaa, eli tapahtuman, prosessin tai tekemisen kestoa. Pohjasen mukaan kellonaika on suhteessa vain itseensä, ei esimerkiksi luontoon tai ihmisen toimintoihin. Kellon salaisuus on liike suhteessa toiseen liikkeeseen. Adamin (1990: 53 & 1995: 24–27) mukaan kellot taas mittaavat luonnon aikaa, mutta mitattava aika on laadullisesti erilaista (vaihtelevaa) kuin sen mittari, kello (jonka standardiaika ei vaihtele). Adam (1995: 52) keskittyy argumentoimaan kellonajan luonnottomuuden ja muiden aikojen paremmuuden puolesta, kun taas Pohjasen (2002: 16, 32–35) mielestä paremman ajan etsinnän sijaan kellonaika pitäisi ottaa analyysin kohteeksi ja kytkeä se modernin yhteiskunnan teoriaan *sosiaalisena tosiasiana* (ei siis luonnon tosiasiana).

Kellonajasta puhuttaessa näyttäisi olevan yleistä nähdä se jollain lailla vastakohtaisena kaikille muille ajoille. Vaikka Adam (1995: 29–31) varoittaa sosiaalitieteilijöitä lähestymästä aikaa dikotomioiden kautta, hän kuitenkin itse tekee näin nähdessään kellonajan täysin vastakkaisena muille, luonnollisempina pitämilleen ajoille (mt. 52). Pohjanen (2002) taas lähestyy omaa aikaamme ensisijaisesti kellonaikana³ vertaamalla sitä esimoderneihin yhteiskuntiin, joiden luonnollisempi aika oli Pohjasen mukaan sidoksissa tehtäviin ja erilaisiin biologisiin kelloihin.

Useat tutkijat (Julkunen 1989; Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Ingold 1995; Reisch 2001; Davies 1994), ennen kaikkea Adam (1990 & 1995) ovat esittäneet, että meillä on kellonajan lisäksi myös muita aikoja. Kuitenkin *kellonajan olemus* näytettäisiin tutkimuksissa otettavan melko lailla annettuna. Tähän annettuna otettuun olemukseen liitetään yleensä negatiivisia piirteitä. Erilaisten aikojen keskinäiseen arvottamiseen on kiinnittänyt huomiota Rehn (2002: 83), jonka mukaan aikatutkimuksissa on otettu annettuna se, että lineaarinen taloudellinen hyödyke-aika on automaattisesti pahaa ja syklinen joustava aika automaattisesti hyvää.

Yleistä on nähdä kellonaika 1. *lineaarisenä* 2. *abstraktina* 3. *kontekstista riippumattomana* 4. *objektiivisena* ja 5. *kvantitatiivisena* kestona, joka ei ole sidoksissa mihinkään itsensä ulkopuoliseen

³ On toki otettava huomioon, että Pohjasen tutkimuksen aiheena on nimenomaan kellonaika. Hän kuitenkin mielestäni ylikorostaa kellonajan roolia yhteiskunnassamme verrattuna muihin aikoihin.

ja jolla ei ole mitään lähdettä luonnon rytmeissä tai ihmisen tekemisessä ja kokemisessa. Se nähdään sisällöttömänä ja kontekstittomana ”tyhjänä” aikana. (Pohjanen 2002; Adam 1995: 24, 90–92 & 2004: 116; Julkunen 1989: 15; Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 26; Grossin 1993; Lee & Liebenau 2002; Davies 1994; Darier 1998; Hassan 2003.) Kysyisin kuitenkin, onko kellonaika yksiselitteisesti *ainoastaan näiden ominaisuuksien haltija*?

Kalenterin ajan mainitaan usein olevan vuoden ja vuorokauden kiertokulkuun sidoksissa. Vaikka myös viikot, kuukaudet ja vuodet on mahdollista mitata monin eri tavoin, kukaan tuskin menee kieltämään kalenterin sidonnaisuutta luonnonaikaan. Sen sijaan kellonajasta puhutaan aikana, jolla ei ole lähdettä luonnossa. Esimerkiksi Pohjanen (2002: 37–38) väittää, ettei kellonaika ole sidottu mihinkään itsensä ulkopuoliseen. Samassa yhteydessä hän kuitenkin kumoo oman väitteesensä mainitsemalla, että ”tunnit, minuutit ja sekunnit ovat sopimuksenvaraisia ja keinotekoisia ihmisen luomia laskuyksikköjä, joilla maapallon vuorokausi on jaettu osiin” (mt. 37). Tämähän tarkoittaa sitä, että *vuorokauden tasolla kellonaika on sidottu johonkin itsensä ulkopuoliseen*, ja nimenomaan johonkin luonnosta löytyvään, sehän jakaa kalenterin mittaaman vuorokauden 24 yhtä suureen osaan. Ainoastaan se, miten suuriin osiin vuorokausi on jaettu, on täysin mielivaltaista eikä sidoksissa mihinkään. Emme voi havaita tuntia, minuuttia tai sekuntia missään luonnossa (Pohjanen 2002: 11), mutta vuorokauden voimme.

Itse näen kellon ja kalenterin ajan saman ilmiön kahtena eri osana, jossa kalenterin edustama aika toimii kellonajan laajempänä kontekstina. Kellonaika sijoittaa tapahtumat ikään kuin kalenterin sisälle. Tämän pohjalta väitän myös, että *kellonaika* (kuten kalenterin aikakaan) *ei ole yksiselitteisesti lineaarista*. Sehän aloittaa kahdenkymmenen neljän tunnin syklin joka vuorokausi uudestaan (vrt. Zuccheromaglio & Talamo 2000: 206). Käytännön elämässä kalenterit toimivat myös kellojen veroisina pakottavina aikakehyksinä (esimerkiksi työelämän määräaikojen muodossa), vaikka syy tästä yleensä säilytetäänkin vain kellon niskoille.

Sen lisäksi, että kellonajalla ei nähdä olevan ulkoista lähdettä, tutkijat ovat nähneet sen myös laadullisista sisällöistä irrotettuna abstraktina aikana, jonka jokainen yksikkö on samanarvoinen. Tunti on tunti mihin vuoden- tai vuorokauden aikaan, tai missä päin maailmaa tahansa. (Adam 1995: 90–92 & 2004: 116; Pohjanen 2002: 16, 32–35; Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 26.) Tunnin, minuutin ja sekunnin pituus onkin aina sama. Ihmisten käytännön elämässä tunnit, minuutit ja sekunnit saavat kuitenkin erilaisia *merkityksiä* riippuen siitä, mihin ajankohtaan ne sijoittuvat. Tässä mielessä voidaan nähdä, että myös *kellonajalla on laatuja*. Ei ole merkityksetöntä, onko kello 11

aamulla vai illalla, viikolla vai viikonloppuna, arkena vai juhlapyhänä. Viisi minuuttia saa täysin erilaisen merkityksen riippuen siitä vietetäänkö ne hammaslääkärin odotushuoneessa vai tärkeän henkilön seurassa ennen pitkäaikaista eroa.

Kellonaikaa syyttelevässä keskustelussa (etenkin Adam 1995) ei myöskään huomioida riittävästi sitä, että *erilaisilla ajoilla on yhteiskunnassa erilainen funktio*. Kellonaika ei palvele esimerkiksi pitkän tähtäimen suunnittelua tai menneen muistelua. Tapaamisista sovittaessa se sen sijaan on korvaamaton. Siksi on turha yrittää laittaa eri aikoja paremmuusjärjestykseen tai yrittää löytää kellonajan tilalle paremmin ihmiselämän ominaisuuksia vastaavia aikoja, kuten esimerkiksi Adam (1995) tekee. Kellonaika ei myöskään hallitse aikakäsitystämme samalla voimakkuudella kaikissa tilanteissa eikä toisaalta samalla voimakkuudella kaikkien samassa yhteiskunnassa elävien elämää. Esimerkiksi viettäessämme romanttista iltaa kellon jatkuva kellon vilkuilu tuskin tuottaa kovin suotuisia vaikutuksia. Voimme uppoutua mukavaan tunnelmaan ilman että kellolla on siinä osaa tai arpa. Sen sijaan jos olemme myöhässä työelämän tärkeästä tapaamisesta selitykseksi tuskin kelpaa se, että unohdimme katsoa kelloa koska meillä oli niin hauskaa. Toisaalta esimerkiksi kotiäidin, työttömän tai taiteilijan elämässä kellonaika saattaa olla harvemmin läsnä kuin esimerkiksi kokouksesta toiseen rientävän bisnes henkilön elämässä.

Mennyt - nykyinen - tuleva aika

Ihmisten tapa hahmottaa aikaa muuttuu yhteiskunnan muuttuessa. ”Keskiaikaisen linnan ja huippunopean junan ajat eivät ole samaa aikaa” (Mackenzie 2001: 241). Aikaa käsitellään usein erottamalla toisistaan esimoderni, moderni ja jälkimoderni⁴ aika, ja vertaamalla näitä keskenään (Pohjanen 2002; Julkunen 1989; Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Grossin 1993; Darier 1998). Näissä vertailuissa keskitytään usein aikakäsityksen laadullisiin muutoksiin ja eri aikakäsitysten keskinäisiin eroihin. Tarkastelen tässä kappaleessa sitä, miten esimodernin, modernin ja jälkimodernin ajan on nähty poikkeavan toisistaan, ovatko nämä erot todella niin suuria kuin jotkut tutkijat väittävät, ja miten aikakäsityksemme on historian myötä muuttunut ja tulevaisuudessa mahdollisesti muuttumassa.

⁴ Puhuttaessa esimodernista yhteiskunnasta viitataan yleensä sekä entisajan että nykyisiin ”traditionaalisiin” yhteisöihin. Moderni yhteiskunta viittaa teollistumisesta ja kapitalismista alkunsa saaneeseen muutaman viimevuosisadan länsimaiseen kaupungistuneeseen elämään, ja jälkimoderni yhteiskunta taas modernin perusteiden jonkinasteiseen rapautumiseen. (ks. esim. Pohjanen 2002; Julkunen 1989; Julkunen, Nätti & Anttila 2004.)

Esimodernin, modernin ja jälkimodernin ajan eroja tarkastellaan yleensä viittaamalla työhön. Grossinin (1993) mukaan yhteiskunnan vallitseva aikakäsitys on sidottu vallitsevaan tuotantomuotoon. Tuotantomuodon muuttuminen aiheuttaa muutoksia myös aikakäsitykseen. Esimoderneihin (ts. esiteollisiin) yhteiskuntiin liitetään yleensä *tehtäväorientoitunut aikakäsitys* (Pohjanen 2002: 97; Julkunen 1989: 11; Adam 1995: 85–86; Ingold 1995; O'Malley 1992). Tehtävät tehdään silloin kun ne ”vaativat” tulla tehdyiksi niiden viemästä ajasta riippumatta. Yhdestä tehtävästä siirrytään toiseen, eikä työ- ja vapaa-aikaa ole eroteltu toisistaan. Aikaa mitataan ”työrupeamana” joka tarvitaan tietyn tehtävän tekemiseen. Tällöin aika joutuu mukautumaan ihmisten toimintoihin sen sijaan, että ihmiset mukauttaisivat toimintaansa aikaan asettamalla toiminnalle ajallisia rajoja. Tällaisissa yhteiskunnissa aikaa ei koeta ulkoisena pakkona eikä myöskään niukkana resurssina. (Julkunen 1989: 11; Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 29; O'Malley 1992: 342; Pohjanen 2002: 97–100.)

Esimodernien yhteisöjen aikakäsityksen näkeminen tehtäväorientoituneena on johtanut siihen, että niiden aikaa on pidetty vapaampana ja jollain lailla humanimpana kuin modernien yhteiskuntien. Joissain yhteyksissä tällainen aika on nähty myös laiskotteluna ja ajan haaskauksena. (O'Malley 1992: 341–342.) Luonnonrytmejä seuraava esimoderni aika on nähty myös modernia aikaa yksinkertaisempaan (Glennie & Thrift 1996: 282). O'Malleyn (1992: 347; ks. myös Glennie & Thrift 1996: 283–284) mukaan esimodernia aikaa ei voida kutsua yksiselitteisesti tehtäväorientoituneeksi. Tehtäviä ei koskaan tehdä ainoastaan siksi, että ne ”vaativat” tekemistä, vaan myös esimoderneissa yhteiskunnissa se, milloin ja miten paljon aikaa eri toimiin käytetään, on kytköksissä yhteiskunnan valtasuhteisiin ja ideologioihin (O'Malley 1992: 347; Glennie & Thrift 1996: 285). Esimoderni aika ei ole yhtään vähemmän kompleksinen ilmiö kuin modernikaan, eikä esimoderni työ rennompaa ja vapaampaa. Aikakuria voi olla myös ilman kelloa ja myös esimoderni yhteiskunta vaati tietyissä yhteyksissä yksilön ajallista itsesäätelyä. (O'Malley 1992: 341–342, 347; Tabboni 2001: 10; Glennie & Thrift 1996: 282–285.)

Keskeinen laadullinen ero esimodernin ja modernin ajan välillä on nähty seurauksena kellojen laajamittaisesta käyttöönotosta (Pohjanen 2002; Adam 1990 & 1995). Verrattuna esimoderniin, luonnon rytmeihin sidoksissa olevaan tehtäväorientoituneeseen ja laadulliseen aikaan moderni aika on nähty lineaarisena, kvantitatiivisena ja abstraktina aikana (Julkunen 1989; Pohjanen 2002; Adam 1995; Darier 1998: 194). Kiihtämättä sitä, että aikakäsityksemme muuttuu yhteiskunnan muuttuessa, kysyisin kuitenkin, onko moderni aika, tai kellonaika, lopultakaan *laadullisesti* niin

erilainen verrattuna esimoderniin aikaan kuin jotkut tutkijat (esim. Pohjanen 2002: 22) antavat ymmärtää?

Pohjanen (2002: 22) esittää, että ”ihmiskunnan historian näkökulmasta kellonaika on uusi ja vasta lyhytaikainen” ilmiö. Toisessa yhteydessä hän kuitenkin myöntää, että kellolaitteella on melko pitkä historia, ja tarkastelee historiallista kehityskulkua joka johti mekaanisen kellon käyttöönottoon puhuen aurinko- ja vesikelloista sekä jo muinaisissa yhteiskunnissa käytössä olleista erilaisista tuntijärjestelmistä (mt. 28–30). Näiden kellon ”esiasteiden” lisäksi ajanmittareina on yleisesti käytetty taivaankappaleiden liikkeitä ja tiettyä standardimittaista toimintaa, esimerkiksi riisin keittämiseen tarvittavaa aikaa. (Pohjanen 2002: 38–45; Ingold 1995: 8; Darier 1998: 194; Adam 1990: 122.) Mielestäni tästä kaikesta voi vetää johtopäätöksen, että ainoa laadullinen ero, joka nykyajan *mekaanisella kellolla* on verrattuna entisajan ei-mekaanisiin ”kelloihin” on se, että mekaanisen kellon aika on *standardisoitua ja tarkkaa* (ks. myös Pohjanen 2002: 112–113). Se on täsmällisempi ja luotettavampi kuin entisajan monet erilliset ajanmittarit. Uutta modernissa yhteiskunnassa verrattuna esimoderniin on myös yhteiskunnan kaikkien tapahtumien laajamittainen kietoutuminen tämän standardiajan ympärille, sekä toisaalta tämän saman standardiajan vallitseminen lähes kaikkialla maailmassa (Pohjanen 2002: 38–44; Adam 1995: 113–117 & 2004: 136–137; Postill 2002: 251–252). Elämämme ei ole kuitenkaan lakannut seuraamasta myös luonnon rytmejä (vrt. Darier 1998: 194). Esimerkiksi vuorokauden tai kuun vaiheet, vuodenaajat, tuotanto- ja kasvuajat, sukupolvet ja elinaika muodostavat yhä edelleen aikakehyksiä joiden sisällä suunnittelemme ja sääntelemme elämäämme (Adam 1995: 20–22). Arkipuheessamme emme useinkaan viittaa kellonaikaan tai vuosilukuun, vaan suhteutamme tapahtumia johonkin konkreettiseen, esimerkiksi ”siihen aikaan kun opiskelin yliopistossa” tai ”sen jälkeen kun olin laittanut lapset nukkumaan” (ks. Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 26, 151).

Myös modernin, kellonaikaan sidoksissa olevan aikakäsityksen nähdään olevan läpikäymässä muutosta. Tämän muutoksen yksi lähde on työelämässä ja toinen uudessa informaatio- ja viestintäteknologiassa. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Hassan 2003.) Siinä missä esimoderni työläinen orientoituu tekemään tietyn tehtävän sen viemästä ajasta riippumatta, moderni työläinen orientoituu viettämään tietynmittaisen ajan työpaikalla riippumatta siitä mitä tuohon aikaan sisältyy (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 29; Darier 1998: 194). On kuitenkin esitetty, että jälkimodernissa yhteiskunnassa työ on saanut yhä enemmän esimodernin työn piirteitä (Julkunen, Nätti & Anttila

2004: 30–31, 87–88). Etenkin niin kutsutussa tietotyössä⁵ (jollaiseksi luokiteltavia työtehtäviä on yhteiskunnassamme yhä enemmän) työntekijät orientoituvat perinteisen työaikamallin sijaan itse työtehtäviin, joihin saattaa kuulua projekteja, tapaamisia tai yksinkertaisesti tavoitettavissa oloa⁶. Työtehtävien rajattomuus ja työn tuottama henkilökohtainen tyydytys johtavat työ- ja vapaa-ajan eron hämärtymiseen. (mt. 30–31; Hochschild 2001.)

Vaikka perinteinen työaikamalli voidaan nähdä jähmeänä ja epäluonnollisena kellonajan terrorina, kellonajan rajaama työaika on myös erottanut työnantajan käytettävissä olevan ajan ja yksilön oman ajan selkeästi toisistaan. Perinteisestä työaikasääntelystä on kuitenkin siirrytty myös virallisella tasolla kohti joustavia työaikoja sekä erilaisia tunti- tai kuukausipalkan päälle maksettavia tulospalkkioita (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 30–31, 87–88; Grossin 1993; Hassan 2003: 236; Bell & Tuckmann 2002). Tällaisessa työssä myös kokemus ajasta muuntuu; siinä missä perinteisessä modernissa (etenkin teollisessa) työssä lasketaan matelevia tunteja työajan päättymiseen, joustavassa jälkimodernissa tietotyössä tuskaillaan liian nopeasti rientävän ajan kanssa, johon ei saada kaikkia työtehtäviä mahdutettua. Vaikka esimodernin työn tavoin myös jälkimodernissa työssä asiat ottavat aikansa, tämä asioiden viemä aika ei enää määräydy paikallisista yhteisöistä, vaan globaalista kilpailusta. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 29–31.)

Toinen, osittain uusiin työaikamalleihin sidoksissa oleva, yhteiskunnan aikarakenteeseen vaikuttava tekijä on uusi informaatio- ja viestintäteknologia. Yhteiskuntamme rakenteet ja kapitalistinen talousjärjestelmä ovat olleet tiukasti sidoksissa kellonaikaan (Pohjanen 2002; Adam 1990 & 1995). Kellonajan rinnalle yhteiskunnan toiminnan ja kapitalismin palvelijaksi on viime vuosina noussut uuteen viestintäteknologiaan sidoksissa oleva *reaaliaika* (tai verkosto aika, ks. Hassan 2003), jossa maantieteelliset etäisyydet ja kellonaika menettävät merkityksensä (Hassan 2003: 231–235; Hope 2006). Onkin esitetty, että kellonajan rooli ihmisten aikatietyöisuuden ja yhteistoiminnan välineenä olisi heikentymässä (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 30; Hassan 2003: 231–234; Hope 2006). Tämä johtuu sekä uuden teknologian (mm. internet, matkapuhelin ja digitaalinen televisio) käyttöönotosta että perinteisten työ- ja aukioloaikojen sääntelyn purkamisesta. Näiden ansiosta yksilöt ovat yhä vähemmän sidoksissa yhteiskunnan ennalta määrättyihin aikatauluihin. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 24–26; Pohjanen 2002: 164, 194.)

⁵ Tietotyön määreinä pidetään korkea-asteen koulutusta ja tietotekniikan käyttöä työssä. Myös työn itsenäisyys ja luovuus katsotaan yleensä tietotyön ominaisuuksiksi. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 39.)

⁶ Toki kellonaikaan sopimattomia töitä on ollut aina ja yhä nykyäänkin suuri osa töistä sijoittuu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Yleisenä tendenssinä voidaan kuitenkin nähdä sentyyppisten työtehtävien *lisääntyminen*, joita on vaikea sijoittaa perinteisen työajan raameihin (ks. Julkunen, Nätti & Anttila 2004).

Kellonajalla on vankka asema elämässämme, eikä tätä asemaa pystytä helposti horjuttamaan. Kuitenkin joissain yhteyksissä reaali- tai verkosto aika saattaa heikentää kellonajan asemaa ja joustavoittaa aikataulumme. (Hassan 2003: 235.) Esimerkiksi tapaamiset on ollut tapana järjestää tiettyyn kellonaikaan, mutta matkapuhelimen avulla tätä aikaa voidaan joustavoittaa ja muunnella. Voimme myös keskustella toisen henkilön kanssa internetissä silloin kun satumme hänet siellä kohtaamaan. Uuteen teknologiaan sidoksissa oleva aika ja kellonaika toimivat kuitenkin rinnakkain, ja niitä hyödynnetään vaihtelevassa määrin eri yhteyksissä.

Tähän mennessä olen tarkastellut erilaisia aikakäsityksiä ja tapoja, joilla aika jäsentää elämäämme. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan aikaa sekä ihmisten aktiviteetin kohteena että jonain, johon ihmiset mukauttavat toimintaansa.

Ajan funktiot

Aika yhteistoiminnan välineenä

Jokapäiväisen elämämme todellisuus on intersubjektiivinen maailma, jonka jaamme toisten ihmisten kanssa. Toimiessamme tässä maailmassa hyödynnämme käytännön tietoa yhteiskuntajärjestelmän toiminnasta, erilaisiin tilanteisiin pätevistä käyttäytymissäännöistä sekä erilaisista symboleista. Tiedämme toisten ihmisten jakavan tämän saman tiedon siinä määrin, että keskinäinen ymmärrys ja yhteistoiminta on mahdollista. (Berger & Luckmann 2005/1966: 33–52; Heritage 1996/1984: 59–74.) Aika - nimenomaan kellon ja kalenterin edustamassa muodossa - on keskeinen symboli, jonka ympärille yhteiskunnan toiminta on kietoutunut. Aikataulut säätelevät yhteiskunnan tapahtumia ja toimintaa, ja yksilöt yleisesti ottaen tietävät mihin aikaan on mahdollista, tai kenties välttämätöntä tehdä mitään. (ks. Pohjanen 2002: 205.) Lisäksi aikainstituutioihin sidoksissa olevaa toimintaamme säätelevät jokapäiväisessä toiminnassamme soveltamamme kirjoittamattomat säännöt (ks. Heritage 1996/1984: 90–91).

Nykypäivän yhteiskunta on niin monimutkainen, että tarvitsemme tarkan ja standardoidun ajan osoittimen, viitepisteen johon yhteiskunnan toiminta on sidottu, ja jonka kaikki yhteiskunnan

jäsenet jakavat (Pohjanen 2002: 132–158). Tällaisina välineinä toimivat kalenteri ja kello. Näistä kalenteri toimii laajemmassa mittakaavassa, sijoittaen tapahtumat vuosien, kuukausien, viikkojen ja päivien akselille. Kello operoi kalenterin sisällä sijoittaen tapahtuman tiettyyn tarkkaan ajanhetkeen tietyn päivän sisällä. Kertomalla tietyn päivämäärän ja kellonajan voimme yleensä olla varmoja, että toinen ymmärtää mitä tarkoittamme. ”Kello neljatoista maanantaina” on jotain, mistä ei voi syntyä erilaisia tulkintoja, toisin kuin jos sanoisimme ”lähipäivinä valoisaan aikaan”.

Modernin yhteiskunnan toiminta on olennaisesti riippuvaista kellosta ja kalenterista. Pohjanen esittää Georg Simmeliltä peräisin olevan esimerkin siitä, kuinka yhteiskuntamme joutuisi kaaokseen, jos ”kaikki kellot alkaisivat yhtäkkiä käydä eri tahtiin” (Pohjanen 2002: 14). Kello on väline, joka kutsuu modernissa yhteiskunnassa erillään toisistaan olevat yksilöt yhteen oikealla ajanhetkellä ja saa heidät toimimaan samantahtisesti (mt. 132–151). On esitetty, että esimerkiksi teollistuminen ei olisi ollut mahdollista ilman kelloa, jonka avulla suuren joukon työ voitiin organisoida samantahtiseksi (mt. 66–67, 78; Julkunen 1989: 13–14). Verrattuna esimoderniin, modernin yhteiskunnan erityisominaisuus on, että yksilöiden on *itse* huolehdittava siitä, että he ovat ”oikeaan aikaan oikeassa paikassa”. Menneinä aikoina oikea ajanhetki ilmoitettiin suurilla tornikelloja soittamalla, joten yksityisiä kelloja ja yksityistä ajantarkkailua ei välttämättä tarvittu. (Pohjanen 2002: 51, 132–142.) Pohjanen nimittääkin kelloa ”yhteiskunnan etäispäätteeksi”, josta yksilöt tarkkailevat yhteiskunnan tapahtumia. Kello ”kytkee yksilön yhteiskunnan toimintaan ja liikkeeseen” (mt. 153) toimien ”välittäjänä” yksilön ja yhteiskunnan välillä. Se on ikään kuin ajallinen kompassi jonka avulla voimme suunnistaa yhteiskunnan tapahtumien virrassa. (mt. 47–48; 129–131.)

Aika itsekurin välineenä

Moderni ihminen on yksilö, joka kontrolloi itse ajallista toimintaansa yhteiskunnan valvovan katseen alla (Pohjanen 2002: 76–80, 148–150; Foucault 2005/1975: 227). Entisajan näkyvä ja loistelas hallitsijanvalta on muuttunut näkymättömäksi kurinpitovallaksi, jossa kurinpitäjänä toimii ikään kuin koko yhteiskunta. Valta ei yksilöidy tiettyihin henkilöihin, vaan läpäisee hienovaraisin säikein koko yhteiskunnan sekä kaikkien yksilöiden elämän. Vaikka valta itse piiloutuu, se pyrkii tekemään kohteistaan näkyviä subjekteja, joista kerätään tietoa ja joita luokitellaan, ja joiden toimia ainakin potentiaalisesti tarkkaillaan ja kontrolloidaan. (Foucault 2005/1975: 173–180, 232–240.)

Jatkuvan potentiaalisen valvonnan ja kontrollin alaisina yksilöt alkavat lopulta valvoa ja kontrolloida itse itseään (mt. 142, 265–287).

Pohjanen (2002) sitoo kellon historian itsekurin kehitykseen. Mekaaninen kello otettiin käyttöön ensimmäisen kerran 1200- ja 1300- lukujen taitteessa benediktiiniluostareissa. Tarkan ja standardoidun ajanmittarin tarve liittyi munkkien tarkkaan säänneltyyn, kurinalaiseen ja aikataulutettuun elämään. Luostareissa vallitsi ”tehokas ja organisoitu ajan hyväksikäyttö” ja ajan tuhlaaminen oli kielletty. Mekaaninen kello mahdollisti aikataulujen tehokkaan käytön ja palveli kurinalaista elämäntapaa. (Pohjanen 2002: 54–60; Adam 1995: 64–66 & 2004: 41–45; Foucault 2005/1975: 204.) Mekaanisen kellon myötä luostareiden ajallinen sääntely ei ”suoraan kytkeytynyt luonnon rytmeihin eikä seurannut sen sykleistä” - munkit rukoilivat myös öisin – vaan ”luonnon rytmeihin perustuva elämäntapa korvattiin sosiaalisilla, yhteisön itsensä luomilla rytmeillä”. ”Luostareissa aloitettiin uuden ihmisen ja yhteiskunnan luominen uudella moraalisuudella ja kurinalaisuudella, missä aikataulut ja kellot toimivat välttämättöminä apuvälineinä.” (Pohjanen 2002: 61.)

Luostareiden ohella yksilöiden toiminnan tarkka ajallinen säätely on ollut yleistä ainakin vankiloissa, armeijoissa, tehtaissa, kouluissa ja muissa laitoksissa (Foucault 2005/1975: 178–210). Kaikille näille on ominaista se, että ajallinen säätely ja oikean ajan hetken ilmoittaminen tapahtuu yksilön ulkopuolelta. Aikakurin lähteenä on tällöin joku yksilön itsensä ulkopuolinen; se taho joka ajanhetken ilmoittaa tai jonka tarpeisiin ajallista kontrollia harjoitetaan (esimerkiksi tehtaanpatruuna, vanginvartija tai opettaja). (Pohjanen 2002: 28–29, 51–67.) Luostareista maallisen elämän tarpeisiin tiensä löytänyt mekaaninen kello oli merkittävä väline aikakurin toteuttamisessa (mt. 128, 151). Kellojen käyttöönoton ja teollistumisen myötä aika ruvettiin käsittämään aineellisen vaurauden lähteeksi, jonka jokainen hetki on käytettävä hyödyllisiin tarkoituksiin. Alettiin kasvattaa uutta ihmistyyppejä jonka toiminta on tehokasta, suunnitelmallista ja tarkasti aikataulutettua. (mt. 67–80, 151; Foucault 2005/1975: 179–210.)

Lopulta kellot muuntuivat keskiaikaisten kaupunkien ja varhaisten tehtaiden suurista soitettavista tornikelloista pieniksi yksilöiden henkilökohtaisiksi kelloiksi (Pohjanen 2002: 128, 151). Henkilökohtaisten kellojen myötä yksilön ulkopuolisesta aikakurista tuli yksilön sisäistetty henkilökohtainen ominaisuus (mt. 31, 147–150). Modernissa yhteiskunnassa elävien yksilöiden on itse huolehdittava siitä, että he pysyvät mukana yhteiskunnan aikatauluissa ja toimittavat itsensä

oikealla hetkellä oikeaan paikkaan, soveltavat siis ajallista kuria omaan toimintaansa (Pohjanen 2002: 67–80, 148–150).

Modernin yhteiskunnan kuri ja kontrolli syntyy pitkälti aikataulujen ja päiväjärjestyksen kautta (Foucault 2005/1975: 178–210; Julkunen 1989: 18). Yhteiskunnassamme lähes kaikki on aikataulutettua. Kellonaikaan kytketyt aikataulut erottavat yhden toiminnan toisesta. (Adam 1990, 104 & 1995: 61; Julkunen 1989: 18; Pohjanen 2002: 128.) Näiden aikataulujen, tahtomme yläpuolelle asettuvien pienten määräaikojen, noudattaminen on yksi yhteiskuntamme tärkeimmistä pelisäännöistä (Julkunen 1989: 18). Täsmällisyys ja oikeassa paikassa oikeaan aikaan oleminen ovat huolella vaalittuja hyveitä, joista poikkeaminen ilman hyvää perustelua saattaa aiheuttaa negatiivisen reaktion kanssaihmisissä (Pohjanen 2002: 31, 148–150; Shaw 1994: 82–95). Jos haluaa toimia yhteiskunnassa ja olla sen hyväksymä jäsen, on yleensä pakko noudattaa yhteiskunnan kellon- ja kalenterinaikaan sidoksissa olevia aikatauluja (ks. Pohjanen 2002).

Yhteiskunnan aikajärjestelmä on yksilölle valmiina olemassa oleva todellisuus jonka hän omaksuu sosialisatiossa (Berger & Luckmann 2005/1966: 149–161; Wingard 2007). Viimeistään koulussa (yleensä kuitenkin jo aikaisemmin) lapsi totutetaan siihen, että elämää säätelevät kelloon ja kalenteriin sidoksissa olevat aikataulut. Kouluissa kaikki on aikataulutettua ja kellon soitto erottaa eri oppitunnit sekä tauot toisistaan. Opetussuunnitelmat, lukukaudet ja kurssisuoritukset taas on sidottu kalenterinaikaan. (Adam 1990: 104 & 1995: 59–61; Pohjanen 2002: 74; Julkunen 1989: 14.) Aikatauluista puhutaan osana koulujen piilo-opetussuunnitelmaa, jonka tarkoituksena on sosiaalista oppilaat yhteiskunnan aikarakenteisiin ja -normeihin, sekä näiden noudattamisessa vaadittavaan itsekontrolliin (Adam 1995: 59; Julkunen 1989: 14; Pohjanen 2002: 49, 128; Foucault 2005/1975: 211).

Aika taloudellisen vaihdannan välineenä

Kapitalismin, kellojen käyttöönoton, sekä yhteiskunnan toiminnan ja erilaisten aikataulujen yhä tiiviimmän kytköksen myötä aika alettiin nähdä *hyödykkeenä*, jota voidaan käyttää tehokkaasti ja jolla on taloudellista arvoa (Adam 1995; Pohjanen 2002; Foucault 2005/1975: 179–210). Aika on kanava, jonka läpi työvoima voidaan muuttaa abstraktiksi vaihtoarvoksi (Adam 1995: 26). Työn yhteydessä ihmistoimintaa vaihdetaan rahaan tietyn ajanjakson verran. Ihmistoiminnan ostaminen ja

myyminen markkinoilla edellyttää kvantitatiivista, ”tyhjää” aikaa jolla erilaiset toimet voidaan saada yhteismitallisiksi keskenään (Adam 2004: 38–39; Grossin 1993). Kellon avulla on mahdollista abstrahoida ihmisen tekemisistä erilleen niiden pelkkä ajallinen kesto, ja luoda ihmistoiminnalle standardoitu vaihtoarvo (Pohjanen 2002: 38, 112–115).

Ihminen vertaa toimintaansa kellon tuottamaan tasamittaiseen mekaaniseen liikkeeseen. Samoin kuin erilaiset tavarat voivat olla rahassa mitattavalta arvoltaan samanlaisia, voivat myös sisällöllisesti erilaiset toiminnot olla kellonajassa mitatulta kestoltaan samanlaisia. Kellonaika, kuten rahakin, ilmaisee vaihtoarvoa. (Pohjanen 2002: 112–113.) Vaikka aika on resurssi, jolla on vaihtoarvoa rahatalouden markkinoilla, aika ei kuitenkaan ole samanlaista kuin raha. Rahaa voidaan vaihtoehtoisesti kuluttaa tai pistää säästöön. Ajan kohdalla kuluttaminen tai säästö on vain näennäistä. Vaikka voimme ”säästää” aikaa yhteen toimintoon tekemällä toisen nopeammin tai ”tuhlata” aikaamme pelkkään makailuun, ”säästämämme” aika on lopulta mennyt tahdostamme huolimatta emmekä millään voi ”tuhlata” kaikkea aikaamme kerralla. (Adam 1990: 113–114 & 1995: 63 & 2004: 38–39; Biesecker 1998: 77.) Tätä valaisee samoalaispäällikkö Tuiaviin heimoveljilleen suuntaama puhe, joka käsittelee eurooppalaisten elämää:

”Papalagit (valkoiset) suuntaavat kaiken voimansa ja uhraavat kaikki ajatuksensa, jotta saisivat mahdollisimman paljon irti ajastaan. (...) Luulenpa että aika karkaa heiltä niin kuin käärme märästä kädestä juuri siksi, että siitä pidetään liian lujaa kiinni. He eivät anna sen tulla luokseen. (...) Papalagit eivät tunne aikaa, he eivät ymmärrä sitä ja siksi he pahoinpitelevät sitä raaoilla tavoillaan. (...) Me emme koskaan ole voivotelleet ajan vuoksi, me olemme rakastaneet sitä sellaisena kuin se on meille tullut, emme ole juosseet sen perässä, emme ole tahtoneet sitä koota emmekä paloitella. Koskaan se ei ole koitunut ahdingoksemme tai kiusaksemme. (...) Meidän täytyy iskeä heidän pyöreät aikakoneensa kappaleiksi ja kertoa heille, että auringon nousun ja laskun väliin mahtuu paljon enemmän aikaa kuin yksi ihminen pystyy käyttämään” (Papalagit 1991/1920: 64–65.)

Kapitalistisen palkkatyön synnyn myötä työ- ja vapaa-aika alettiin erottaa tiukasti toisistaan (Adam 1995: 86; Pohjanen 2002: 151). Myöhemmin tämän erottelun rinnalle on ilmaantunut myös muita, pienempiä eri aikojen erotteluja. Tällaisia ovat esimerkiksi perhe-aika, parisuhdeaika ja harrastusaika, jotka pilkkovat vapaa-ajan pienemmiksi alalohkoiksi josta tietty osa sijoitetaan tiettyyn toimintaan. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 206; Hochschild 2001.) Myös työaika erotellaan ammatista riippuen erilaisiin lohkoihin. Työaika saattaa jakautua esimerkiksi kokouksiin, koulutuksiin sekä asiakkaiden tapaamiseen. Yhtäältä aikaa siis pilkotaan yhä enenevästi erilaisiin lohkoihin, toisaalta taas perinteisen kelloilla erotetun työ- ja vapaa-ajan rajat ovat haurastumassa, ja

työaikaan kuuluvat asiat tunkeutuvat yhä enemmän vapaa-ajan alueelle (ks. Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Hochschild 2001; Hassan 2003; Bell & Tuckman 2002).

Eri aikojen erottelun myötä erilaiset ajat saavat erilaisen statuksen. Työnantajalle myyty aika on siinä mielessä velvoittavaa, että siinä yksi tekeminen asettuu kaiken muun yläpuolelle (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 28). Työaikana yksilö ei voi tehdä mitä mieltä, vaan hänen on toimittava työnantajan toivomalla tavalla. Aikansa työnantajalle myynyt on työajan poissa esimerkiksi perheensä tai ystäviensä käytöstä. Toisaalta taas työnantajalla ei ole oikeutta puuttua hänen ajankäyttöön työntekijän ulkopuolella, vaan ainoastaan sen ajan, mistä hän on maksanut. (Bell & Tuckman 2002: 119; Tabboni 2001: 16.)

Erilaiset ajat saavat tilanteesta riippuen erilaisia arvoja. Rahaksi vaihtuva aika ei aina ole kaikkein arvokkainta, vaan usein esimerkiksi perheen kanssa vietetty ”laadukas” vapaa-aika nähdään muuta aikaa arvokkaampana⁷ (vrt. Adam 1995: 99). Kuitenkin, jos yksilön kaikki aika on vapaa-aikaa, vapaa-aika menettää arvonsa (Adam 1990: 114). Oikeus vapaa-ajan arvoon täytyy siis ansaita viettämällä tietty aika työn parissa. Kaikki vapaa-aika ei myöskään ole samanarvoista, vaan esimerkiksi hampaiden pesuun tai tiskaamiseen käytettyä aikaa ei yleensä ole tapana nähdä kovin arvokkaana, perheen yhteinen päivällinen taas sitä usein on. Myös työajan sisällä erilaiset toiminnot asettuvat arvojärjestykseen keskenään, jolloin joihinkin toimintoihin käytetystä ajasta voidaan tinkiä, toisista taas ei.

Ajan taloudellistamisen logiikka leviää työelämästä myös muuhun elämään (Julkunen 1989: 17–18, Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 218). Ajasta puhutaan usein kvantifioivien ja taloudellisten termein: ”Me käytämme, kulutamme, vietämme, täytämme, säästämme ja investoimme aikaamme” (Julkunen 1989: 10). Arjen rutiineista voidaan tinkiä ”laadukkaan” vapaa-ajan hyväksi, tai omista henkilökohtaisista menoista perheen hyväksi (Julkunen 1989: 19–20; Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 200–202). Aikaa voidaan siis ikään kuin siirrellä paikasta toiseen. Ei ole kuitenkaan niin, että kaikkea toimintaamme hallitsisivat aikataulut ja ajan tiukka kvantifiointi. Voimme nimenomaan ”säästää” aikaa tekemällä jotain nopeasti (esim. kotityöt) saadaksemme aikaa jolloin voimme toimia hitaasti (esim. lasten kanssa leikkiminen). (ks. esim. Hochschild 2001: 212.) Ajan ”tuhlaaminen” onkin tiettyinä periodeina – esimerkiksi viikonloppuna tai lomalla – täysin hyväksyttyä ja suotavaakin (ks. Adam 1995: 64).

⁷ Eri aikojen saamaa arvostusta voisikin ehkä tarkastella sekä *ekonomisen arvon* että *elämänlaadun* kautta.

Kapitalistinen talous on sidottu jatkuvaan edistykseen ja kasvuun. Pärjätäkseen markkinoilla on kyettävä tuottamaan samanlaatuinen tuote kuin kilpailijalla, mutta alhaisemmin kustannuksin. Tämä johtaa siihen, että tuotteen tekemiseen käytettävää aikaa on jatkuvasti tehostettava, on tehtävä tietyssä ajassa enemmän kuin ennen. (Reisch 2001: 369–370; Adam 1995: 100–101 & 2004: 39; Biesecker 1998: 76; Lee & Liebenau 2002: 130.) Talouden logiikan kannalta työajan pituuden lisäksi onkin olennaisen tärkeää myös työn ajallinen tempo (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 28). Adam (1995: 100–101) puhuu nykyisestä länsimaisesta yhteiskunnasta ”vauhti-fetisistisenä” yhteiskuntana, jossa nopeus on itsestään selvä positiivinen arvo liitettynä lähes mihin tahansa. Jatkuva vauhdin tavoittelu johtaa noidankehään, jossa pyritään jatkuvasti nopeuttamaan toimintaa yhä entisestään.

Kapitalismi ja vauhti ovat siis erottamattomasti yhdistetyt (Hassan 2003: 234). Jatkuva ajankäytön tehostaminen johtaa kuitenkin paradoksiin, jossa aika käy sitä niukemmaksi, mitä enemmän sen käyttöä tehostetaan (Julkunen 1989: 17; Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 27). Kapitalismin logiikka myös ulottaa otteensa tuottavan työn alueelta sellaisiin töihin, joissa ”tuottavuus” ja ”tehokkuus” eivät ole samalla lailla mahdollisia. Tällaisia töitä ovat esimerkiksi koulutetun keskiluokan tekemä tietotyö, sekä sosiaali- ja terveysalan hoivatyö. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 28–29, 87–88; Davies 1994: 289–290; Reisch 2001: 371.)

Monet aikatutkijat ovat olleet huolissaan ajankäyttömme ja elämäntapamme yhteyksistä ympäristöongelmiin (Adam 1995: 125–148; Reisch 2001; Darier 1998; Biesecker 1998). Jatkuvan taloudellisen kasvun tavoittelu on johtanut luonnonvarojen kestäättömään kulutukseen, ympäristön saastumiseen, jatkuvasti kasvaviin jätevuoriin ja lopulta koko maapalloa uhkaaviin globaaleihin ympäristöongelmiin (Reisch 2001, 369; Biesecker 1998, 78). Myös psyykkiseltä ja sosiaaliselta kannalta elämän jatkuva nopeutuminen voidaan nähdä kestäättömänä. Lääkkeeksi tilanteeseen on tarjottu elämäntapamme ja taloudellisen toiminnan yleistä rauhoittumista ja ”laiskistumista”, sekä uusia vaurauden malleja, missä ”ajallinen rikkaus” täydentäisi materiaalista rikkautta. (Reisch 2001: 367–378; Biesecker 1998: 88–89; Darier 1998.) Näiden ajatusten istuminen talousjärjestelmämme logiikkaan on kuitenkin melko kyseenalaista. Kapitalistisen talouden periaate on tuottaa ja kuluttaa enemmän ja nopeammin, ei vähemmän ja hitaammin. (Reisch 2001: 369–378.) Reischin (2001: 377) mukaan yksi ratkaisu tähän olisi nähdä pelkän materiaallisen rikkauden tavoittelun sijaan *raha ja aika keskenään kilpailevina hyvinvoinnin resursseina*.

Kuka ajan ”omistaa”?

”Vain yhden kerran kohtasin ihmisen, jolla oli paljon aikaa, joka ei valittanut sen puutetta; mutta hän oli köyhä, likainen ja kurja. Ihmiset kiersivät hänet kaukaa eikä kukaan häntä kunnioittanut.” (Papalagit 1991/1920: 64.)

Se, miten sosiaalinen elämämme on strukturoitu ja minkälaisia sääntöjä se noudattaa, ei ole neutraali asia. Se on kytköksissä yhteiskuntaelämän valtasuhteisiin ja niihin arvoihin, joita yhteiskunnassa pidetään tavoiteltavina. (Adam 1990: 123–124 & 1995: 63; Tabboni 2001: 6.) Joillain yhteiskunnan jäsenillä on tietystä määrin mahdollisuus päättää toisten ajankäytöstä, kontrolloida heidän toimintansa ajoitusta, päämääriä ja vauhtia (Adam 1990: 109; Biesecker 1998: 89). Lopullinen valta ei kuitenkaan ole sidoksissa kehenkään yksilöön, vaan toisiinsa nähden hierarkkisissa asemissa olevat yksilöt ainoastaan toteuttavat ”institutionaalisia tehtäviään”, jotka on määrätty heidän ulkopuoleltaan (Foucault 2005/1975; Berger & Luckmann 2005/1966). Joidenkin ihmisten aika on myös arvokkaampaa ja tarkemmin käytettyä kuin toisten, ja joillakin on oikeus laittaa toiset odottamaan (Adam 1990: 123–124 & 1995: 63; Julkunen 1989: 18).

Aikaa koskevat valtasuhteet ovat näkyvimpiä työelämässä, mutta ne kattavat myös muuta tietoisuuttamme siitä, milloin, missä tempossa ja miten kauan erilaisia asioita kuuluu toimittaa (Adam 1995: 28; Tabboni 2001: 9). Yhteiskunta asettaa virallisia aikakehyksiä esimerkiksi sille, koska aloitetaan peruskoulu tai koska voi jäädä eläkkeelle. Sen lisäksi aikaan liittyvät valtasuhteet elävät yhteiskunnassa ideologioiden ja eetosten tasolla. Esimerkiksi houkuttelevat menestystarinat liitettyinä ”syrjäytymisen” pelottavuuteen suuntaavat yksilöiden toimia yhteiskunnassa. Se, miten aikaamme käytämme, on voimakkaan normatiivinen asia. Jos esimerkiksi 20-vuotias henkilö käyttää kaiken aikansa television katseluun, tämä yleensä herättää paheksuntaa muissa ihmisissä. Toisaalta taas 80-vuotiaalle eläkeläiselle tämän tyyppinen toiminta on ihan hyväksyttyä. (ks. Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 19; Tabboni 2001: 5.) Voidaan kuitenkin aina kysyä kenen tarpeita minkäkinlainen ajankäyttö ensisijaisesti palvelee (Johnson 2003: 213).

Työskentely on yhteiskunnassamme kaikkein hyödykkäin tapa käyttää aikaa. Työaika on myös selkeimmin aikaa, jossa joillain ihmisillä on valta kontrolloida toisten ajankäyttöä. Virallisella tasolla työnantajalla on oikeus työntekijänsä aikaan ainoastaan niiden tuntien ajan, joista hän on

maksanut. Puhutaan kuitenkin siitä, että työnantajien kontrolli työntekijöidensä aikaan ulottuu yhä useammin perinteisen lakisääteisen työajan ulkopuolelle. Omavalintaiseen käyttöön tarkoitettuna vapaa-aikanakin saatetaan hoitaa työtehtäviä. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004; Rutherford 2001; Hochschild 2001.) Venytetty työaika on kuitenkin vain harvoin työn virallinen vaatimus (Rutherford 2001: 259). Miksi työajat sitten venyvät?

Julkunen, Nätti ja Anttila (2004: 75–86) puhuvat työkuultuurista, joka on osittain organisaation johdon tietoisesti luomaa, osittain taas lähtöisin työntekijöiden toimintatavoista. Työpaikalla saatetaan luoda työaikaa koskevia julkilausumattomia olettamuksia ja siten synnyttää sosiaalista painetta työajan venyttämiseen. Jos kaikki työpaikalla tekevät pitkää päivää, kukaan ei uskalla laiskaksi leimautumisen pelossa poiketa normista. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 75–86; Rutherford 2001: 259–266; Hochschild 2001.) Päinvastoin, saatetaan jopa kilpailla sen osoittamisessa, kuinka sitoutuneita organisaatioon ollaan. Tällöin kohtuullisen työajan normi kohoaa yhä ylemmäs. (Rutherford 2001: 265.) Jos työaikaa ei ole määritelty selkeällä julkilausutulla säännöllä, työajasta tulee kunkin yksilön henkilökohtainen ongelma, joka johtaa heidät käymään aikaneuvotteluja sekä työnantajansa että muun sosiaalisen verkostonsa suuntaan (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 32–33). Toisaalta venytettyä työaikaa ei välttämättä edes koeta työnantajan hyväksi tehtynä uhrauksena, vaan työ saattaa olla niin mielenkiintoista ja palkitsevaa, että siellä viihdytään jopa paremmin kuin vapaalla (Hochschild 2001; Julkunen, Nätti & Anttila 2004).

Ajankäytöllä on siis moraalisia ulottuvuuksia. Joudumme usein selittelemään ajankäyttöämme muille ihmisille, ja toisaalta ajan puute toimii itsessään selityksenä. Ajan puute on yleisesti hyväksytty selitys ja anteeksipyyntö sille ettemme tee mitä haluaisimme tai koemme velvollisuudeksemme tehdä. Toisaalta taas tunnemme syyllisyyttä jos tingimme yhteen asiaan käytetystä ajasta toisen hyväksi, esimerkiksi perheen kanssa vietetystä ajasta työn hyväksi. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 32, 199.) Vaikka yhteiskunnan valtasuhteisiin kytkeytyvä ajankäytön kontrollin rihmasto tunkeutuukin monin tavoin jokapäiväiseen elämäämme, tämä ei tarkoita, että yksilö olisi täysin yhteiskunnan aikarakenteen vanki. Yhteiskunnan ja yksilön välinen suhde on dialektinen, ja myös yhteiskunnan valtasuhteet uusinnetaan paikallisesti päivittäisessä vuorovaikutuksessa. Meillä on aina mahdollisuus vaikuttaa vähintäänkin siihen konkreettiseen tilanteeseen jossa toimimme. Emme voi olla piittaamatta yhteiskunnan ajanormeista, mutta voimme orientoitua niihin eri tavoin ja taidokkailla selityksillä saada mahdollisesti niiden suhteen myös liikkumavaraa. (ks. Berger & Luckmann 2005/1966: 168–174; Heritage 1996/1984: 155–158; Suoninen 2001: 368–375.)

Elämämme koostuu siitä ajasta, jonka olemme elossa. Loogista on ajatella, että elämämme kuuluu meille. Meidän on kuitenkin jaettava tätä elämämme aikaa eri tahoille ja jossain määrin tämä jakaminen on oman kontrollimme ulkopuolella⁸. Yleistä on tuntea, ettemme itse kykene täysin hallitsemaan aikaamme.

Jos emme itse omista aikaamme, kuka sen sitten omistaa? Juutalais-kristillisessä perinteessä on ollut yleistä ajatella, että aika kuuluu Jumalalle ja siksi ihmisyksilön on käytettävä Jumalalta lainassa oleva aikansa Jumalan hyväksi (Adam 1990: 105–106; O'Malley 1992: 347; ks. myös Foucault 2005/1975: 210). Nykyään tällainen ajattelutapa on harvinaistunut. Adamin (1990: 105–106) mukaan nykyään aikamme ei enää kuulukaan Jumalalle, vaan *ihmisyhteisölle*. Lisäisin tähän, että se, millä tavoin aikamme kuuluu ihmisyhteisölle, on sidoksissa ensisijaisesti talouteen. Meidän on vallitsevan talousjärjestelmän sisällä ansaittava oikeus käyttää osa ajastamme vapaavalintaisiin tarkoituksiin (tosin näiden vapaavalintaisten tarkoitustenkin olisi hyvä olla jotain vallitsevan talousjärjestelmän piirissä olevaa). Sellaisen ihmisen aika on arvokasta, joka jakaa tietyn osan ajastaan talouden rattaiden pyörytykseen. Mitä enemmän taas aikamme kuuluu meille, sitä hyödyttömämpää ja arvottomampaa se on (ainakin yhteiskunnan silmissä).

Päätän kappaleen kauniiseen lainaukseen Milan Kunderalta:

”Miksi kiireettömyydestä nauttiminen on kadonnut? Voi, missä ovat entisaikojen vetelehtijät? Missä ovat nuo kansanlaulujen sankarilliset tyhjäntoimittajat, nuo kulkurit jotka maleksivat myllyltä toiselle ja nukkuivat paljaan taivaan alla? Ovatko he kadonneet samalla kuin maalaistiet, niityt ja metsäaukeat, luonto? Tšekkiläinen sananlasku määrittää heidän lauhkean joutilaisuutensa kielikuvalla: he katselevat Isä Jumalan ikkunoita. Se joka katselee Isä Jumalan ikkunoita, ei koskaan pitkästy; hän on onnellinen. Mutta meidän maailmassamme joutilaisuus on muuttunut toimeettomuudeksi, ja se on aivan eri asia: toimeton on turhautunut ja ikävystynyt, hän hakee koko ajan puuttuvaa liikettä.” (Kundera 1995: 7.)

⁸ Toki joillain ihmisillä on enemmän kontrollia omaan aikaansa kuin toisilla. Esimerkiksi lasten aika on paljolti kontrolloitu heidän ulkopuoleltaan. Lasten on mentävä kouluun investoimaan aikansa tulevaisuuteen, halusivat tai eivät. Nuorten miesten on mentävä tietyksi ajaksi armeijaan, tai vaihtoehtoisesti siviilipalvelukseen tai vankilaan. Myöhemmin yksilöt saavat vapaammin päättää esimerkiksi mitä opiskelevat tai missä työskentelevät. Pääasia kunhan opiskelevat tai työskentelevät *jossain*. Tämä jossain tarkoittaa yleensä jossain yhteiskunnan virallisen järjestelmän sisällä. Tällöin valittavien vaihtoehtojen määrä on väkisinikin rajallinen. (ks. Adam 1990: 100–111.)

Ajan kolme erilaista roolia

Lukemani lähdekirjallisuuden pohjalta jaottelen kolme ajan olemisen tapaa, joilla aika on läsnä sosiaalisessa elämässämme. Kolmijako on itse tekemäni, mutta näihin kaikkiin ajan ominaisuuksiin viitataan vaihtelevassa määrin lähdekirjallisuudessa. Kyse ei kuitenkaan ole mistään *ajan sinänsä* olemuksesta, vaan *ajan olemuksesta vuorovaikutuksellisessa toiminnassa läsnä olevana ilmiönä*.

Jaottelemani kolme ajan olemisen tapaa ovat 1. aika kehyksenä, 2. aika resurssina ja 3. aika oliona.⁹ *Kehys-näkökulmassa* aika jäsentää ihmisen kokemuksia ikään kuin taustalta. Kehys-näkökulmaa kuvaa ilmaus ”aika kuluu”. *Resurssinäkökulmassa* ajasta tulee jotain, joka irrotetaan kokemuksen taustalta, ja jota ruvetaan käyttämään ja hyödyntämään erilaisiin tarkoituksiin. Resurssinäkökulmassa painottuvat taloudelliset lähtökohdat ja *ajan kulumisesta tulee ajan käyttöä*. Usein joudumme myös *sovittelemaan omaa toimintaamme aikaan*, ja joskus jopa näyttää siltä, että itse *aika rupeaa toimimaan* esimerkiksi vaatien meiltä jotain tai sallien meille jotain. Aika voi käskeä meitä kiiruhtamaan tai vaihtamaan yhden tekemisen toiseen. Tällaisessa tilanteessa aika saattaa näyttää eräänlaiselta *oliolta*, sosiaaliselta toimijalta jolla on ikään kuin käskyvaltaa ihmisiin. Luonnollisesti todellinen ”käskijä” on tietenkin ihminen itse tai ihmisyhteisö.

Aika on sosiaalitieteissä käsitettävä *monidimensionaalisenä ilmiönä* (Adam 1995), jossa erilaiset ajan olemisen tavat ovat läsnä samanaikaisesti. Erilaiset ajat toimivat päällekkäin eivätkä ole selkeästi erotettavissa toisistaan. Tietyissä yhteyksissä tietty ajan rooli saattaa kuitenkin olla enemmän painottunut kuin muut. Ensimmäisessä teoriaosiossa, jossa puhun ajan ”olemuksesta” aika hahmottuu vahvimmin elämäämme jäsentävänä kehyksenä. Ajan funktioita käsittelevässä osiossa ajasta taas tulee enemmän toimintamme kohde. Selvimmin aika hahmottuu resurssina aikaa taloudellisen vaihdannan välineenä käsittelevässä kappaleessa, oliona taas aikaa itsekurin välineenä käsittelevässä kappaleessa. Jaottelu toimiikin siis analyttisessä mielessä nostaen esille puheen taustalla olevia oletuksia ajan luonteesta. Hyödynnän tekemääni kolmijakoa myös analyysissäni pitäen mielessäni sen, että erilaiset ajan dimensiot ovat läsnä samanaikaisesti. Analyysiosion kaksi ensimmäistä kappaletta (Aikainstituutioiden ylläpito ja Hallintasuhteet aikaan) on jaettu kahteen osaan. Kummankin pääkappaleen ensimmäisessä alakappaleessa (Aikaviittaukset puheessa ja

⁹ Jossain määrin omaani muistuttavan kolmijaon aikaan on tehnyt myös Torre (2007) sen pohjalta, millaisten metaforien kautta ajasta puhutaan. Torren erottelemat kolme metaforaa ovat aika resurssina, aika toiminnan ulkoisena ympäristönä ja aika horisonttina. Torre määrittää nämä ajan puolet kuitenkin melko eri tavoin kuin itse teen. Itse erottelemani kehys-näkökulma sisältyy jossain määrin kaikkiin kolmeen metaforaan, eikä Torre ole erottanut sitä, mitä itse nimitän ”olio-näkökulmaksi”, vaan käsittelee ajan tätä puolta resurssi- ja ympäristö -metaforien yhteydessä.

Aikatauluista neuvottelu) aika hahmottuu ensisijaisesti kehyksenä, toisessa (Työajan järjestely ja Ajankaappausmenetelmät) taas resurssina. Viimeisessä analyysikappaleessa pohdin näitä kaikkia ajan puolia.

Aika kehyksenä

Ihmisten toiminta ja kokeminen tapahtuu ajassa. Ajallisuus on tietoisuuden perusominaisuus ja ainoa tapa havaita maailma on havaita se ajallisena (Berger & Luckmann 2005/1966: 37; Johnson 2003: 223). Elämiskaailman sijoittuminen ”tässä ja nyt” -nykyhetkeen, ja siihen suhteutetut eripituisilla etäisyyksillä menneeseen tai tulevaisuuteen sijoittuvat tapahtumat muodostavat jokapäiväisen elämämme peruskoordinaatit (Berger & Luckmann 2005/1966: 32). Tällainen toiminnan ja havaitsemisen kehyksenä toimiva aika kulkee kulkuaan, joskin se voi tehdä sitä eri tavoin käsitettynä ilmiönä, esimerkiksi kvantitatiivisena lineaarisena virtana tai laadullisina toistuvina sykleinä.

Jotkut sosiaalitiiteelliset ja etenkin fenomenologisesti painottuneet teoriat ovat lähestyneet aikaa ensisijaisesti havaitsemisen ja tietoisuuden, sekä ihmisen identiteetin keskeisenä jäsentäjänä. Tällainen aika on ikään kuin kokemusten ja toiminnan taustalla oleva kehys. Tämän suuntainen lähestymistapa aikaan on ollut esimerkiksi Georg Herbert Meadilla, joka lähestyy aikaa jonain, joka menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden suhteena on läsnä toiminnassamme (ks. Adam 1990: 38–39), mutta josta ei kuitenkaan tule aktiivisen toiminnan kohde. Myös oman tutkimukseni kannalta keskeiset hahmot Alfred Schütz ja Harold Garfinkel tarkastelevat aikaa jonain, joka antaa kokemuksillemme ja toiminnallemme muodon. Peräkkäiset tässä ja nyt -tilanteet konstituoidaan tietoisuudessamme yhtenäiseksi ajalliseksi jatkumoksi, joka konstituoii tapahtuman merkityksen ja mahdollistaa intersubjektiviteetin sekä tapahtuman organisaation ylläpidon. (Heritage 1996/1984: 92, 113–116; Muzzetto 2006: 5-8; Rawls 2005: 167–173.) Sen lisäksi, että aika kehyksenä jäsentää kokemustamme ”tässä ja nyt”, eräänlaisia aikakehyksiä ovat myös kellon- ja kalenterinaikaan sidotut yhteiskunnan viralliset aikarakenteet, joiden sisään sijoitamme tapahtumia. Omassa analyysissäni painottuu kehysnäkökulman tämä puoli.

Vaikka Schütz ja etenkin Garfinkel ovat keskeisiä oppaitani lähestymistavassani aineistoon, lähestyn aikaa hieman eri tavoin kuin he. Annan sille muitakin rooleja kuin toiminnan ja

ymmärryksen taustakategorian roolin, ja ennen muuta lähestyn sitä eksplisiittisenä puheen kohteena. Tutkimuksessani aika ei ole ainoastaan neutraali tausta maailman havaitsemiselle, vaan aktiivisen toiminnan eli neuvottelun kohde, joka sellaisena on myös monin tavoin yhteiskuntaelämän valtasuhteisiin kietoutunut. Tässä mielessä tutkimukseni eroaa myös aikaa etnometodologisella orientaatiolla tutkineen Bodenin (1997) tutkimuksesta, joka käsittelee sitä, miten organisaation toimintaa määrittävät erilaiset aikakehykset tuodaan puheessa näkyviksi. Aika itsessään ei Bodenin tutkimuksessa ole kuitenkaan aktiviteetin kohde.

Aika resurssina

Resurssi-näkökulmassa ihmisen kokemuksen taustalla kuluva ajasta tulee jotain, jota aktiivisesti käytetään. Ihminen tarttuu aikaan ja tekee siitä jossain määrin kontrolloitavan ja muokattavan. Sitä voidaan hyödyntää ostamalla ja myymällä, sekä siirrellä paikasta toiseen raivaamalla aikaa yhdeltä tekemiseltä toiselle. Sitä voidaan myös säästää ja käyttää tehokkaasti. Kellolla sekä kapitalistisen talousjärjestelmän kehityksellä on ollut keskeinen rooli siinä, että aika on ruvettu näkemään hyödykkeenä, jota voidaan ostaa, myydä tai mahdollisesti antaa jollekin tärkeälle. (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 199; Adam 1995: 20–28, 99; Rutherford 2001: 260–262.) Ajan käsittäminen resurssina yhdistyy nimenomaan markkinoilla vaihdettavaan työaikaan, mutta tämä ajan käsittämistapa on laajennut työn piiristä myös muuhun elämään (ks. Pohjanen 2002: 150).

Resurssi-aikaa pyritään siis kontrolloimaan; siirtelemään paikasta toiseen, raivaamaan yhdeltä asialta toiselle ja ”tinkimään” yhdestä asiasta toisen hyväksi (Julkunen, Nätti & Anttila 2004: 199). Tosiasiassa aikaa kuitenkin pystytään kontrolloimaan vain tietyissä rajoissa. Tämä aiheuttaa kokemuksen ajan loppumisesta kesken. (ks. Adam 1995: 63.)

Tullakseen käytettynä resurssina ajan täytyy olla eräänlaista ”tyhjää” aikaa, joka on ulkoistettu ja irrotettu konkreettisista lähteistään (Adam 1995: 145 & 2004: 38–39; Pohjanen 2002: 184–185). Pohjanen (2002: 184–194; ks. myös Adam 1990: 54) puhuu modernista ajasta tilana. Kello ja kalenteri¹⁰ muodostavat ”tilan missä elämme, toimimme ja liikumme” (Pohjanen 2002: 186). Tämä tyhjä tila pitää täyttää erilaisilla toiminnoilla (mt. 188). Tämän aikatilän keskeinen ominaisuus on,

¹⁰ Pohjanen puhuu ainoastaan kellosta (koska hänen tutkimuksensa käsittelee kellonaikaa), mutta itse liitän samaan yhteyteen myös kalenterin.

että se on rajattu. Aikatila on aina tietyn suuruinen, joten joskus aikaa on ”tapettava”, täytettävä ikään kuin tyhjä tila, ja joskus taas tekemistä on liikaa, jolloin liika sisältö saa tilan tuntumaan ahtaalta. Pohjanen puhuuakin kellonajasta ”suljettuna tilana”. (Pohjanen 2002: 193–194.)

Johtuen aktiviteettimme kohteena olevan ajan rajallisuudesta joudumme usein järjestelemään toimintaamme suhteuttamalla sitä ajan asettamiin rajoihin. Yhtäältä siis voimme irrottaa itse ”aikaa” yhdeltä tekemiseltä toiselle (esimerkiksi delegoimalla tehtäviä toiselle henkilölle tai tekemällä jonkun asian nopeasti), toisaalta taas järjestelämme tekemisiämme ajan sallimissa rajoissa. Tästä muodostuu silta seuraavaan ajan rooliin, ajan käsittämiseen ”oliona”. Ajasta muodostuu olio sen kautta, että järjestelämme resurssiaikaa tietynsuuruisten ajallisten kehysten sisällä.

Aika oliona

”Tehdäänpä lyhyt ajatuskoe. Mikä olisi silmiinpistäväntä esimodernin, ns. varhaisyhteisön ihmisen näkökulmasta katsottuna moderneissa yhteiskunnissa? Ehkä ensimmäiseksi jatkuva liikkuminen, kiire ja autot. Tämän jälkeen huomio saattaisi kiinnittyä mystiseen pyöreään laitteeseen, jossa on kaksi liikkuvaa keppiä, ja johon modernin ajan ihmiset vähän väliä luovat huolestuneita katseita. Onko se jokin uhkaava maaginen esine? Onko se tämän maailman haltija? Todennäköisesti vasta tämän jälkeen tulisi huomioiduksi rahan jatkuva käyttö.” (Pohjanen 2002: 12.)

Sen lisäksi, että hyödynnämme ja pyrimme kontrolloimaan aikaa, suhteutamme omaa toimintaamme jatkuvasti kellon ja kalenterin asettamiin rajoihin (ks. Pohjanen 2002: 13–14). Toisinaan vaikuttaa jopa siltä, että aika alkaa ikään kuin käyttää ja hallita ihmistä eikä päinvastoin. ”Aika näyttää alistavan ja valvovan ihmistä eikä ihminen aikaa” (Julkunen 1989: 17). Etenkin kellonaika saattaa näyttää ikään kuin autonomiselta olennoilta, joka on riippumaton sosiaalisista käytännöistä, ja joka voi asettaa ihmiselle rytmin pakottaen vuoroin kiirehtimään, vuoroin ”tappamaan aikaa” (Pohjanen 2002: 120–125; Mackenzie 2001: 240). Ajasta tulee eräänlainen ”toimija” tai ”olio”, jolla on valtaa käskyttää ja kontrolloida ihmistä (Pohjanen 2002: 104). Tosiasiassa ajalla on tietenkin ainoastaan näennäisesti tällaista valtaa, aika saa voimansa ihmisyyhteisöltä ja yksilön itsekontrollista (Pohjanen 2002).

Pohjasen (2002: 48) mukaan kellonaika on fetissi¹¹. Kellolla ja kellonajalla vaikuttaa jokapäiväisessä kokemuksessamme olevan ikään kuin oma elämä. Voimme vain passiivisesti seurata siitä ajan, meitä suuremman ilmiön kulkua. (mt. 38–44.) Siinä missä esimoderneissa yhteiskunnissa aikamerkin antoivat siihen valtuutetut henkilöt, nykyään henkilökohtaisten kellojen aikakaudella ajoittaminen on yksilöllistä. Ennen pakottava voima siis kytkeytyi tiettyihin yksilöihin, mutta nykyään itse aika on saanut tämän ominaisuuden. (mt. 120–125.) Pohjasen mukaan moderni ihminen voidaan nähdä ”kellon orjana, joka kantaa tämän orjuuden symbolia ja kahletta ranteessaan” (mt. 24).

Nämä jaottelemani kolme ajan olemisen tapaa kuvaavat lähdekirjallisuuden pohjalta muodostunutta ymmärrystäni siitä, miten aika on läsnä ihmistoiminnassa. Analyysissäni ne näkyvät siinä, miten tekemisiä järjestellään yhteiskunnan virallisten aikakehysten puitteissa, miten aikaa siirrellään yhdeltä tekemiseltä toiselle ja miten omaa toimintaa mukautetaan ajan vaatimuksiin. Ennen analyysiosiota esittelen vielä lähestymistapaani aineistoon.

¹¹ Pohjanen (2002: 120) viittaa tässä Marxin käsitykseen fetisismistä sekä Durkheimin käsitykseen totemismista. Marx näki fetisiseinä taloudelliset ilmiöt; rahan, tavaran ja pääoman. Nämä ovat ihmisen synnyttämiä mutta näyttävät elävän omaa elämäänsä. Kellonajan fetisoitumisella Pohjanen tarkoittaa sitä, että vaikka kello on ihmisten yhteiselämän tuote, se näyttäytyy heille ”arvoituksellisena ja salaperäisenä” (mt. 48).

3. Lähestymistapa

Etnometodologia

Analysoin tutkimusaineistoani etnometodologisella otteella. Tämä tarkoittaa sitä, että olen kiinnostunut niistä prosesseista, joilla sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja ylläpidetään. Tarkastelun tasona on arkinen vuorovaikutus ja ne menetelmät, joita ihmiset käyttävät tulkitessaan sosiaalisia tilanteita ja toimiessaan niissä. (Suoninen 2001: 368–369.)

Harold Garfinkel kehitti etnometodologisen toimintateoriansa 1950–1960-luvuilla Kalifornian yliopistossa kritiikkinä opettajansa Talcott Parsonsin toimintateoriassa näkemiinsä ongelmiin. Sen aikaiset toimintateoriat, joiden keskushahmo Parsons oli, näyttäytyivät Garfinkelille liian jäykkinä. Ne selittivät ihmistoimintaa yhteiskunnan rakenteilla ja sisäistetyillä normeilla. Garfinkelin mukaan Parsonsin toimintateoria itse asiassa käänsi huomion pois toiminnan analyysistä itsestään. Parsons ja muut tuon ajan toimintateoreetikot selittivät toimintaa kausaalisesti ja ulkokohtaisesti, huomioimatta toimijan todellisia päättelyprosesseja ja hänen ymmärrystään toimintatilanteesta. (Heritage 1996/1984: 22–34.)¹²

Garfinkel keskittyi omassa työssään siihen, minkä hänen opettajansa oli sivuuttanut irrelevanttina ja marginaalisena, eli toimijan omaan näkökulmaan ja hänen toimintatilanteessa tekemiinsä päättelyihin. Garfinkelin mielestä juuri tähän keskittyminen oli olennaisinta toiminnan analyysissä, ja hän päätyikin perustavanlaatuisiin erimielisyyksiin lähes koko Parsonsin teorian kanssa. Garfinkelin tutkimuskohteeksi muodostui Parsonsin hylkäämä maallikkojärjen maailma. (Heritage 1996/1984: 45.)

Garfinkel perusti oman teoriansa paljolti Alfred Schützlin fenomenologian varaan. Schützlin teorian mukaan toimijoiden arkitilanteissa soveltama tieto on luonteeltaan tyypittynyttä. Tämä tyypittynyt tieto koskee sitä, mikä on tyypillistä ja järkevää toimintaa tietyssä tilanteessa, ja mitkä ovat toimintaan sopivia tyypillisiä motiiveja ja identiteettejä. Schützlin mukaan toimijat toimivat maailmassa eräänlaisen ”reseptitiedon” varassa, joka on seurausta käytännöllisestä orientaatiostamme maailmaan. Tämä tieto on väistämättä epätäydellistä ja hajanaista yleisen tason

¹² Seikkaperäisempi esitys Parsonsin teoriasta Garfinkelin kriittisten ideoiden syntylähteenä teoksessa: Heritage, John: Harold Garfinkel ja etnometodologia, Gaudeamus, Jyväskylä 1996.

tietoa, jota pitää soveltaa eri tilanteiden konkreettisiin yksityiskohtiin. Toisten oletetaan jakavan samat tyyppitykset ja saman tiedon maailmasta riittävässä määrin, jotta käytännön toiminta mahdollistuu. Yleensä toimijat eivät mieti sitä, millaisten tyyppitysten varassa he maailmassa toimivat. He yksinkertaisesti näkevät asiat näiden tyyppitysten kautta. (Heritage 1996/1984: 59–74; Suoninen 2001: 366–369; ks. myös Berger & Luckmann 2005/1966.)

Arkielämän toiminnassa hyödyntämämme tieto on yleensä niin itsestään selvää, että sitä ei tietoisesti havaita. Tämä tieto koskee sekä ilmiöiden ja olioiden olemusta että sitä, miten tietyyntyyppisissä tilanteissa kuuluu toimia. Toimiminen edellyttää aina tulkintaa siitä, mitä tilanteessa kulloinkin on meneillään ja millaiset toimintatavat siinä ovat mahdollisia. Tietomme maailmasta tai kielelliset kuvauksemme siitä eivät voi koskaan kattaa eri tilanteiden kaikkia yksityiskohtia. Toimijat kuitenkin ymmärtävät toisiaan ja kykenevät toimimaan erilaisissa tilanteissa kielen ja arkitiedon tyyppittävien ominaisuuksien pohjalta. (Heritage 1996/1984: 84–118, 146–151; Suoninen 2001: 368–375.)

Arkielämässään ihmiset toimivat, ja olettavat toistensa toimivan motivoituneesti ja jonkun järjellisen logiikan mukaan. Arkitoimintaamme määrittävät eräänlaiset kirjoittamattomat säännöt, joita noudattamme rutiininomaisesti, sen vuoksi että niin ”kuuluu tehdä”. Luotamme siihen, että toiset noudattavat arkielämän näkymättömiä sääntöjä ja tietävät maailmasta ne asiat jotka kaikkien ”kuuluu tietää”. Arkielämässä noudattamamme näkymättömät säännöt ja tieto voidaan saada näkyviksi silloin, jos joku rikkoo näitä sääntöjä, kieltäytyy toimimasta ”normaalilla tavalla”¹³. Tämä aiheuttaa tilanteen, jossa säännön rikkojan on jollain lailla perusteltava muille toimintaansa, tuotava se jonkin järjellisen logiikan alaisuuteen. Garfinkel kutsuu tätä selontekovelvollisuudeksi. Usein toimintamme urautuu kulttuuristen käytäntöjen mukaiseksi siksi, ettei tarvitsisi jatkuvasti selitellä. Garfinkelin teoriassa kognitiivinen yhdistyy erottamattomasti moraaliseen. Tietomme maailmasta ja siinä toimimisesta sisältää sen, kuinka maailmassa ”kuuluu” toimia. Toimintamme on siis aina periaatteessa valinnan tulos, valitsemme toiminnan normien edellyttämällä tavalla tai normeista poikkeamisen ja sen selittämisen. (Heritage 1996/1984: 84–114, 146–154; Suoninen 2001: 368–375.)

¹³ Garfinkel kehittelikin teoriaansa kuuluisien sääntöjen rikkomiskokeidensa avulla, jossa kokeen suorittaja (yleensä hänen oppilaansa) kieltäytyi noudattamasta arkielämän totuttuja toimintatapoja tai toimi ikään kuin ei jakaisi yhteistä tietoa siitä ”minkä jokainen tietää”. Tahtomattaan koehenkilöiksi joutuneet yrittivät löytää jonkin järjellisen selityksen toisen epänormaalitykselle, ja lopulta sanktioivat tätä voimakkaasti yleensä suuttumalla. (Heritage 1996: 86–90; ten Have 2004: 39–41.)

Toimimalla normien edellyttämällä tavalla ylläpidämme todellisuuden ”normaalia” luonnetta ja ”normaalia” suhdettamme toisiin ihmisiin tätä yleensä sen koommin pohtimatta. Näin sekä sosiaalinen järjestys että yhteiskunnan instituutiot uusinnetaan ja ylläpidetään päivittäisessä toiminnassa. Jos lakkaisimme ottamasta huomioon näitä normeja, koko sosiaalinen organisaatio hajoaisi. Toistamalla ”normaaleja” toimintoja ”normaaleissa” tilanteissa osallistumme yhteiskunnan laajempien toimintakokonaisuuksien luomiseen. Koska sosiaalinen järjestys ja yhteiskunnan instituutiot uusinnetaan päivittäisessä toiminnassa, ne eivät koskaan ole jähmeitä, vaan alttiita muutoksille. Normien noudattaminen ei ole millään lailla mekaanista eivätkä normit ole ehdottoman sitovia. Toimijat osallistuvat toimintaan ja heidän osallisuutensa vaikuttaa tapahtumien kulkuun ja merkityksiin. Selontekojen avulla yksilö voi saada itselleen myös liikkumavaraa suhteessa normeihin. Vaikka yhteiskunta on yksilölle valmiina olemassa oleva todellisuus, yksilön ja yhteiskunnan suhde on dialektinen. Toiminnallaan yksilö myös muuntaa ja muokkaa paikallisesti omaa toimintaympäristöään ja toisinaan jopa koko yhteiskuntaa. (Heritage 1996/1984: 90–121, 155–158; Berger & Luckmann 1994: 47, 173; Suoninen 2001: 368–375.)

Orientaatiomme aikaan on useimmiten pragmaattista, emmekä yleensä pysähdy miettimään, millaisena ilmiönä ajan koemme (ks. Berger & Luckmann 2005/1966: 172–173). Niin kauan kuin maailman ajallinen rakenne toimii ”normaalisti”, siten kuin olemme tottuneet sen toimivan, ajan syvällisempi olemus on arkielämämme kannalta melko merkityksetön seikka¹⁴. Koska orientaatiomme aikaan on yleensä pragmaattinen, tuntuu järkeenkäyvältä myös lähestyä sitä tällaisena pragmaattisena ilmiönä. Etnometodologian tutkimuskohteena ei ole yksilö (ja esimerkiksi hänen sisäiset kokemuksensa), vaan yksilöiden yhteistoiminta arjen vuorovaikutustilanteissa (Rawls 2005: 169). Tällöin aika ei ole esimerkiksi demografista yksilöä paikasta toiseen seuraavaa aikakokemusta, vaan jotain, joka elää tilanteisena hetki hetkeltä rakentuvassa vuorovaikutuksessa. Se on jotain, minkä kaikki tilanteen osallistujat tuolla hetkellä jakavat. (mt. 167–168; ks. myös ten Have 2004: 14–15.)

¹⁴ Voimme valittaa kiirettä ja ajan riittämättömyyttä ja sitä kuinka yhteiskunta vaatii meiltä yhä enemmän, tai esimerkiksi vitsailla ajalla, mutta tämä ei silti kyseenalaista sitä aikajärjestelmää jossa elämme.

Vuorovaikutuksen tutkiminen

Koska tutkin vuorovaikutusta (enkä esimerkiksi yksilöiden henkilökohtaisia kokemuksia ajasta), on hyvä aluksi kiinnittää huomiota keskustelun ja sen tutkimuksen keskeisimpiin ominaispiirteisiin ja rajata näkökulmaa aineistoon.

Garfinkelin työstä vaikutteita saanutta Harvey Sacksia pidetään keskusteluanalyttisen tutkimuksen kantaisänä, jonka ajatuksille myöhempi tutkimus perustuu. Sacksin vaatimuksena vuorovaikutuksen tutkimukselle oli *luonnollisten aineistojen* käyttö (esimerkiksi ihmisten vuorovaikutuksesta antamien jälkikäteiskuvausten sijaan). Luonnollisena aineistona toimivat yleensä tosielämän vuorovaikutustilanteesta tehdyt ääni- tai videonauhoitukset. Koska toimiessamme vuorovaikutustilanteissa olemme osa sitä, meillä ei ole mahdollisuutta pysähtyä tarkastelemaan jokaista tilanteen yksityiskohtaa. Nauhoitetun vuorovaikutuksen tarkasteleminen sen sijaan antaa mahdollisuuden ”pysäyttää” pala sosiaalista todellisuutta ja tarkastella tilannetta ikään kuin ulkopuolelta yhä uudelleen ja uudelleen niin monta kertaa kuin on tarpeen. (Ruusuvuori 2001: 383–385, 392; Heritage 1996/1984: 78.)

Sosiaalinen vuorovaikutus ei ole mitään sattumanvaraista puuhaa, vaan järjestäytynyttä ja säännönmukaista toimintaa, jolla on omat vakiintuneet rakenteensa. Tämä järjestelmä on ”ikään kuin resurssi, jonka varassa ihmiset voivat toimia yhdessä järjestyneellä tavalla”. (Ruusuvuori 2001: 396.) Laajempi sosiaalinen järjestys tuotetaan paikallisesti vuorovaikutuksessa (mt. 383). Vaikka vuorovaikutus on järjestäytynyttä, vuorovaikutustilanne ei ole ennalta määrätty tapahtuma, vaan se tuotetaan kaikkien osallistujien yhteistyönä hetki hetkeltä rakentuvana prosessina. Jokainen vuorovaikutuksen osanottaja muokkaa tilannetta tiettyyn suuntaan. Osallistuessaan vuorovaikutukseen yksilöt orientoituvat sen vakiintuneisiin toiminnan malleihin. (mt. 398–399; Heritage 1996/1984: 236–237; Londen 1997: 64.) Koska vuorovaikutuksen järjestys ja konteksti tuotetaan osallistujien yhteistyönä hetki hetkeltä rakentuvan prosessina, mitään vuorovaikutuksen yksityiskohtaa ei pitäisi analyysissä sivuuttaa järjestymättömänä, sattumanvaraisena tai irrelevanttina (Heritage 1996/1984: 236).

Keskusteluanalyysin mielenkiinnon kohteena on yleensä keskustelun rakenteellinen puoli enemmän kuin puheenvuorojen sisältö (Ruusuvuori 2001: 386). Keskusteluanalyysin analyysiyksikkönä ovat puheen toimintajaksot eli sekvenssit, ja niiden sisällä puhejaksot ja vuorot

(Heritage 1996/1984: 240). Tällaisen analyysin kautta onkin löydetty erityisiä kasvokkaisen vuorovaikutuksen rakenteellisia piirteitä. Keskustelun säännönmukaisuuksista olennaisimpia ovat puheenvuorojen vaihtumistavat (vuorottelujäsennys), perättäisten puheenvuorojen suhteutuminen ja kiinnittyminen toisiinsa (sekvenssijäsennys), sekä näiden lisäksi erimielisyyden ja väärinymmärrysten välttämistavat (preferenssijäsennys ja korjausjäsennys). (Ruusuvuori 2001: 396–397; Heritage 1996/1984: 241–266; Hakulinen 1997: 32–51.)

Toinen etnometodologiasta vahvasti vaikutteita saanut vuorovaikutusentutkimustapa on diskurssianalyysin tai diskursiivisen psykologian nimellä kulkeva perinne. Tässä tutkimussuuntauksessa painottuvat vuorovaikutuksen rakenteen lisäksi myös puheen sisällöt. Diskurssianalyysissä tarkastelu lähtee yleensä liikkeelle siitä, millaisin diskurssein, eli puhetavoin tai sanastoin, asioita jäsennetään. Kielenkäyttöä tarkastellaan toimintana, joka kuvaa kohdettaan aina jostakin näkökulmasta. Diskurssianalyysi tarkastelee sitä, miten erilaisin kulttuurisin merkitysannoin sosiaalista todellisuutta pidetään yllä, sekä myös muunnetaan vuorovaikutuksessa. (Suoninen 1999: 17–25.)

Etnometodologisesti suuntautuneen vuorovaikutustutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat yksilöiden arkielämässään soveltavat metodit ja järkeilyt, kielellisten kategorioiden ja määritelmien käyttö, sekä vuorovaikutuksessa nähtävissä olevat osallistujien omat tulkinnat ja jäsennykset. Analyysissä on olennaista aineistolähtöisyys, jolloin tutkija ei aseta aineiston päälle omia valmiita kategorioitaan, vaan tarkastelee yksityiskohtaisesti miten tutkittavat tilannetta tulkitsevat ja jäsentävät. (Ruusuvuori 2001: 385, 390–392; Suoninen 1999: 20; Rawls 2005: 182; Heritage 1996/1984: 238.) Myös keskustelun ulkopuoliset tekijät, kuten fyysinen ympäristö tai institutionaaliset roolit huomioidaan ainoastaan siinä määrin kun keskustelijat itse niihin orientoituvat (Ruusuvuori 2001: 397).

Suhteemme maailmaan on aina merkitysvälitteinen, emmekä voi havaita todellisuutta ”sellaisenaan” ilman merkityksiä (Alasuutari 1994: 51). Myös käyttämillämme sanoilla on aina ainoastaan likimääräinen suhde siihen, mitä yritämme kuvata. Siten kielenkäyttö on aina valikoivaa. Se nostaa tiettyjä ulottuvuuksia etualalle ja jättää toisia huomiotta. (Heritage 1996/1984: 146–151.) Kulttuuri, kieli ja toimintakonteksti asettavat rajoituksia sille, miten voimme asioita kuvata. Se, millaisten kategorioiden kautta kategorioiden kautta asioihin orientoidutaan, tai millaisia merkityksiä niille annetaan, on arvosidonnainen ja myös yhteiskunnan valtasuhteisiin kytköksissä oleva asia. (Ruusuvuori 2001: 393–394; Suoninen 1999: 19–22; Berger & Luckmann 2005/1966:

49; Kantola 2006: 64.) Myös ajasta voimme puhua ainoastaan niillä tavoilla, jotka ovat kulttuurissamme mahdollisia. Nämä tavat sisältävät aina myös arvotuksia. Ei tarvitse tarkastella montaakaan puhetilannetta huomatakseni esimerkiksi, että nopeutta on yleistä arvostaa hitautta enemmän.

Arkikeskustelu on hetki hetkeltä rakentuva prosessi, joka rakennetaan paikallisesti osanottajien neuvottelujen kautta. Tietyt keskustelun piirteet ovat löydettävissä kaikesta vuorovaikutuksesta. Joitakin eroja kuitenkin syntyy keskustelun osallistujien lukumäärän kasvaessa useampaan kuin kahteen. Kahden hengen keskustelussa vuoro vaihtelee keskustelijoiden välillä, ja ainoa asia mistä tarvitsee neuvotella, on se, koska vuoro vaihtuu. Kun keskustelijoita on useampia, tulee relevantiksi myös se, kuka puhuu seuraavaksi. Osanottajamäärän kasvaessa keskustelu voi myös hajota rinnakkaisiksi keskusteluiksi, tai toisaalta voi syntyä mielipide-enemmistöjä tai ”tiimejä” jotka voivat yhdessä tuottaa kuvauksen asiasta josta muilla ei ole tietoa. Useamman hengen keskusteluissa puhujien on myös otettava huomioon se, että vastaanottajilla voi olla erilainen osallisuus puheenaiheeseen, ja muotoiltava puheensa sen mukaan. (Londen 1997: 56–70.) Omassa aineistossani keskustelijoita on läsnä useampia, ja heillä on erilainen suhde neuvottelun kohteena olevaan asiaan, tuleviin kokouksiin. Osa puhujista osallistuu neuvotteluun aktiivisesti, toiset taas ovat harvoin äänessä.

Analyysissäni hyödynnän paikoitellen sekä diskurssianalyysin, että etenkin keskusteluanalyysin tuottamaa tutkimustietoa ja niiden tarjoamia tutkimuksellisia ideoita. Keskustelun säännönmukaisuudet, ja toisaalta yhteiskunnassa tarjolla olevat puhettavat, asettavat jonkinlaiset puitteet myös sille, miten ajasta puhutaan. Keskusteluanalyysi auttoi minua jäsentämään, mitä aineistossa vuorovaikutuksen tasolla tapahtuu ja antoi yleiset kehykset analyysilleni. Näkemykset keskustelusta järjestäytyneenä prosessina, joka osallistujien yhteistoimin hetki hetkeltä tuotetaan, aineistolähtöisyyden idea sekä huomion kiinnittäminen keskustelussa nähtävissä oleviin osallistujien omiin tulkintoihin ja jäsenyyksiin toimivat analyttisenä ohjenuoranani lähestyessäni aineistoa. Diskurssianalyysin ideoita hyödynnän sen tarkastelussa, miten ajasta aineistossani puhutaan ja millainen ilmiö siitä tässä vuorovaikutuksessa muotoutuu.

Tutkimuksen toteutus

Tutkimukseni empiirisessä osiossa tarkastelen sitä, miten yhteiskunnan aikainstituutioita ja itsestään selvää arkitietoamme ajasta ylläpidetään vuorovaikutuksessa, miten erilaisia henkilöpositioita ja hallintasuhteita suhteessa työaikaan tuotetaan ja millaisena ilmiönä aika aineistossani näyttäytyy.

Aineistonani on sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisten moniammatillisten tiimien videonauhoitettuja palaverieja. Aineisto on alun perin kerätty toisen tutkimuksen käyttöön. Tämä asettaa eettisen kysymyksen koskien aineiston käyttöä toisenlaisessa tutkimuksessa, kuin mitä tutkittaville on aineistonkeruun yhteydessä kerrottu. Tutkittavat ovat kuitenkin antaneet luvan aineiston käyttöön tieteellisissä tarkoituksissa ylipäätään. Yleensä tutkittavat myös suhtautuvat myönteisesti siihen, että heidän antamaansa aineistoa hyödynnetään tutkimuksissa mahdollisimman laajasti. (Kuula 2006: 90, 99–101, 115–116.) Pyrin tutkittavien anonymiteetin mahdollisimman tarkkaan suojaamiseen. Aineisto-otteissa osallistujien nimet ovat keksittyjä ja olen muuttanut tai peittänyt myös muita tunnistetietoja (esim. kaupunkien ja organisaatioiden nimiä). (mt. 108–113.) Tutkittavien anonymiteetin suojaamiseksi en myöskään kerro enempää aineiston alkuperästä, koska se ei tutkimukseni tarpeisiin ole välttämätöntä.

Videonauhoitettujen palaverien pääasiallisena puheenaiheena ei yleensä ole aika. Aikaan viitataan melko lyhyesti ja satunnaisesti. Useimmiten nämä viittaukset liittyvät tulevien kokoontumisten ajankohtiin. Aineistosta löytyi muutamia lyhyempiä aikaviittauksia ja yksi pidempi jakso, jossa suunnitellaan moniammatillisen tiimin tulevia tapaamisia. Analyysini rajoittuu pääasiassa tähän yhteen kokoukseen, jossa tulevista tapaamisista neuvotellaan. Joissakin kohdissa hyödynnän myös neljästä muusta kokouksesta peräisin olevia otteita, joissa puheenaiheena on aika (merkattu otteeseen). Analyysini kontekstina on siis *neuvottelu ajasta työpaikkakokouksessa jossa sovitaan tulevia tapaamisia*.

Kokous, jossa tulevia tapaamisia suunnitellaan sekä muista kokouksista poimitut otteet muodostavat yhteensä noin 40 minuuttia videonauhoitettua vuorovaikutusta. Litteroin aineistoni keskusteluanalyysin tarkkuudelle. Litteroituna siitä muodostui 47 tekstisivua. Osa analyysistäni tapahtuu yleisemmällä tasolla, mutta osassa analyysiä hyödynnän litteraatin tarkkuutta.

Yhtenäisyyden vuoksi esitän kuitenkin kaikki aineisto-otteet tällä tarkkuudella. Pääasiallisena aineistona käyttämässäni kokouksessa paikalla on 9 henkilöä, jotka kaikki ovat naisia. Osallistujat istuvat suuren pöydän ympärillä edessään kalenterit, joita he usein selaavat. Kamera on sijoitettu huoneen nurkkaan siten, että kaikki osallistujat eivät näy videokuvassa. Tämä vaikeutti hieman litterointityötä, koska toisinaan oli mahdotonta selvittää kuka osallistujista on äänessä. Litteroinnin edetessä opin kuitenkin tunnistamaan kuvan ulkopuolella olevat henkilöt äänestä, joten pidän litteraattejani siltä osin melko luotettavina.

Analyysini eteni aineistolähtöisesti. Lopulliset tutkimuskysymykseni muodostin vasta aineistoon perehtymisen seurauksena. Alkuperäisistä ideoistani jäljellä on oikeastaan ainoastaan ajatus tutkia ”orientaatioita aikaan”. Tutkimuskysymykseni muodostin sen pohjalta, mikä näytti olevan ”yleistä” aineistossa. Ne koskevat siis jotain, joka on läsnä läpi koko aineiston. Aloitin analyysini poimimalla aineistosta kunkin tutkimuskysymyksen osalta kaikki sellaiset vuorovaikutuskulut, joissa tutkimuskysymykseni ilmeni. Kokosin otteet yhteen ja aloin tarkastella sitä, millaisia eroja ja yhteneväisyyksiä otteissa oli. Tämän pohjalta päädyin ryhmittelemään niitä vielä alaryhmiksi analyysikappaleiden sisälle.

Tieteellistä tutkimusta tehtäessä on tarpeen kiinnittää huomiota toteutetun analyysin luotettavuuteen ja laatuun. Perinteisesti tällöin on tapana puhua tutkimuksen *reliabiliteetista* ja *validiteetista*. Validiteetilla tarkoitetaan tehdyn tutkimuksen totuudellisuutta eli sitä, kuinka uskottavina ja luotettavina aineiston pohjalta tehtyjä tulkintoja ja johtopäätöksiä voi pitää. Reliabiliteetti taas koskee tutkimuksen johdonmukaisuutta, sitä kuinka hyvin valittu aineisto ja metodi soveltuvat tutkimuskysymykseen vastaamiseen, ja kuinka kattava aineisto on tutkimuskysymykseen vastaamisen suhteen. (Silverman 2000: 175; Peräkylä 2004: 285, 289; Kantola 2006: 58.)

Laadullinen tutkimus, toisin kuin kvantitatiivinen tutkimus, ei pyri havaintojen määrälliseen yleistettävyyteen. Pikemminkin se pyrkii havaintojen absoluuttisuuteen. Aineistoa on tarkasteltava kokonaisuutena, joka ei salli ristiriitoja esitetyn tulkinnan kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että aineistosta ei poimita vain omaa näkemystä tukevia parhaita paloja. Myös poikkeamat ja tulkintojen kanssa ristiriidassa olevat tekijät on sisällytettävä analyysiin. (Alasuutari 1994: 29; Silverman 2000: 175–176, 184; Peräkylä 2004: 289–297; Kantola 2006: 86.)

Laadullisessa tutkimuksessa keskeisenä luotettavuuden kriteerinä voidaan pitää tutkimusprosessin läpinäkyvyyttä, tutkijan kykyä perustella ratkaisunsa, menetelmänsä ja tulkintansa. Tutkijan on

pyrittävä näyttämään mahdollisimman selkeästi miten tutkimus on tehty. (Kantola 2006: 60.) Toisaalta tulkintojen olisi oltava sellaisia, että lukija pystyy niihin aineisto-otteiden pohjalta yhtymään (Peräkylä 2004: 290). Pysin sekä tutkimusprosessini läpinäkyvyyteen että aineisto-otteiden riittävän laajaan esittämiseen tulkintojen yhteydessä. Pysin myös esittämään mahdollisimman erityyppisiä otteita analysoimastani teemasta. Yksi keino, jonka avulla lukija voi arvioida tulkintojeni pätevyyttä, on tarkastella kaikkia esittämiäni aineisto-otteita; tulkintojani tukevia kohtia on myös muissa kohdin kuin ainoastaan niissä otteissa, jotka olen esittänyt kyseisen tulkinnan yhteydessä.

Aineistoni ei ole kovin laaja. Peräkylä (2004: 288) esittää keskusteluanalyysiin liittyen aineiston riittävyden mittariksi sen, että aineistosta pitäisi olla löydettävissä tutkittavan ilmiön *eri variaatiot*. Tutkittava ilmiö voi olla aineistossa harvoin tai tiheästi läsnä. Mielestäni oman aineistoni kohdalla Peräkylän ehto täyttyy, koska koko aineisto on täynnä tutkimuskysymysteni kannalta olennaisia asioita. Tulkintojani tukevia *erityyppisiä* kohtia on löydettävissä toistuvasti läpi koko aineiston. Siinä mielessä en usko että *samasta kontekstista koottu* laajempi aineisto ainakaan millään lailla kyseenalaistaisi tekemiäni tulkintoja tai toisi niihin mitään olennaista lisää. Lisäksi aineistoni riittävyttä puoltaa se, että olen hyödyntänyt koko aineiston erittäin perinpohjaisesti lukemalla sen läpi kolmesta eri näkökulmasta. Mielestäni pienen aineiston perusteellinen tarkastelu voi usein olla hedelmällisempää kuin suurten datamäärien pintapuolinen analyysi. Tavoitteenani on siis sanoa ”vähästä paljon eikä paljosta vähän” (ks. Silverman 2000: 102).

Tieteellinen tutkimus on aina tulkintaa. Tutkija tarkastelee aineistoaan teoreettisen viitekehjoksensä ja tutkimustehtävänsä valossa. Tämä johtaa valikointiin ja aineiston tiettyjen piirteiden korostamiseen. Tutkija, joka tietoisesti ottaa itselleen tulkitsijan roolin, ei pyrikään tarjoamaan totuuksia, vaan hyvin perusteltuja väitteitä ja keskustelunaiheita. Tulkinta voi saattaa näkyviksi jokapäiväisiä itsestäänselvyksiä ja asettaa niitä uuteen valoon. (Alasuutari 1994: 135, 206–207; Kantola 2006: 57–61.) Peräkylän (1995 a: 15–17) mukaan luonnollisen vuorovaikutuksen tutkijan suhde teoriaan vaihtelee tutkimuksen eri vaiheissa. Tutkimusprosessin alussa teoria auttaa tutkijan tieteellisen havaitsemisen alkuun. Tutkimusaineistoa työstäessään tutkijan tulee kuitenkin tietystä mielessä unohtaa teoria. Havainnot nähdään kuitenkin teorian kautta, sellaisina ilmiöinä miksi tutkijat teoreettinen orientaatio on ne konstituoinut. Havaintojen työstämisen jälkeen teoriasta tulee jälleen jotain, mitä kohden tutkijan empiirinen työ viime kädessä ponnistaa.

Esitän siis tulkintani ajasta tietynlaisen teoreettisen orientaation pohjalta. Toisenlaisella orientaatiolla varustautunut tutkija saattaisi löytää samasta aineistosta toisentyyppisiä asioita. Teoreettinen orientaationi on tavallaan kaksipuolinen. Hyödynnän analyysissäni sekä aikaa koskevaa aiempaa teoretisointia, että sosiaalisen konstruktionismin ja etnometodologian mukaista oppia sosiaalisen todellisuuden luonteesta ja siitä, miten ja millaista tietoa siitä voidaan saada. Tutkimukseni eteneminen noudattaa melko lailla Peräkylän esittämää kaavaa. Koska aika on elämässämme kaikkialla läsnä oleva itsestänselvyys, tarvitsin analyysin aloitusvaiheessa teorioilta vahvaa tukea ottaakseni etäisyyttä tähän itsestänselvytyteen, ja ylipäätään löytääkseni aineistosta jotain mielenkiintoista. Saadessani teorioista alkusysäyksen analyysilleni ideoiden pohjalta pulppusi uusia ideoita ilman, että olisin aktiivisesti hakenut apua teorioista. Lopuksi yritän Peräkylän ohjeen mukaisesti kurkottaa takaisin teoriaan pyrkimällä osallistumaan teoreettiseen keskusteluun analyysini pohjalta.

Mistä sitten tutkimustulokseni kertovat tai mitä niiden perusteella voidaan väittää tai päätellä? Kertooko aineistoni mistään tämän spesifin tilanteen ulkopuolisesta? Laadullisen tutkimuksen yhteydessä tutkimustulosten merkittävyyttä ei voida todistella havaintojen määrällisellä yleistettävyydellä, kuten on tapana kvantitatiivisen tutkimuksen yhteydessä (ks. Silverman 2000; Kantola 2006: 86). Alasuutarin (1994: 222) mielestä laadullisen tutkimuksen yhteydessä olisikin puhuttava yleistämisen sijaan suhteuttamisesta. Suhteuttamisella hän tarkoittaa sen osoittamista, missä mielessä tutkimus kertoo muustakin kuin vain tutkimusaineistona olevasta yksittäistapauksesta.

Tapaustutkimukseni pohjalta en voi väittää, että tällaiset orientaatiot aikaan ovat yleisiä vuorovaikutuksessa yleensä. Se, että suunnitellaan tulevia työajan piiriin kuuluvia kokoontumisia vaikuttaa siihen, millaisia viittauksia aikaan esiintyy. Toisenlaisesta vuorovaikutustilanteesta kootussa aineistossa orientaatiot aikaan saattaisivat olla erilaisia. Tietyissä tilanteissa tapahtuva orientaatio aikaan on kuitenkin myös muunlaisissa tilanteissa *mahdollinen* aikaorientaatio (Peräkylä 2004: 297). Oletan, että *samanlaisia puhetapoja ja vuorovaikutuskulkuja on löydettävissä myös muista yhteyksistä* (ks. esim. Suoninen 1999: 21–25), ja toisaalta että *minkä tahansa työpaikan tulevia kokoontumisia koskeva neuvottelu muodostuu tämältyyppisistä vuorovaikutuskäytännöistä* (vrt. Peräkylä 1995 b: 15). Sitä, millaiset puitteet työelämän kokousympäristö asettaa ajasta puhumiselle, käsittelen seuraavassa kappaleessa.

Työelämän palaveri-konteksti

Aineistonkeruun tilanne asettaa tiettyjä reunaehtoja sille, miten ajasta *tässä nimenomaisessa kontekstissa* puhutaan. Ensinnäkin työpaikkapalaveri itsessään sijaitsee ajassa ja osanottajat hahmottavat sen ajallisena tapahtumana. Tämä aika jossa se sijaitsee, ei ole mitä tahansa aikaa, vaan *työaika*, joka asettaa ajalle tiettyjä velvoittavia sisältöjä. Myös tulevat tapahtumat joita suunnitellaan sijoittuvat työajan piiriin. Toiseksi vuorovaikutus tapahtuu *institutionaalisessa kontekstissa*, ja henkilöt ovat paikalla *institutionaalisten rooliensa edustajina*. Henkilöt orientoituvat työaikaan ensisijaisesti tietyn institutionaalisen tyyppin ominaisuudessa. (ks. Berger & Luckmann 2005/1966: 86–80; Peräkylä 1997: 179.)

Sen lisäksi, millaisia orientaatiomahdollisuuksia institutionaaliset roolit tarjoavat henkilöille suhteessa yhteiseen tulevan työajan suunnitteluun, institutionaalinen konteksti asettaa reunaehtoja vuorovaikutukselle ylipäätään. Osallistujat *luovat* institutionaalisen tilanteen yhteistuumin vuorovaikutuksen aikana esittämällä omia institutionaalisia roolejaan ja vuorovaikuttamalla kuten kyseiseen tilanteeseen kuuluu. Vaikka tietyt perustavanlaatuiset keskustelun piirteet on löydettävissä kaikesta vuorovaikutuksesta, institutionaalinen keskustelu saa omia erityispiirteitään riippuen siitä, *mitä institutionaalista tehtävää se suorittaa*. Esimerkiksi haastattelulla tai lääkärikäynnillä on oma arkikeskustelusta poikkeava struktuurinsa jonka osanottajat vuorovaikutustilanteessa luovat. (Peräkylä 1997: 177–180.)

Kokousvuorovaikutuksen erottaa arkikeskustelusta ainakin se, että se on *päämääräsuuntautunut*. Kokouksen tehtävänä on neuvotella tai päättää tietyistä asioista, ja yleensä kokouksella on jonkinlainen asialista joka määrää keskustelunaiheet. Kokouksella on yleensä myös puheenjohtaja, jonka tehtävänä on jonkin verran kontrolloida vuorovaikutuksen kulkua. Periaatteessa kaikilla kokouksen osanottajilla on yhtäläinen oikeus puhumiseen, mutta institutionaaliset roolit määrittävät sitä, millaisia puheenvuoroja kukin voi esittää, kuka voi esittää esimerkiksi lopullisen päätöksen tai yhteenvedonomaisten puheenvuoron. Tutkimani vuorovaikutus muistuttaa kuitenkin siinä mielessä arkikeskustelua, että vuorottelu etenee siinä melko samankaltaisesti kuin arkikeskustelussa eikä vuorovaikutuksen kulkua ole ennalta määrätty (ks. Hakulinen 1997: 33; Londen 1997: 56). Tärkein piirre, joka erottaa sen arkikeskustelusta on se, että puheenaiheiden tulee olla jotakin, joka toteuttaa kokouksen tehtävää.

4. Analyysi

Aikainstituutioiden ylläpito

Vaikka yhteiskunnan instituutiot ovat muodostuneet ihmistoiminnan tuotoksena, maailmaan syntyvälle yksilölle ne näyttävät luonnollisena ja itsestään selvänä todellisuutena (Berger & Luckmann 2005/1966: 71–72). Tätä sosiaalisen arkitodellisuuden luonnollista ja itsestään selvää luonnetta ylläpidetään ja vahvistetaan päivittäisessä rutiininomaisessa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa. Todellisuutta koskevat taustaoletukset ovat ikään kuin sisäänrakennettuina rutiineihin. (mt. 168; Suoninen 2001: 368–375; myös Adam 1995: 66–67.)

Tärkein todellisuutta ylläpitävä mekanismi on keskustelu. Kuitenkin keskustelu useimmissa tapauksissa ”ylläpitää todellisuutta epäsuorasti, sillä vain harvoin keskustelua käydään nimenomaisesti maailman määrittelystä. Useimmiten sitä käydään jo selviönä pidetyn maailman taustaa vasten”. (Berger & Luckmann 2005/1966: 172.) Esimerkiksi ajan olemusta harvemmin pohditaan arkikeskusteluissa, vaan siihen orientoidutaan pragmaattisesti, jolloin käytännöllisissä rutiinisuurituksissa tarvittavalla ”reseptitiedolla” on keskeinen asema (mt. 52). Viittaamme kuukausiin, viikonpäiviin ja kellonaikoihin sen koommin pohtimatta mitä näillä viittauksilla tarkoitamme. Lisäksi saatamme puhua aikatauluista, sovitusta tapaamisista tai vaikkapa viikonloppusuunnitelmista. Samalla uusinnamme sen todellisuuden, joka koostuu tulevaisuutta suunnittelevista ihmisistä, aikatauluista jotka yksilöiden täytyy mukauttaa toisten aikatauluihin, sekä aikamme jakaantumisesta työ- ja vapaa-aikaan joille tehtävät suunnitelmat ovat erilaisia. Lopulta uusinnamme vielä sen kaikkien yhteisesti jakaman tiedon, että kello ja kalenteri ovat relevantteja välineitä näitä suunnitelmia tehtäessä. (ks. mt. 169.) Bergerin ja Luckmannin (mt. 172–173) mukaan sosiaalisen maailmamme vakaus perustuu juuri ”arkisen ja pinnallisen keskustelun keskeytyksettömään jatkumiseen”. Tällä keskustelulla ”on varaa olla arkista ja pinnallista juuri siksi että se käsittelee selviönä pidetyn maailman rutiineja”.

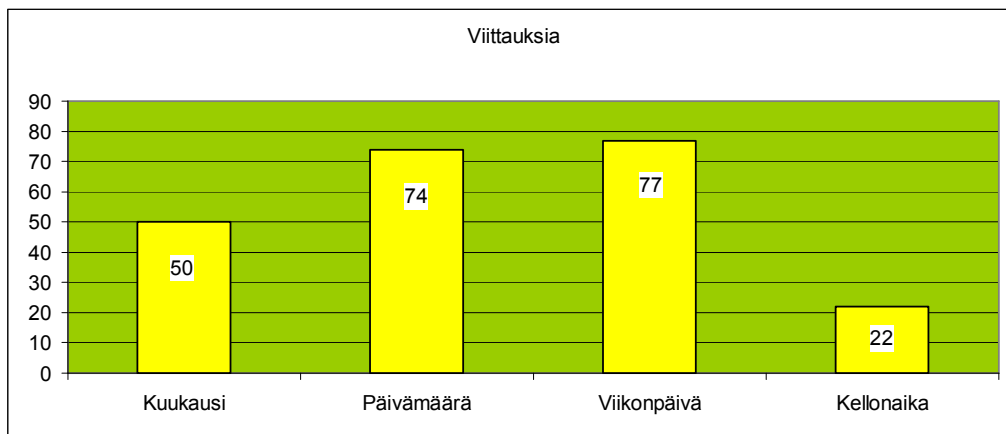
Arkielämässämme hyödyntämässämme tiedossa kognitiivinen ja moraalinen ovat vahvasti toisiinsa kietoutuneita. Arkitieto maailmasta sisältää tiedon siitä, kuinka maailmassa ”kuuluu” toimia. Jos

henkilö esimerkiksi perustelematta lakkaa orientoitumasta kellonaikaan arkitoiminnassaan, on varmaa, että muut sanktioivat häntä tästä tuntuvasti. Jokapäiväinen toimintamme ei kuitenkaan ole ainoastaan valmiiden ja pysyvien instituutioiden ylläpitoa. Koska sosiaalista todellisuutta ylläpidetään toiminnassa, se myös muuntuu. Jotakin jätetään pois ja jotain muuta taas lisätään, jolloin joidenkin todellisuuden alueiden itsestään selvä luonne heikentyy toisten vastaavasti voimistuessa. (Berger & Luckmann 2005/1966: 126, 173–174; Heritage 1996/1984: 104–107, 113.)

Aikaviittaukset puheessa

Oma aineistoni havainnollistaa sitä, kuinka yhteiskunnan aikainstituutioiden itsestään selvää luonnetta ylläpidetään arkikeskustelussa. Kuukaudet, viikonpäivät, kellonajat ja muut ajan jaottelut soljuvat puheessa itsestäänselvyyksinä, joiden merkityksen kaikki ymmärtävät. Ne ovat yhteistoiminnan raami ja itsestään selvänä otettu resurssi, jonka varassa tapaamisajankohdista neuvottelu tapahtuu (vrt. Kitzinger 2005). Esitän aluksi esimerkinomaisesti, kuinka monta kertaa aineistossa viitataan erilaisiin kello- ja kalenterijärjestelmään sidoksissa oleviin aikoihin¹⁵:

Kuvio 1. Viittaukset eri aikoihin

Vaikka kellonaikaa yleisesti syytelläänkin mieliämme kahlitsevana hallitsevana aikainstituutiona (esim. Pohjanen 2002; Adam 1990 & 1995), kuten kuviosta näkyy, tässä aineistossa kellonaikaan

¹⁵ Vertailun helpottamiseksi olen laskenut mukaan ainoastaan tapaukset, joissa viitataan kuukauden, viikonpäivän tai kellonajan ”nimellä” tiettyyn ajankohtaan (esimerkiksi ”syyskuussa” tai ”kymmenes päivä kello neljältoista”), ja jättänyt pois viittaukset, jossa tiettyä ajankohtaa ei mainita ”nimeltä” (esimerkiksi ”tavataan kuukauden päästä”, ”mihin aikaan?” tai ”huomenna”). Olen laskenut mukaan kaikki samassa puheenvuorossa olevat viittaukset (esimerkiksi ”lokamarraskuussa” sisältää kaksi viittausta kuukauteen).

viitataan suhteellisen harvoin. Kellonaikaa useammin viitataan kalenterin aikaan; kuukausiin päivämääriin ja viikonpäiviin. Tämä johtuu toki aineiston luonteesta. Aineistossa suunnitellaan tulevia tapaamisia, joita sovitaan ensisijaisesti tietylle päivälle, ja vasta toissijaisesti tiettyyn kellonaikaan. Toisentyypisessä aineistossa kellolla voisi olla näkyvämpi rooli. Kuvion tarkoitus ei ole muutenkaan edustaa tapaamisten sopimista yleensä, vaan toimia ainoastaan havainnollistavana esimerkkinä aikapuheesta tämän aineiston kontekstissa. Kuviossa esiintyvien viittausten lisäksi aineistossa viitataan ainakin vuodenaikoihin, viikon numeroihin, alku- ja loppuviikkoon, aamu- ja iltapäivään, eiliseen, tähän päivään ja huomiseen, sekä erilaisiin ajallisiin välimatkoihin ja kestoihin kuukausissa, viikoissa, päivissä ja tunneissa.

Viittausten lukumäärä ei kuitenkaan kerro vielä mitään niiden roolista vuorovaikutuksessa. Seuraavaksi siirrynkkin tarkastelemaan sitä, millaisissa yhteyksissä eri aikainstituutioihin viittaaminen on relevanttia ja miten viittausten suhteen käytännössä toimitaan. (Litterointimerkkien selitteet löytyvät liitteestä 1.)

Ote 1.

```

1 Tarja:  meil ei oo hirveesti [aikaa
2 Marja:                                     [ei
3 Pirjo:  ei
4 Marja:  #( ) (tossa on) kuukau-#
5 Sirkka: nn?
6 ?:      °kuukau[si°
7 ?:      [°enempää°
8 Sirkka: nnnh (.) seittemäs kym[menettä?
9 ?:      [°.maanantaina°
10 ?:     °nn°
11        (10.0)
12 Tarja: mites toi >seuraavan kerran< ku meil on kahdeksastoista päivä
13        <syyskuuta> (.) >>onks mulla ny oikee päiv[äh hehheh .h läh-]
14 Sirkka:                                     [joo-oh, on se
15        tutkijoit]ten kanssa =joo-o?
16 Tarja: >elikkä toi< (.) kahestatoista <kuuteent:oi[stah.>

```

Otteesta 1. on nähtävissä, miten lyhyessä puhepätkässä yhteiskunnan aikainstituutiot tehdään eläviksi. Asiat, joita otteessa 1. pidetään yllä, ovat: a) aikamme on jaoteltu kuukausiksi joilla on sekä järjestysnumerot että nimet (rivit 4, 6, 8 ja 13), b) nämä kuukaudet on jaoteltu päiviksi joilla myös on järjestysnumerot ja nimet (rivit 8, 9 ja 12) ja c) päivät on jaoteltu tunteihin joita kutsutaan ainoastaan numeroilla (rivi 16).

Ote 1. havainnollistaa myös sitä, miten yhteistä ymmärrystä siitä, ”missä ajallisesti ollaan menossa” voidaan ylläpitää melko epäselvän oloisilla viittauksilla. Aikaan sijoittuvia tapahtumia koskeva keskustelu etenee rutiininomaisesti hetki hetkeltä yhteisesti jaetun aikainstituutioita koskevan tiedon varassa (vrt. Kitzinger 2005). Kellon ja kalenterin edustama aika on niin selkeä ja yksiselitteinen aikakehys, että yhteisymmärrys säilyy melko vähän informaatiota sisältävien repliikkien varassa. Kaikkia ajankohtaa koskevia tietoja ei tarvitse sanoa joka lauseessa. Riveillä 12–16 tietystä ajankohdasta vallitsee kuitenkin jonkinlainen epäselvyys, ja tässä yhteydessä tuodaan esiin enemmän ajankohtaa koskevaa informaatiota (päivämäärä, kuukausi ja kellonaika), ikään kuin ”varmistuksena”.

Tarkastelen seuraavaksi aineistostani löytyvää kahta erilaista vuorovaikutuskulkua, joilla tulevista tapaamisista sovitaan. Yhteistä näille sopimistavoille on se, että sopiminen tapahtuu ikään kuin pala palalta, jolloin kaikkea ajankohtaan liittyvää informaatiota ei vyörytetä keskusteluun kerralla, vaan ensin päätetään yksi seikka, sitten toinen, ja lopulta kun kaikki ajankohtaa koskevat seikat on saatu päätettyä, usein vielä kerrataan kaikki tapaamisajankohtaa koskeva informaatio. Ajankohdasta neuvottelua näyttäisikin säätelevän eräänlainen ”taloudellisuuden periaate”, jossa kyseisestä ajankohdasta mainitaan ainoastaan sen verran informaatiota, kun tilanteessa on välttämätöntä ja relevanttia.

Aineistossa näyttää toistuvan vuorovaikutuskuvio, jossa ajankohdasta neuvottelu välillä etenee melko epäselvän oloisten repliikkien varassa (esim. ”maanantaina ei käy”). Välillä taas saatetaan vyöryttää esille koko ajankohtaa koskeva tietopaketti (esim. ”tapaamme siis maanantaina lokakuun seitsemäs päivä kello neljatoista”). Tällainen laajempi informaatio liittyy yleensä ajankohtaa koskevien ehdotusten yhteyteen, ajankohtaa koskevan epäselvyyden yhteyteen tai tilanteisiin, joissa ikään kuin vahvistetaan tehty tapaamispäätös. Näissä neuvotteluissa aika hahmottuu ikään kuin ”karttana” (jota konkreettisesti edustaa jokaisella mukana oleva kalenteri). Tältä aikakartalta osallistujat etsivät sopivia ”koordinaatteja” (vrt. Pohjanen 2002: 187) tapaamiselle. Keskustelijat pysyvät ”kartalla” melko vähäisen informaation avulla, mutta silti toisinaan on tarpeen tarkistaa, että kaikilla on oikeat koordinaatit.

Ote 2.

```
1 Pirjo: no onks ↑<maanantaina mitään tai> (0.3)°tiis#taina iltapäiväl[lä#  
2 ( ) ( )°
```


3 Alma: [°maa
4 nantaina sopis yhes[ttä kahte[en.
5 ?: [°joo°
6 Tarja: [°joo <esimerkiksi tai>°
7 (1.0)
8 Pirjo: °() [() ()° ((Sinikalle))
9 Sinikka: [kokeillaan sitä. hh
10 Marja: ↑nii >eiks [semmonen< joo [pistetään siihen (.) °pistetään
11 (sit[te)°
12 ?: [mooh
13 Sinikka: [joo (.) maanantainah.
14 Alma: [>ka-heskympeneskolmas< #päivä#,
15 (0.3)
16 Pirjo: joo yhestä kahteen.
17 Alma: yhestä kahteen.
18 ?: °.joooh°

Otteessa 2. sovitaan yksittäisestä tapaamisesta. Sopiminen etenee siten, että ensin lähdetään liikkeelle laajemmasta kontekstista, esittämällä tietystä viikosta tiettyjä päiviä (rivi 1), päivän sisällä iltapäivää (rivi 1) ja lopulta eksaktia kellonaikaa (rivi 4). Jokaisessa repliikissä ei tarvitse tuoda esiin kaikkia ”aikakoordinaatteja”, vaan melko vähäinen informaatio riittää. Koska muu ajankohtaa koskeva informaatio on tullut esille jo aiemmin, keskustelijat olettavat muiden osanottajien tietävän, mistä maanantaista ja tiistaista on kyse (jokaisella edessään oleva kalenteri myös helpottaa aikakoordinaattien seuraamista). Riittää kun mainitaan viikonpäivien nimet, ei tarvitse mainita enää niiden päivämäärää tai esimerkiksi viikon numeroa. Vasta sitten, kun päätös on saatu jo tehtyä, se vielä ikään kuin vahvistetaan tuomalla lisää informaatiota, eli kertaamalla viikonpäivä (rivi 13), päivän numero (rivi 14), ja kellonaika (rivit 16-17), jotka kuitenkin jo välttämättä olivat osanottajilla tiedossa, eiväthän he muutoin olisi pystyneet tapaamisesta sopimaan. Tässä otteessa tämä ”vahvistaminen” tapahtuu osanottajien yhteistyönä. Aineistossa näyttäisi tätä yleisempää olevan se, että yksi henkilö (yleensä puheenjohtaja) kertoo kaikki tarpeelliset aikakoordinaatit.

Siinä missä otteessa 2. aikakoordinaatteja paikannettiin etenemällä laajemmasta aikakontekstista täsmällisempään, otteessa 3. eteneminen tapahtuu hiukan eri järjestyksessä:

Ote 3.

1 Sirkka: eli sit jäis se (.) maanantai ja .h [(0.2) keskiviikkoh.
2 hh (0.4) [°et () ()°
3 ?: [°keskiviikko°

4 Tuija: [m- >mitä ne ois< ne kellonajat [() (0.2) et ku sitäki
5 °(pitää) [() () ()°]
6 ?: [joo,
7 Sirkka: [onko se hyvä: tämmönen] iltapäivä sit =onko se sitten
8 (.) .hh ihan loppupäivä =et nythän me alotettiin yhe:ltä,
9 (0.2)
10 ?: °nn?°
11 Sirkka: pitäskö se alottaa yhe:ltä vai ka#he:lta vai e (.) et#
12 onko se sit tämmönen puoltoist tuntii =nyt me ol[laan] oltu vajaa
13 #puoltoist tuntii.#
14 ?: [°nn?°]
15 Marja: mää ehottasin >kello< <neljää(hh)°toista°>
16 Sirkka: =kello ne[ljä]toist ja puol#toist# tu[ntii
17 Tarja: [°n°]
18 Marja: [°nii hh°
19 Alma: sillai mäki aattelin (.) puoltois[tatuntia joka #toinen
20 [viikko,# =mul o[li kans tämmönen] (0.2) .hhh mielikuva
21 #itelläni [=että se vois olla semmonen sopiva.#
22 Marja: [↑joo
23 ?: [nnn
24 ?: [se vois olla kiva?]
25 Sirkka: [njooh,
26 ?: °joo-o (.) kyllä°
27 Sirkka: °joo?° (0.3) mut sit vaan se <päivä,>

Otteessa 3. neuvotellaan toistuvista palavereista. Ennen kyseistä pätkää neuvoteltiin alussa tapaamisten tiheydestä, joksi sovittiin joka toinen viikko. Tämän jälkeen ehdotettiin palaverin järjestämistä säännöllisesti aina samana ajankohtana. Osallistujat kohtaavat kuitenkin vaikeuksia yrittäessään päättää viikonpäivän, joka sopisi hyvin kaikille. Päinvastoin kuin otteessa 2. osallistujat päätyvätkin Tuijan (rivi 4) aloitteesta sopimaan tapaamisten kellonajasta ja kestosta ennen kuin viikonpäivä on päätetty. Tämän jälkeen keskustelijoilla on päätettynä jo kolme asiaa; tiheys, kellonaika ja kesto. Keskustelu voi edetä näiden ennakkotietojen pohjalta ilman, että niitä tarvitsee enää erikseen mainita. Myöhemmin, kun viikonpäivä on saatu päätettyä, ja tapaamisia yritetään sovittaa tiettyihin päivämääriin, kohdataan lisää vaikeuksia, ja sovitusta säännöllisestä viikonpäivästä pitää joustaa. Keskustelussa tuodaan silloin julki tieto aiemmin sovitusta, ja siihen tehtävästä poikkeuksesta.

Kellon ja kalenterin varassa toimivat yhteiskunnan aikainstituutiot muodostavat siis yhteisesti jaetun ajallisen kartaston, jonka puitteissa voidaan kaikkien yksiselitteisesti ymmärtämällä tavalla sopia tapahtumista, jotka sijoitetaan tämän kartaston aikakoordinaatteihin. Yleensä tästä

sijoituspaikasta ei synny tulkintaongelmia. Näiden aikakoordinaattien selkeys ja yksiselitteisyys, ja se, että ne ovat kaikkien samalla lailla jakamia, mahdollistaa tapahtumien suunnittelun melko minimaalisen informaation avulla. Aineistossa esiintyy kuitenkin myös kohtia, joissa joku putoaa ”ajalliselta kartalta”. Muut saavat kuitenkin nopeasti palautettua hänet kartalle luettelemalla tarpeelliset aikakoordinaatit:

Ote 4.

```
1 Pirjo: ↑niin katotaan (.) ↑koitetaanko kattoo sitä edellistä viikk[oo
2         sitte.
3 ?:                                           [°joo?°
4 Sirkka: =SE [VIIKKOA?
5 Alma:      [( ) (ei.)
6            (0.5)
7 ?:        ko[1
8 ?:        [ko[1
9 Pirjo:      [kaksytkolmas >päivä alkava< viikko?
10 ?:         [kaksytkolmas,
11 Sirkka:    =kolkytyheksän viikko.
```

Otteessa 4. Sirkka hukkaa ajalliset koordinaatit (rivi 4). Hyvin nopeasti muut kuitenkin yhteistoimin palauttavat hänet ”ajalliselle kartalle” tuomalla esiin tarpeellisen määrän informaatiota sijainnin palauttamiseksi. Neljä keskustelijaa vastaa Sirkkan epätietoisuuden ilmaisuun lähes päällekkäin (rivit 7-10). Ainoa epäselvyys vallitsee siitä, vastatako viikon numerolla vai viikon aloittavan päivän päivämäärällä. Tietoa esitetään ainoastaan sen verran, kuin kyseisen epäselvyyden selvittämiseksi on relevanttia. Sirkalla ei näy olevan epäselvyyttä esimerkiksi kuukaudesta. Lopussa Sirkka rivillä 11 toteaa ääneen riveillä 7 ja 8 kesken jääneen viikon numeron, ja samalla vahvistaa saaneensa riittävän informaation.

Edellisissä otteissa keskustelijat viittasivat ajankohdista neuvotellessaan yleensä kellon- tai kalenterinaikaan. Vaikka näihin kohdistuvat viittaukset olivat toisinaan epäselviäkin, itse kello- ja kalenteri-instituution edustama aika on täsmällistä ja tarkkaa. Aineistossa on kuitenkin myös kohtia, jossa aikaan viitataan jonain epätasällisempänä:

Ote 5.

```
1 Sirkka: .hh et >siinä< (0.2) tämmösessä prosessissa mä oon °mielelläni
2         teidän kans mukana sitte.°
```

3 (0.2)
4 Sirkka: sitten tässä vielä .hh (0.2) #syksyn mittaan.#

Adamin (1995: 42) mukaan arkipuheemme tarjoaa vihjeitä sosiaalisten aikojen kompleksisuudesta. Kaikki aikamme ei ole kellon- tai kalenterinaikaa, eivätkä ne ole kaikissa yhteyksissä edes tarpeellisia viittauskohteita ajasta puhuttaessa. Se, millä tavoin aikaan viitataan, riippuu ennen kaikkea *kontekstista*. Kirjoittamattomat säännöt määrittävät sitä, milloin on soveliasta viitata kellonaikaan, milloin päivämäärään, milloin esimerkiksi tiettyyn viikkoon tai kuukauteen, tai milloin puhua ajasta melko epämääräisellä tasolla kuten otteessa 5. rivillä 4 tapahtuu. Ihmiset noudattavat näitä sääntöjä niitä sen koommin pohdiskelematta. ”Tässä syksyn mittaan” on hyvin epätäsmällinen, mutta kyseiseen tilanteeseen täysin riittävä ja sovelias viittaus aikaan. Tarkempi ajankohtien erittely esimerkiksi kuukausien tai päivien muodossa saattaisi jopa aiheuttaa tässä yhteydessä jonkinasteisen ymmärryskatkoksen, tai vähintäänkin selittelyn tarpeen liittyen siihen, miksi niin eksaktia tietoa tuodaan yhteyteen joka ei sitä vaadi. (ks. esim. Heritage 1996/1984; Suoninen 2001.)

Seuraavassa otteessa taas esiintyy epämääräisempi viittaus aikaan tilanteessa, jossa myös täsmällisempi viittaus saattaisi olla paikallaan:

Ote 6.

1 Marja: joo, (0.2) mikä (0.2) ↓aik[ataulu =mitä luulet että,
2 ?: [°(selvä) ()°
3 Sirkka: öö:: (.) varmaan h (0.3) huomenissa päin,
4 Marja: ↑joo =laitaksä sähköpos[tilla sitten sitten vaikka sen [joo
5 Sirkka: [°nn° (0.2) >>laitan.
6 Sirkka: [°.hhjoo°
7 Sirkka: viimestään maanantai#na teen.# (0.3) ↑täs on sitten tota artikkeli
8 tämmösestä (xxx) ↓m:asennuksesta =[haluatteko tästäh(0.3) [kopioid

Sirkka on luvannut tehdä kokouksessa päätetyistä asioista ”puhtaan version”, jonka tekemisen aikataulua Marja tiedustelee. Puhe aikataulusta asettaa odotuksen täsmällisestä vastauksesta. Sirkkan rivillä 3 antama vastaus ”varmaan huomenissa päin” ei kuitenkaan kerro tarkkaa aikataulua, vaan viittaa siihen, että ”puhdas versio” saattaa valmistua huomenna, mutta myös joskus muulloin lähitulevaisuudessa. Rivillä 4 Marja jatkaa vielä aiheesta tiedustellen ”puhtaan version” toimitustapaa, jonka jälkeen Sirkka esittää rivillä 7 valmistumiselle täsmällisen takarajan

(maanantain). Näin hän ikään kuin lopulta vastaa aikataulua koskevaan kysymykseen, joka asettaa jonkinasteisen oletuksen ajankohdan täsmällisyydestä.

Otteissa 5. ja 6. neuvotellaan jostain muusta kuin tapaamisista. Tällaisissa yhteyksissä epätäsmällisemmät aikaviitteet saattavatkin olla riittäviä, koska ne eivät aseta vuorovaikutuksen muille osapuolille velvoitetta järjestellä omaa aikaansa suhteessa tähän. Jos ajankohta edellyttää osapuolilta jonkinasteista sitoutumista, täsmällisen ajankohdan päättäminen on relevanttia.

Tässä yhteiskunnan aikainstituutioihin viittaamista käsittelevässä kappaleessa aika hahmottui edellä tekemäni kolmijaon mukaisesti kaikkein puhtaimmin elämämme taustalla olevana kehystenä. Kello ja kalenteri asettavat elämällemme ajalliset kehukset, joiden sisään voimme sijoittaa tapahtumia täsmällisiin koordinaatteihin. Myös seuraavassa kappaleessa puhutaan yhteiskunnan aikainstituutioista. Seuraavassa kappaleessa ajasta tulee kuitenkin selkeämmin myös jotain, mihin aktiivisesti tartutaan raivaten aikaa yhdeltä tekemiseltä toiselle.

Työajan järjestely

Yhteiskunnan aikainstituutioihin kuuluu myös se, millä lailla aika on pilkottu erilaisia ominaisuuksia omaaviksi lohkoiksi. Myös työajan sisällä aika jakautuu eriasteisen tärkeiksi tekemisiksi, ja näihin sijoitetuksi ajaksi. Aineistossani sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisten työaika jakaantuu esimerkiksi kokouksiin, koulutuksiin sekä asiakastyöhön käytettävään aikaan. Miten työaika sitten lohkoutuu?

Ote 7.

```
1 Marja: pitäskö se olla semmonen ↑säännöllinen aika sitten
2         =ainakin henkilökohtasesti se ois varmaan helpoin järjestää
3         [<#lukujärjestykselli[sesti#> [ettäh,
4 ?:      [nnn
5 ?:      [aivan
6 ?:      [joo
```

Työaika koostuu sekä vaihtelevista, yksittäisistä tapahtumista että säännöllisesti toisiaan seuraavista tapahtumista. Viikot ja kuukaudet seuraavat toisiaan *sykleinä*, ja tietynä ajankohtana toistuu tietty

asia. Marjan repliikistä (rivit 1-3) ja sitä seuraavasta palautteesta (rivit 4-6) on luettavissa, että toistuvien tapahtumien säännönmukainen sijoittaminen on myös suotavampaa kuin se, että tapahtumia sijoitettaisiin kalenteriin summittaisesti.

Työajan sisällä erilaiset tekemiset asettuvat arvojärjestykseen keskenään. Koska ajallinen kehys on rajallinen ja kahta asiaa ei yleensä voida tehdä samanaikaisesti, joihinkin toimiin sijoitetusta ajasta tarvitsee tinkiä toisten hyväksi. Yhteisiin tapaamisiin oletetaan kaikkien osallistuvan, ja tapaamisia yritetään järjestää kaikille sopivaan ajankohtaan. Joskus kuitenkin kyseiseen ajankohtaan on jo sijoitettuna jotain, joka aiheuttaa esteen tulla paikalle. Työajan lohkoutumista eriasteisen tärkeisiin tekemisiin pääsee tarkastelemaan sen kautta, mikä asia joutuu väistymään toisen tieltä, mitä perutaan minkä tieltä ja mikä katsotaan riittäväksi esteeksi. Joissain tilanteissa tärkeysjärjestys on itsestään selvä, toisinaan siitä joudutaan taas neuvottelemaan.

Ote 8.

```
1 Pirjo: #mmm# mä oisin silleen (.) [ottasin (0.2) #nnn niinkun# (.) tai
2 sillain (0.3) sä et pääse siihen sil[lon.
3 Marja: [joo,
4 Marja: [>mä en pääse sillon joo<
5 =meil on tosiaan meil on sielä itseasiassa (xxx):ssa justiinsa (.)
6 työnhjausta, (0.2) °se on se syksyn ainoa työnhjaus nih°
7 ?: °joo°
```

Työnhjaus on jotain, joka toimii itsestään selvänä esteenä muille menoille. Riveillä 4-6 Marja esittää työnhjauksen ilmoitusluontoisena asiana, jonka tärkeydestä ei tarvitse neuvotella, ja jonka esittämiseen ei liity minkäänlaista epäröintiä. Muut eivät myöskään työnhjauksen ensisijaisuutta kyseenalaista. Rivillä 4 Marja vahvistaa Pirjon toteamuksen koskien sitä, että hänellä on este tulla paikalle. Tämän jälkeen hän jatkaa suoraan edellisen puheensa perään esittäen pätevän syyn sille, ettei pääse, ja samalla ottaen huomioon sen, että kaikilla keskustelukumppaneilla ei välttämättä ole tietoa hänen esteestään. Esteen ehdottomuutta vahvistaa rivillä 6 vielä se, että kyseessä on syksyn ainoa työnhjaus.

Otteessa 8. Marja kohtelee paikalle pääsyn estymistä selontekoa vaativana asiana, tarjoten selityksen sille, miksei pääse paikalle (työnhjaus). Yleensä johonkin tulon estymiselle täytyykin tarjota joku selitys (Heritage 1996/1984: 266–269). Aineistossani on kuitenkin myös kohtia, joissa paikalle pääsemättömyyttä ei millään lailla selitellä:

Ote 9.

1 Alma: [>sillon< (.) sillon me ei Pirkon kans päästä kumpikaa >sillon
2 #kaheskymmenes kolmas< päivä# h (.) °s-° eikä sillon () hh
3 (0.4)
4 Sirkka: no entäs tiistai =jos se ois p- (0.3) poikkeuk>sellisesti< tiistai,
5 (0.3)
6 Alma: °ei käy sillon.°

Keskustelun perusrakenteisiin kuuluvan preferenssijäsennyksen mukaan preferoitu vuoro (esim. pyyntöön suostuminen) esitetään erilaisella tyyllillä kuin preferoimaton (kieltäytyminen). Yksi keskeinen tekijä, joka erottaa preferoitujen ja preferoimattomien vuorojen esitystavan toisistaan on se, että preferoimaton vuoro (esim. paikalle tulon estyminen) vaatii yleensä tuekseen selityksen. (Heritage 1996/1984: 266–269; Tainio 1997: 94.) Otteessa 9, ja paikoitellen muissakin kohdin aineistoani, selitystä ei kuitenkaan tuoteta. Riveillä 1-2 ja rivillä 6 Alma ainoastaan ilmoittaa, että hän ja Pirkko eivät pääse paikalle. Muut eivät myöskään häneltä selitystä esteelle vaadi. Tulkitsisin tämän paikoitellen aineistossani läsnä olevan ilmiön, jossa preferoimattomia vuoroja tuotetaan ilman selitystä, johtuvan siitä, että tämän kaltaisessa neuvottelussa ne ovat jatkuvasti läsnä. Ehdotuksia ja niihin liittyviä preferoituja tai preferoimattomia vastauksia tuotetaan ikään kuin ”liukuhihnalta”, jolloin ikään kuin kuuluu asiaan, että osa vastauksista on preferoimattomia. Tällöin niitä ei tarvitse erikseen selitellä tai muuten merkitä arkaluontoisiksi. Muut osallistujat luottavat siihen, että henkilön paikalle pääsyn esteenä on jotakin ”tärkeää”. Jos osallistujat jatkuvasti selittelisivät poissaolojensa syytä, tämä veisi myös aikaa ja huomiota pois itse asiasta, tapaamisten sopimisesta.

Otteessa 8. työnohjaus oli jotain sellaista, joka aiheutti esteen muiden tapahtumien sijoittamiselle samaan ajankohtaan. Jotkut työhön kuuluvat tehtävät sitä vastoin ovat sellaisia, että erityisjärjestelyillä niihin käytettävästä ajasta on mahdollista joustaa toisten tehtävien hyväksi:

Ote 10.

1 Sinikka: >mul on (.) maanantai ja perjantai on vähän sellasia °päivii° et
2 mul on< helppo #ö# (.) järjestää asiakas .hh (.) käynnit toiselle
3 =mut ↑keskiviikosta mä en nyt oo varma ku siel saattaa olla
4 sellasii () mun on pakko mennä. (.) .hh mut voi ↑olla et siel ↑on
5 viel tilaa. (.) et mahdollisest- (.) >maanantain ja perjantain mä
6 pystyn< oikein hyvin .hh (.) antaaan si#jai#selle (.) ↓a#siak#kaat

7 ? : °nnn?°
 8 Sinikka: .h et periaatteessa .hh (.) käy noi k- et °>kuhan nyt vaan<
 9 sovitaan,°

Asiakaskäynnit ovat jotain, mihin oma aika periaatteessa on *sidottu*, mutta missä voidaan konsultoida toinen henkilö vastaamaan tästä sidotusta ajasta (rivit 1-2 ja 5-6). Siirtämällä asiakaskäynteihin menevä aika toisen hoidettavaksi oma aika voidaan *irrottaa* johonkin muuhun tarkoitukseen. Keskiviikkona on kuitenkin jotain, johon oma aika on sidottu sillä lailla, että sitä ei ole mahdollista irrottaa (rivit 3-5). Tästä huolimatta myös keskiviikosta saattaisi löytyä vapaa aikaloikka, kunhan ajankohta on eri kuin tällä välttämättömällä menolla. Otteesta 10. on nähtävissä myös se yleisesti aineistossa läsnä oleva ilmiö, että sidotun ajan irrottaminen jakautuu *helppouden asteisiin*. Tässä tapauksessa asiakaskäynteihin menevä aika on helposti irrotettavissa, mutta toisinaan johonkin tarkoitukseen varatut ajat ovat sellaisia, että ne voidaan irrottaa vain vaativilla erityisjärjestelyillä. Tätä yhtäälle sidotun ajan toisaalle irrottamisen vaikeutta voidaan käyttää myös selityksenä tai retorisenä keinona (esimerkiksi olla tulematta jonnekin tai vaatia toista ajankohtaa). Koska ajan ”omistajalla” itsellään on ensisijainen tieto omasta ajastaan, muiden on mahdotonta mennä kiistämään hänen ilmoittamiaan esteitä.

Otteesta 11. taas on nähtävissä, kuinka jotkut ajan sijoituskohteet ovat sellaisia, että ne helposti ja itsestään selvästi joustavat tärkeämpien menojen tieltä:

Ote 11.

1 Sirkka: >onko kel-< #öö# jokaisella on <jump>pa tietysti jona[in iltana ja,
 2 ? : [°thh°
 3 ? : =mut sen voi [jättää vä[liin
 4 ? : [£(se jää)£
 5 Sirkka: [£täy:?:£
 6 ? : £tkht [kthh hhh£
 7 Sirkka: [ha ha ha .hh (.) ha
 8 Sinikka: [°ha ha ha°

Otteesta 11. suunnitellaan tiimin pikkujouluja. Sirkka esittää osittain vitsailevaan sävyyn epäilyksen, että jumppa asettaisi esteitä pikkujouluihin saapumiselle. Tämä tyrmätään suoralta kädeltä naurun säestyksellä. Jumppa on jotain, jonka suhteen ei tarvitse tehdä erikoisjärjestelyjä, vaan johon voi vain yksinkertaisesti jättää menemättä. Rivin 3 jumpan väliin jättämistä koskeva vuoro alkaa suoraan Sirkan vuoron perään ilman minkäänlaista epäröintiä, ja pronomini ”sen” (viitaten jumppaan) on painotettu. Tämä korostaa sen itsestäänselvyttä, että ”se”, jumppa, on jotain

joka ilman muuta voi väistyä toisen toiminnan tieltä.

Työpaikan pikkujoulujen ajallinen rooli on siitä erikoinen, että se sijoittuu työ- ja vapaa-ajan välimaastoon. Se ei varsinaisesti ole työaikaa, mutta ei aivan puhtaasti vapaa-aikaakaan. Jumppa taas on selkeästi vapaa-aikaa. Kaikki vapaa-aika ei kuitenkaan ole sellaista, että se saa väistyä työpaikan pikkujoulujen tieltä. Kun pikkujouluista on saatu päätettyä, huomataan, että koulujen ja päiväkotien joulujuhlat saattavat olla sen kanssa päällekkäin. Tämä aiheuttaa esteen niille, joilla on tietyn ikäisiä lapsia, ja nimenomaan sellaisen esteen jota ei voida perua. Niinpä päädytäänkin siirtämään pikkujoulut aikaisempaan ajankohtaan.

Aineistossa kalenteri hahmottuu ikään kuin ajan varastona, joka on lohkottu pienempiin aikalaatikoihin. Näitä aikalohkoja varataan sekä päivien että tuntien tasolla eri tarkoituksiin. Yksi tekijä, joka varaa tietyn aikapätkän pois muusta käytöstä on se, että kyseinen aika on jo ennalta sovittu. Sopiminen ikään kuin ”pyhittää” kyseisen ajan riippumatta siitä, mitä tuo sopiminen koskee.

Ote 12.

1 Alma: pystyks sä Marja sitä keskiviik#koa sitteh,#
2 Marja: mää pystyn ihan hyvin muuttel:- leen (.) >nyt on< (.) >mä oon<
3 (.) ajat (.) ajat menee pari viikkoa eteenpäin =mut se ei
4 haittaa #et# katotaan [nytteh,
5 Sirkka: [mut toi Sinikka on sitte se.
6 Sinikka: [mä oon [sillon [() (vapaalla) () (tota)
7 ?: [°nii:°
8 ?: [°nii°
9 Marja: [nii sä et<
10 Marja: pääseksä #ollenkaa# sitte keski°viikko[sin°
11 Sinikka: [kyllä keskiviikko =mut
12 siel saattaa nyt olla sellasii kinkkisii >(xxx)< ↓asioita
13 jotka on jo <sovittu> monen kans[sa,
14 Sirkka: [niin jotka ovat (.) [on SOVITTU
15 mut et ↑jatKOSSA SÄ pystyt,]
16 Sinikka: [on jo SOVITTU
17 =↑<jatkossa>] (0.4) juuh?
18 Sirkka: a[HAA. (0.2) just,]
19 Sinikka: [<↑jatkossa> (.) mä] va[an p- (.) aattelin et jos nyt sit
20 ensim↓mäisist joutuu ole[en pois.

Otteessa 12. on nähtävissä erilaisia ajan lohkomisen piirteitä; se, että joitain aikoja voidaan järjestää toisten hyväksi (rivit 2-4), joillain ajoilla (vapaa) on sellainen status, että tietty (työhön liittyvä) tekeminen on silloin poissuljettu (rivi 6), jotkut ajat taas ovat pakottavia eivätkä väisty (rivit 19–20) ja se, että sovittu aika asettuu kaiken muun yläpuolelle (rivit 12–16). Tässä sopimisen pyhyttä korostaa vielä se, että kyseinen aika on sovittu monen kanssa (rivi 13). Aineiston perusteella sopiminen näyttyy voimakkaan normatiivisena asiana. Se, että joku asia on jo jonkun toisen kanssa sovittu, toimii perusteena olla tulematta jonnekin toisaalle, eivätkä muut voi mennä sovittun asian tärkeyttä kyseenalaistamaan tai kärkeä toista perumaan sopimusta. Sovittu aika on siis aina ensisijainen muuhun nähden. Otteessa 12. riveillä 14-16 sovittun ajan itsestään selvää ensisijaisuutta korostetaan sanomalla se kovaan ääneen ja painotuksilla. Se, että ajankohtia koskevat sopimukset ensisijaisesti pidetään, on tärkeää sosiaalisen järjestyksen ylläpitämisen kannalta. Jos ihmiset eivät voisi vastavuoroisesti luottaa toisiinsa siinä, että sovituista ajankohdista yleensä ilman pätevää estettä pidetään kiinni, yhteiskunnan sosiaaliseen organisaatioon aiheutuisi häiriöitä. Sovitut ajat voi perua, mutta tämä vaatii erikoisjärjestelyjä ja on sikäli normatiivinen asia, että sovittua ei voi perua millä verukkeella tahansa, vaan siihen on oltava hyvä syy.

Sopimisen normatiivista luonnetta havainnollistaa myös ote 13. Sirkka on ilmoittanut muille kaksi vaihtoehtoista aikaa tapaamiseen, ja unohtanut varmistaa lopullisesti niistä jommankumman. Tämä aiheuttaa muissa hämminkiä, ja Sirkalta vuolaan anteeksipyytelyn:

Ote 13.

1 Alma: [() () tää kaheksastoista yheksättä niin on nyt sit varma,
2 Sirkka: on.
3 ?: aha?
4 Sirkka: on.
5 Tarja: sä oot laitta[nu
6 Alma: [°kum° (.) mä katoin että mullaki oli täällä (.) [kaks
7 eri vaihtoeh[toa,
8 Tarja: [mul
9 on ainakii,
10 Sirkka: [↑oliko (0.2) enkö mä [oo ilmottanu?
11 ?: [() ()
12 Marja: >>joo (.) [>mullaki oli kaks vaihtoehtoa<
13 Alma: [ei.
14 Sirkka: [voi kamala =[no ↑<kaheksastoista>
15 ?: [°() ()°

```

16 ?:          [°( ) ( )°
17 Alma:       [( ) yheksättä.
18 Sirkka:    i'm so sorry, (0.3) kaheksastoista päivä kello kakstoista =että
19            eihän siihen varmaan .hh (.) #öy# neljää tuntia mene mut että
20            (.) se mitä menee °niin menee° #eth olla (.) nn- niinku varautunu
21            siihen iltapäi°vään sitte°#

```

Sirkka on jollain lailla rikkonut sopimisen normia ilmoittamalla kaksi vaihtoehtoista ajankohtaa varmistamatta niistä kumpaakaan. Muut ovat asiasta hämmentyneitä. Tilanteen ratkaisemiseksi Sirkka ei kuitenkaan ainoastaan ilmoita varmistunutta ajankohtaa, vaan kauhistelee omaa muistamattomuuttaan (rivit 10 ja 14) ja pyytää sitä anteeksi (rivi 18). Tämän jälkeen hän kertauksena vielä esittää tapahtuman aikakoordinaatit. Riveillä 19-21 hän vielä pehmentelee tapaamiseen varattua poikkeuksellisen suurta, neljän tunnin aikalohkoa (jota muut aiemmin keskustelussa ihmettelivät). Miksi sitten tällainen unohdus aiheutti vuolaat kauhistelut ja anteeksipyyntöt? Sopiminen on vastavuoroista, varattuaan tietyn aikalohkon toiselle henkilön on voitava luottaa siihen, että toinen varaa samaista aikalohkoa myös hänelle. Jos yksi varaa muilta useita vaihtoehtoisia aikalohkoja, heidän on pidettävä kaikkia näitä osittain varattuna. Mitään muuta ei siis tällöin voida näille aikaloikoille sopia.

Sopiminen tehdään aikajärjestyksessä; kun kerran jonkun ajankohdan sopii, tämä ajankohta on silloin varattu ja poissa muusta käytöstä. Mitä aiemmin sopiminen tehdään, sitä useampia mahdollisia yhteen sovitettavia aikalohkoja sopijoilla on käytössään. Tämä aiheuttaa eräänlaista kilpajuoksua sopimiselle, jossa ajankohdat pyritään varaamaan mahdollisimman ajoissa, ennen ”kilpailijoita”.

Ote 14.

```

1 Sirkka:    ↑mä en ala.
2 ?:        ↑( ) ((vingahdus))
3 ?:        thhhhh
4 ?:        (tehdä siinä) =[menee ens vuoden PUOLELLE SUORAAN
5 Tarja:    [he he he
6 Sinikka:  [°he he he°
7 Sirkka:   siis mä #e# (.) olin tosi tyhmä ku tätä ei sovit°tu°

```

Sirkan vuoro rivillä 1 on tulkittavissa valitukseksi. Tämä valitus koskee sitä, että osallistujat eivät meinaa millään kyetä löytämään tapaamisajankohtaa, joka sopii kaikille. Rivin 4 vitsailevaan sävyyn esitetty vuoro tuokin ilmi sen, että sopijat ovat sopimisen kilpajuoksussa myöhässä; iso osa

lähitulevaisuuden aikalohkoista on jo varattu muualle, ja jos sopijat haluavat ajankohdan joka käy kaikille, heidän pitäisi sopia se paljon myöhemmäksi. Sirkka päätyykin vielä esittämään rivillä 7 itsesyytöksen koskien sitä, että hän on sopimisasioissa liikkeellä liian myöhään.

Otteessa 14. aika esittyy jollain lailla hallitsemattomana. Aikalokerot ovat liian täynnä ja yhteistä aikaa ei meinaa löytyä. Tätä ajan ”hallitsemattomuutta” voidaan päivitellä, sillä voidaan vitsailla ja siitä voidaan esittää valituksia tai itsesyytöksiä, kuten otteessa 14. tapahtuu. Yhteiskunnan aikainstituutioita tai tapaamme järjestää tekemisiämme ajallisesti ei silti käsitetä millään lailla problemaattisena, tai kyseenalaisteta (vrt. Kitzinger 2005: 231), vaan päivittely, vitsailu, valitus tai syyttely tapahtuu näiden aikakehysten varassa.

Tähän mennessä olen tarkastellut aikaa toisaalta sopimisen kehyksenä, johon tapaamisia sovitellaan ja toisaalta resurssina, jota voi jossain määrin kontrolloida järjestämällä aikaa yhdeltä tekemiseltä toiselle. Tähän mennessä toimijoiden tiedon ja toiminnan kohteena on ollut heidän oma aikansa. Seuraavassa kappaleessa siirryn tarkastelemaan aikaa valtasuhteiden verkossa; kehyksenä johon sijoitetusta tapaamisesta päätettäessä joillakuilla on sananvaltaa muita enemmän, sekä resurssina joka asettuu toisinaan myös muiden kuin ajan ”omistajan” kontrollivallan alle.

Hallintasuhteet aikaan

Aikatauluista neuvottelu

Institutionaalisessa kontekstissa eri institutionaalisissa asemissa olevilla henkilöillä on tilanteesta riippuen eriasteisia mahdollisuuksia päättää omasta ajankäytöstään. Joillain yksilöillä on valtaa päättää oman ajankäyttönsä lisäksi myös muiden ajankäytöstä. Tarkastelen tässä kappaleessa sitä, millaisin vuorovaikutuskuluihin ajankäytöstä päätetään ja minkälaisia henkilöpositioita ilmenee suhteessa työaikaan.

Edellisessä kappaleessa nähtiin, miten keskustelijat ikään kuin sovittelevat aikakartastojaan (kalenterejaan) päällekkäin yrittäen löytää aikalohkon joka kaikilla olisi yhä edelleen tyhjänä. Tässä yhteen sovittelussa tulevat näkyväksi paikalliset valtasuhteet, jossa joillain henkilöillä on oikeus

sovittaa itselleen parhaiten sopiva aika myös muille, ja jossa jotkut joutuvat kyselemään muilta lupaa omalle ajankäytölleen, toiset taas ei. Periaatteessa yhdessä sovittava aika on ”yhteistä”, mutta eri henkilöillä on oikeus puhua tästä ”yhteisestä” ajasta eri lailla.

Tarkastelen aluksi kahden otteen pohjalta erilaisia tapoja orientoitua yhteisesti päätettävään ajankohtaan. Molemmissa otteissa on kyse siitä, että henkilöillä on este tulla paikalle tietynä ajankohtana.

Ote 15.

1 Marja: .hh >mä voisin yrittää hei< to- jos tota (.) onks se hirveen huono
2 jos #mää tuun# ke- niinkun tulen siin =et mul alkas työn>ohjaus< t-
3 (.) siittä vast neljätoist kolmekym#mentä °näemä°#
4 Sirkka: ↑tuut sillon ku tuut =↑joo,
5 Marja: jos mä[ä tulisin siihen (.) nt tota:,
6 Sirkka: [°joo (.) tuu (.) .joo° (0.2) ↑tule sillon ku #ehdit# (0.2)
7 j[oo.
8 Marja: [joo, (.) #°ee[e°#
9 Sirkka: [et sillon niinku lähinnä käy- käsitellään niitä (.)
10 niitä <seuloja> ja niitä .hh (.) niitä ajatuksia että ↓miten hh (.)
11 miten ne t-(.)tunnistetaan ne asiakkaat jotka (.)↓erityisesti tukee
12 ta- #kaipaa# (0.2) et se on niinku #ainaki se (.) jota (.) johon
13 paneudutaan#?

Otteessa 15. Marja aloittaa empien ja kysyvästi esittämään mahdollisuutta siitä, että olisi paikalla vain osan sovituista tapaamisista. Marjan ensimmäinen vuoro riveillä 1-3 sisältää paljon takkuilua ja erikoisen sanavalinnan ”onks se hirveen huono”. Takeltelu merkkää Marjan esittämän repliikin jollain lailla ongelmalliseksi. Sirkka taas ottaa riveillä 4 ja 6 ”hövelin” asenteen Marjan varovaisesti esittämään kysymykseen, sysäten päätösvastuun pois itseltään Marjan harteille. Vaikka Sirkka on jo rivillä 4 periaatteessa vastannut Marjan kysymykseen, Marja kuitenkin jatkaa yhä aiheesta riveillä 5 ja 8. Jotain on siis Marja osalta yhä kesken. Rivillä 8 Marja yrittää ilmeisesti sanoa vielä jotain, mutta hänen etsiessään sanoja alkaa Sirkka kertoa tulevan kokouksen sisällöstä (rivit 9-13). Tämä tässä yhteydessä hiukan erikoiselta vaikuttava vuoro on kuultavissa osana valtaneuvottelua; kertomalla tapaamisen sisällön Sirkka sysää ikään kuin Marjan omaan harkintaan sen, kuinka tarpeellista hänen on olla paikalla. Otteen 15. vuorovaikutuskulku etenee siis siten, että Marja orientoituu Sirkkaan henkilönä, jolla on jonkinasteinen kontrollivalta hänen työaikaansa, ja jolta hänen pitää kysyä lupa tietynlaiseen aikajärjestelyyn. Sirkka kuitenkin pyrkii väistämään tämän

roolin siirtämällä ”hövelillä” asenteella päätöksen asiasta Marjalle, ja Marjan itsensä vastuulliseksi omasta työajankäytöstään.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan sitä, miten eri institutionaalisissa asemissa olevilla henkilöillä on eriasteista päätäntävaltaa suhteessa yhteisesti päätettävään ajankohtaan:

Ote 16.

1 Sirkka: ↑si[:tten (0.5) .hh (.) sit ois (0.3) kolmastoista marraskuuta
2 keskiviikko,
3 Tuija: [°>elikkä< kolmaskym-° (0.2) ()
4 (1.0)
5 ?: se: kä:y?
6 Sirkka: no nih? (.) nyt rupee jo kuullostaa (0.5) °hyvältä°.
7 (POISTETTU 6 RIVIÄ)
8 Alma: [he:tki e- (.) hei (.) >ai niin< (.) jos # (meiän pitää) joka toinen
9 viikko.#
10 (1.0)
11 Marja: niin,
12 (1.0)
13 Alma: °oottakaas nyt°
14 (2.6)
15 Alma: voisko siirtää sen °et° #e# (.) siinä panna kahdes#kymmenes päivä
16 toiki.#
17 (0.5)
18 Pirjo: >et me pidettäs< siinä kolmen viik[on °(tauko)°
19 Alma: [niih (.) siinä kolme viikkoa
20 =.jah (0.2) sit [siinä voi-
21 Sirkka: [<SE ei käy> mulle se °kaheskym[menes] päivä
22 sitten.°
23 Alma: [°ahah,°]
24 Alma: joo.
25 (1.0)
26 Alma: no #ö# (0.3) kolmastoist (kä[y sitten)
27 Sirkka: [kolmastoista kello neljä#toi#s[tah?
28 (0.3) ja sitte on: (.) viikko nelkyt↑kaheksan =marraskuun
29 >kaheskymmenesviides< alkava.
30 Alma: [°joo:??°

Otteessa 16. Sirkka ehdottaa aluksi tapaamisajankohtaa (rivi 1) ja saa siihen yhden myöntävän vastauksen (rivi 5). Koska kukaan ei vastustele Sirkka olettaa rivillä 6 että päätös on tehty. Riviltä 8 alkaen Alma aloittaa kuitenkin empien ja takkuillen esittämään Sirkan ehdotukselle vaihtoehtoja

ajankohtaa, joka olisi siinä mielessä poikkeuksellinen, että tapaamisiin tulisi kolmen viikon tauko aiemmin sovittuna kahden viikon sijasta. Aluksi Alman ehdotusta kommentoivat ainoastaan Marja (rivi 11) ja Pirjo (rivi 18), jotka eivät kuitenkaan esitä kannanottoja suuntaan eivätkä toiseen. Rivillä 21 Sirkka kuitenkin keskeyttää Alman puheen ilmoittaen yksioikoisesti että hänelle ei Alman ehdottama ajankohta käy. Sirkkan repliikkiin ei sisälly minkäänlaista takertelua eikä myöskään perustelua sille, miksei ajankohta käy. Kukaan ei häneltä myöskään perusteluja vaadi. Alma myöntyy Sirkkan alussa ehdottamaan ajankohtaan. Rivillä 27 Sirkka vielä kertaa ehdottamansa ajankohdan aikakoordinaatit, Alma vahvistaa tämän minimipalautteella (rivi 30), ja Sirkka siirtyy etsimään ajankohtaa seuraavalle tapaamiselle (rivit 28-29).

Tarkastelin jo edellisessä kappaleessa otteen 9. yhteydessä preferoimattoman vuoron esitystapaa paikoitellen aineistossani. Myös tässä Sirkkan kieltäytyminen rivillä 21 on muotoilultaan esitetty ilman preferoimattomiin vuoroihin yleensä liittyvää monipolvisuutta ja selittelyä (ks. Heritage 1996/1984: 266–269; Tainio 1997: 94). Alman varovaisen esitystavan ja Sirkkan rivin 21 vuoroa edeltävien useiden taukojen voi kuitenkin nähdä jo ennakoivan mahdollista kielteistä vastausta (ks. Tainio 1997: 106–107). Tämän lisäksi yksi ehdotus on jo periaatteessa tehty ja ”hyväksytty” (riveillä 1-6), ja Alman ehdotus yrittää muuttaa tätä ”jo tehtyä” päätöstä. Alkuperäisessä päätöksessä pysymistä ei siis tarvitse enää erikseen perustella. Lisäksi saattaa olla kyse myös edellisessä kappaleessa mainitsemastani seikasta, että tämältyyppisessä neuvottelussa ikään kuin kuuluu asiaan, että osapuolilla on esteitä tiettyinä ajankohtina, joten näiden esteiden luonteen mainitseminen ei aina ole välttämätöntä.

Otteessa 16. tiimin valtasuhteita tuotetaan paikallisesti. Molemmat osapuolet, Sirkka ja Alma tuottavat epätasaista vallanjakoa orientoitumalla siihen, että Sirkka edustaa sellaista positiota jonka ehdotusten painoarvo ylittää Alman ehdotusten painoarvon. Alma puolestaan edustaa positiota, joka saa esittää ehdotuksia, mutta jonka on tarvittaessa hylättävä oma ehdotuksensa ja myönnyttävä Sirkkan esittämään ajankohtaan. (ks. Suoninen 1999: 30.) Alma tekee myös näkyväksi tämän vallanjaon Sirkkan kieltäytymisen jälkeen myöntelemällä neljään otteeseen (rivit 23, 24, 26 ja 30) suostuvaisuuttaan Sirkkan esittämään ajankohtaan. Toisaalta otteessa on kyse myös siitä, että yksi ajankohta oli jo aikaisemmin päätetty, ja se ehdotus jonka Alma teki, ehdotti muutosta tähän aiemmin päätettyyn. Tällöin aikaisemmin sovittu ajankohta säilyi läpi keskustelun ensisijaisena suhteessa Alman ehdottamaan uuteen ajankohtaan. Tästä huolimatta Sirkka on otteessa henkilö, jolla on oikeus esittää lopullinen päätös ajankohdasta.

Otteissa 15. ja 16. soviteltiin sekä osallistujien aikatauluja tapaamisiin että tapaamisia osallistujien aikatauluihin. Seuraavissa otteissa taas tapaamisista päädytään päättämään täysin välittämättä joidenkin henkilöiden aikatauluista.

Ote 17.

1 Tuija: onks nää kaikille käy^otävä,^o
2 (0.4)
3 Marja: nii (.) [>ei sitä varmaan< (.) nii-ih,
4 Tuija: [et >pitääks se sit vaan< niiku< (.) siis se menee
5 varmaan ens vuoteen jos #se#
6 Sirkka: =nii-[ih,
7 ?: [näin te- () hhhh
8 Tuija: °the he hh hjo:s se°

Otteessa 17. ollaan monien aikataulujen yhteen sovitteluyritysten jälkeen turhautuneita kun kaikille sopivia ajankohtia ei meinaa löytyä. Tuijan rivillä 1 kysymysmuodossa esittämä ”onks nää kaikille käytävä” sisältää ehdotuksen järjestää tapaamiset siten, että kaikki eivät tule joka tapaamiseen. Muut ovat myöntäväisiä Tuijan ehdotukselle ja aiheesta syntyy pienimuotoinen neuvottelu. Neuvottelunaiheen (sen, että ne joiden aikatauluun tapaaminen ei sovi, jätetään ulkopuolelle) jonkinasteista arkaluonteisuutta merkkää se, että kukaan ei suorasanaisesti mainitse, mistä neuvottelussa on kyse. Otteen 17. neuvottelun jälkeen keskustelu etenee siihen suuntaan, että tapaamisajoista päätetään siitä huolimatta, että joillain on esteitä:

Ote 18.

1 Sirkka: neljästoista lokakuuta neljä- #ö# >kello< <nel[jätoistah.>
2 ?: [°.jah°
3 ?: °(en tie) () () ()°
4 Alma: Ei [mut(.) #ö# Pirkko ei pääse sillon,
5 Tuija: [(tiimin)(.) t- >toivottavasti riittää< et mää <tuun>.
6 Alma: () () (.) me ei (.) olla ↓kum#pi#kaa sillon °#>neljästo[ist<#
7 päivä°
8 ?: [°e[i<
9 ?: [°hei<
10 ?: eiks se käy^ony sit [°sillon°
11 Marja: [varmaan ei oo tarvetta t- #ö# (.) [tulla
12 Sirkka: [nii >ei
13 varmaan< [nyt
14 ?: [<ei>
15 Tuija: ei [tarvi tulla (tällä kerralla)

16 Sirkka: [ei varmaan nyt siinä (.) joo (.) joo,
 17 Tuija: =okei.
 18 Sirkka: .°joo°
 19 Alma: mutta te ↑kokoonnutte ilman ↓psykologia [(sillon sitten)
 20 Sirkka: [no me kokoonnutaan
 21 nyt(.)[ei tästä tuu muuten <mittää>
 22 Alma: [sil-lon ei pääse ()

Otteen 18. alussa Sirkka vahvistaa päätetyn tapaamisen. Rivillä 4 Alma kuitenkin esittää, että Pirkko (joka on valtuuttanut Alman aikataulunsa edustajaksi) ei pääse silloin. Rivillä 6 hän havaitsee, että myöskään hän itse ei ole paikalla kyseisenä ajankohtana. Marja kuitenkin ”puuttuu” Alman aikajärjestelyihin rivillä 11 esittämällä ettei Alman tai Pirkon ole välttämättä oltava paikalla silloin. Sirkka vahvistaa tämän riveillä 12-13. Ajankohtaa ei enää edes yritetä muuttella Almalle ja Pirkolle sopivaan suuntaan, vaan muut päättävät, että heidän ei tällä kertaa tarvitse olla läsnä kokouksessa. Alman rivin 19 oman ammattiaseman esiin tuovasta vuorosta on luettavissa jonkinlaista syytelyä tästä. Se ikään kuin kääntää muiden omaksi menetykseksi sen, että he kokoontuvat ilman psykologia (ja tämän kategorian mukanaan tuomaa tärkeää ammattitietoa). Pian otteen 18. jälkeen seuraa aineistossa seuraava keskustelu, jossa vuorostaan Tuija (joka jäi pois jo edellisestäkin tapaamisesta) jätetään vastoin tahtoaan tapaamisen ulkopuolelle:

Ote 19.

1 Sirkka: [>neljäskymmenes< neljäs <viikko>?
 2 Alma: no si- #ö# (.) [sillon keskiviikkona] käy,
 3 ?: [mikä sielä oli °sitte.°]
 4 Sirkka: sillon >keski[viikko käy< (.) kolmaskymmenes (0.3) onko kaikille?
 5 ?: [()
 6 ?: #joo-oh.#
 7 Sirkka: joo, (.) nyt pannaan sopimaan jo [sitte,
 8 Tuija: [°↓no mulle se ei #kyl käy ()[()
 9 ()#°
 10 Sirkka: [noh
 11 (.) sä- #ö# (.) sä ↑jääät vielä [siitäki pois [()
 12 Tuija: [no melkeen mikä tahansa [() ()
 13 Alma: [elikkä
 14 =eli keskiviikko >kolmaskymmenes päivä< kello neljä[toista,
 15 Tuija: [°mut mä
 16 kirjot[an sitte] ne kuitenkin (0.3) jos (se sitteki) ()°
 17 Sirkka: [joo-o,]

Otteessa 19. Almalle sopii rivillä 2 keskiviikko (joka oli alun perin päätetty säännöllinen viikonpäivä jolloin kokoonnutaan). Sirkka esittää asiasta päätöksen (rivit 4 ja 7), jonka jälkeen Tuija ilmoittaa että ajankohta ei sovi hänelle (rivi 8). Muut eivät kuitenkaan lähde etsimään uutta ajankohtaa, vaan Sirkka esittää että Tuijan on jäätävä vielä tästäkin tapaamisesta pois. Rivillä 12 Tuija yrittää ilmeisesti sanoa, että melkein mikä tahansa muu ajankohta käy, mutta Alma (joka edellisestä tapaamisesta jätettiin ulkopuolelle) keskeyttää hänet (rivit 13-14) vahvistaen tapaamisen ajankohdan esittämällä sen aikakoordinaatit (kello neljatoista on sovittu aiemmin tapaamisten säännölliseksi kellonajaksi joten siitä ei enää tarvitse neuvotella). Sirkkan ja Alman yhteistyönä kokouksesta päätetään Tuijan esteestä huolimatta. Tuija myöntyy vielä riveillä 15-16 sovittamaan omia aikataulujaan tähän hänestä välittämättä päätettyyn ajankohtaan kirjoittamalla aikakoordinaatit ylös ”jos se sittenkin sattuisi sopimaan”.

Aiemmissa otteissa keskustelijat sovittelivat aikataulujaan keskenään. Aikataulujen yhteensopimattomuus johti siihen, että jotkut ”pakottivat” oman aikataulunsa toisille ja toiset joutuivat sovittamaan omia aikataulujaan tai jättäytymään pois tapaamisesta. Ote 20. poikkeaa aiemmista otteista sikäli, että siinä kaikki paikallaolijat joutuvat sovittamaan omat aikataulunsa jonkun sellaisen aikatauluihin, joka ei ole kyseisessä tilanteessa paikalla.

Ote 20.

1 Tuija: [#(vielä jäi)# sit koulutukset #sopimatta# hh (0.3) kuinka te
 2 saatte ne [siihen (sopimaan)
 3 Sirkka: [↑NII AIVAN
 4 ?: heh se on [miten
 5 ?: [(us[kotko) .hhh he heh .hh]
 6 Sirkka: [<ne sitten kyllä> sellaset] jotka on ↓vaan pakko järjestää mitä
 7 Pi[ritalle sopii. hh
 8 ?: [niih,

Otteessa 20. oikeus määrätä aikatauluista on kaikkien paikallaolijoiden ulkopuolella. Ote alkaa aikataulujen yhteensovittamisen vaikeutta koskevalla naureskelulla (rivit 4 ja 5). Sirkka kuitenkin ilmoittaa yksioikoisesti (rivit 6-7) että tässä tilanteessa aikatauluja ei sovittella kaikille sopivaksi, vaan muiden on vaan tavalla tai toisella mukautettava omat aikataulunsa Piritan ilmoittamaan ajankohtaan. Piritan aikataulu asettuu ensisijaiseksi kaikkien muiden aikatauluihin nähden, ja muiden on vain ”pakko” järjestää omia aikataulujaan siten, että ne sopivat yksiin Piritan aikataulujen kanssa.

Tässä kappaleessa aika hahmottui ensisijaisesti kehyksenä, jonka sisällä valtasuhteista kamppailtiin. Seuraavassa kappaleessa painottuu jälleen resurssinäkökulma. Aikainstituutioita käsittelevän kappaleen yhteydessä yksilöt pyrkivät itse järjestelemään omaa aikaansa. Seuraavassa kappaleessa sen sijaan osallistujien aikataulut asettuvat jonkun muun kuin heidän itsensä järjestelyn alaiseksi. Siinä missä tässä kappaleessa tapaamisista päätettiin, vaikka jotkut jäivät ulkopuolelle, seuraavassa kappaleessa henkilöiden osallistumisesta johonkin päätetään heidän suostumustaan kysymättä.

Ajankaappausmenetelmät

Yksilöt voivat ”pakottaa” muut mukautumaan omaan aikatauluunsa tai orientoitua aikaan sellaisena että yhden on kysyttävä lupa toiselta tietynlaiseen aikajärjestelyyn. Aika käsitetään kuitenkin yleensä tietyllä lailla henkilökohtaiseksi tilaksi, jossa ensisijainen tieto ja kontrolli omasta ajastaan on yksilöllä itsellään ja liika puuttuminen toisen aikaan voidaan kokea loukkauksena (Boden 1997: 12–13). Yleensä katsotaan, että ajan ”omistajalla” itsellään on paras tieto omasta ajastaan (ks. Heritage 1996/1984: 268), eikä esimerkiksi toisen ilmoittamaa estettä yleensä sovi mennä kyseenalaistamaan. Joissain tilanteissa yksilö voi kuitenkin ikään kuin ”kaapata” toiselta päätäntävällän tämän aikaan, tai vaihtoehtoisesti tämä päätäntäoikeus voidaan luovuttaa toiselle.

Esitän aluksi otteen, jossa kontrolli omaan aikaan ikään kuin vapaaehtoisesti luovutetaan oman itsen ulkopuolelle:

Ote 21.

```
1  Sirkka:  no ↑mites Tuija sun (.) sun osuus oli siinä sitten että to#ta#
2          (.) että et kun sä et varsinaisesti siihen <tiimiin> oo semmonen
3          tiimin että oot joka #kerran# (0.4) et tuot[a:
4  Tuija:                                     [>mitä se niinkun on<
5          se joka kerta. (.) että (.) [kuinka usein nää (.) nii (.) joo (
6          ) se on varmaan<                       ]
7  Sirkka:                                     [joo se pitää (.) pitää meidän mieltii
8          vielä °nyt se on vielä° (.) joo.]
9  Sirkka:  °.thjoo°
10         (0.2)
11 Tuija:  °>en osaa<° (0.4) OLLENkaa vastata siihen et mitä [se on =et
12         jotenki mäki ymmärsin et (.) on niinku jotenki eri asemassa?
```

13 Sirkka: [°nn°
14 Sirkka: nn.
15 (0.5)
16 Tuija: °et () ajatuksia tai ooksää () () siitä? (0.2) onks siitä ollu
17 ajatuk[sia?°
18 Sirkka: [no sillon #eee nn# [kevät(puolella)°(mut)°
19 Tuija: [mul on varmaan lupa mihin vaan (.) [#et
20 sillälaililla on kovasti [korostunu että on tärkeä asia ja sitä
21 [pitää priorisoida ja [(0.3) °(niinkun haluaaki) että se tehdään.#°
22 Sirkka: [nii,
23 [nn,
24 [°nn° [°.thjoo°
25 (0.2)
26 Sirkka: °nn.°
27 (0.2)
28 Tuija: #°mut et° varmaan se aika järjestetään mikä on (.) ↑tarpeen mut et
29 mikä on tarp[een.#

Otteessa 21. Tuija tekee oman aikansa järjestelystä neuvoteltavan asian, josta lopullinen päätäntävalta on hänen itsensä ulkopuolella. Tuijan (työ) aika on jotain, jonka hallinta on jossain hänen ulkopuolellaan olevalla taholla, joka ei tässä otteessa konkretisoidu. Toisaalta tämä ulkopuolinen taho on antanut Tuijalle luvan järjestää harkintansa mukaan tarpeellisen määrän aikaa tiimin tarpeisiin (rivit 19-21). Sen määrittelyn, kuinka paljon aikaa olisi tarpeellista järjestää Tuija siirtää omalta vastuultaan Sirkkan vastuulle (rivit 11–12, 16–17 ja 28–29). Sirkka kuitenkin välttää ottamasta kantaa siihen, mikä määrä Tuijan aikaa olisi määriteltävä tarpeelliseksi, ja pitää asian yhteisen neuvottelun alaisena.

Otteessa 21. Tuija pitää oman tulevan työaikansa avoimna neuvotteluille vedoten sekä ulkopuolelta saatavaan lupaan, että tarpeellisen ajankäytön määrän huolelliseen harkintaan. Tällaista suhdetta omaan aikaan voi käyttää myös taktisessa mielessä: se siirtää lopullisen päätäntävällän itsen ulkopuolelle, ja tähän ulkopuoliseen tahoon (tai siihen mikä määrä aikaa on tarpeen) voidaan vielä myöhemminkin vedota jos halutaan tietynlaista aikajärjestelyä.

Otteessa 21. Tuija ”työntää” omaa aikaansa koskevan päätäntävällän muille. Joissain tilanteissa taas käy päinvastoin, yksi henkilö ikään kuin ”kaappaa” toisen ajan omaan kontrolliinsa siten, ettei jätä toiselle paljon tilaa vastustella. Otteessa 22. Sirkka työntyy Marjan ”aikareviirille” esittäen tietoa Marjan ajasta tavalla, johon periaatteessa vain Marjalla itsellään olisi oikeus. Tässä Marja kuitenkin onnistuu palauttamaan aikansa omaan hallintaansa.

Ote 22.

1 Sirkka: et tota: #m# ↑kuin usein #nn# (.) sul on nyt <sijainen> =on
5 mahollista käyttää tähän aikaa (0.3) ja tuot#a# (0.4) mt °#ja (.)
3 sulla on (0.2) kanssa () () (paljon) enemmän mahollisuutta
4 (kumminki,)#°
5 Marja: o:n varmaan [joo (.) joo (.) >se on sitten aina meillä täst<
6 lukujärjestyksestä vähän kiinni [että? (0.5)°siihen on mahollisuus°
7 Sirkka: [°(voi olla)° [°nn°

Otteessa 22. Sirkka esittää tietona sen, että kahdella henkilöllä, joista toinen on Marja, on mahdollista antaa aikaansa tiimin tarpeisiin. Sirkkan vuoro sisältää takeltelua ja epäselviä kohtia, joka tuo ilmi jonkinasteista arkaluonteisuutta tai moraalista rikettä liittyen Sirkkan positioon tällaisen tiedon esittäjänä. Marjalla itsellään on ensisijainen tieto oman aikansa riittävydestä (ks. Heritage 1996/1984: 268), ja tämän tiedon (koskien lukujärjestyistä jonka hän itse tuntee parhaiten) Marja tuokin riveillä 5-6 julki. Tähän Marjan ensisijaiseen tietoon omasta lukujärjestyksestään Sirkka joutuu mukautumaan rivillä 7. Rivillä 5 Marja periaatteessa myöntää, että hänellä on aikaa tiimin tarpeisiin, mutta lisää perään ehdon koskien lukujärjestyistä. Tällöin hän säilyttää oikeuden päättää ajankäytöstään itsellään (sen sijaan että luovuttaisi sen Sirkalle), vetoamalla itsensä ulkopuoliseen tahoon, lukujärjestykseen, josta hänen aikansa riittävyys on kiinni (ja jonka hän itse tuntee parhaiten).

Otteessa 23. Marja sen sijaan menettää oman aikansa kontrollin tilapäisesti Sirkalle:

Ote 23.

1 Sirkka: =↑NO ↑VIELÄKÖ ↑TAVATAAN sit joulukuun (0.5) eee >viideskymmenes<
2 ensimmäinen viikko >pikkujoulun< merkeissäh,
3 (0.4)
4 ? : °no° mitäs ()
5 ? : °(oliskos)° kuudestoist ↓joulu°[kuuta° hh
6 ? : [°.hjoo°
7 (0.4)
8 Marja: >mä en oo ihan varma oonko töissä< mut se nyt ei varmaan
9 välttämättä hhh (0.4) [kaadu.
10 Sirkka: [no pitäähän sun olla °nyt sit°(0.2)
11 ↑pikku>jouluissa<
12 Marja: ↑pikku>jouluissa< (0.2) [nih °heh hh°
13 ? : [°heh hh°

14 ?: [°heh hh°
 15 Marja: =joo [>↑sillon voi< (0.2) °et° pikku[jouluun tulla
 16 Tuija: [fmhyhymɛ
 17 Sinikka: [fmhyhymɛ
 18 Sirkka: [pakkohan se:,
 19 Marja: nii iltamenoihin tsih hh
 20 ?: joo? (0.2) pakkohan se [on.
 21 Sirkka: [↑eiks voitaa pitää sit jot[kut ii
 22 pikkujoulut illalla.
 23 ?: [°hihi°
 24 ?: °nnn?°
 25 ?: ↑mennään jonnek[ii
 26 ?: [°viis#toista#.°
 27 Sirkka: viid- [>viideskymmes< ensimmäinen viikkoh.
 28 ?: [°joo:??°
 29 Pirjo: ehkä mää [sit ()
 30 Sirkka: [↑kuka on innokas järjestään tämmösiäh hhh (.) pippaloita
 31 (0.2) >SÄ< oot
 32 Marja: =njoo >mut#ta#<
 33 Sirkka: =↑ihana
 34 Marja: jooh? (.) niin [tota (0.3) varataanko kabinettiin [↓sitten
 35 Sirkka: [hyvä? [↑jooh, (0.3) ja:
 36 mikä p:ä- iltapäiväh.

Rivillä 8 Marja ilmoittaa, että hän ei välttämättä olisi töissä pikkujoulujen ajankohtana. Sirkka tarttuu ilmoitukseen vitsailevalla otteella (rivit 10–11) saaden muut mukaansa naureskelemaan tälle vitsailulle. Tämä vitsaileva tyyli ei jätä Marjalle oikeastaan muuta vaihtoehtoa kuin lähteä itsekin mukaan vitsailuun, minkä hän tekeekin. Lopulta Marja joutuu vielä riviltä 30 alkaen pikkujoulujen järjestäjäksi. Sekä pikkujouluihin osallistumisen että niiden järjestämisen osalta Sirkkan repliikit eivät jätä Marjalle paljon tilaa kieltäytyä. Vitsaileva tyyli kutsuu osallistumaan vitsailuun ja seuraamaan siten vitsailun aloittajan ”johtamaa” vuorovaikutusta. Sirkkan rivin 18 ”pakkohan se” on tarkoitettu vitsiksi, jolloin sitä ei voi mennä tosikkona kieltämään, ja siinä mielessä se toimii tosiasiallisenakin pakotteena. Sirkkan kysymys rivillä 30 taas koskee yleistä innokkuutta järjestää ”pippaloita”, ja hän valitsee Marjan tällaiseksi henkilöksi. Marja vastaa aluksi myöntävästi, yrittäen kuitenkin ”mutta” sanalla tehdä vastauksensa ehdolliseksi (rivi 32). Sirkka kuitenkin kommentoi Marjan vuoroa suostumuksena haltioituneesti sanalla ”ihana” (rivi 33), minkä jälkeen Marjan on enää vaikea kieltäytyä, joten hän tulee suostuneeksi pikkujoulujen järjestäjäksi.

Otteen 23. kaltainen vuorovaikutuskulku ei olisi mahdollinen koskien työaikaa. Jos henkilö ei ole tiettyä ajankohtana töissä, muilla ei ole oikeutta häntä sinne vitsailun avulla toimittaa. Työpaikan pikkujoulut sijoittuvat kuitenkin ”harmaalle vyöhykkeelle” työ- ja vapaa-ajan väliin, joten ne voidaan määritellä kuuluvaksi vapaa-ajan piiriin. Marja itse määrittääkin pikkujoulut vapaa-ajaksi otteen 23. rivillä 19. Näin hän esittää itselleen (ja muillekin) ikään kuin perusteen osallistua työsidonnaiseen aktiviteettiin vapaa-aikanaan (koska kyse on vapaa-ajan piiriin kuuluvasta ”iltamenosta”).

Otteessa 24. vuorostaan Tuijan osallistuminen pikkujouluihin päätetään hänen ulkopuoltaan:

Ote 24.

1 Sirkka: ja ↑Tuija otetaan [mukaan =ei[kös
 2 Sinikka: [he he he
 3 Tuija: [ahaa,
 (6 RIVIÄ POISTETTU)
 4 (3.0)
 5 Sirkka: eiks ↑nii oteta Tuija [mukaan
 6 Alma: [>tottakai< [ot[etaan,
 7 Tuija: [he he
 8 Sinikka: [o:tetaan
 9 Tuija: te ette #keh#taa £ths s(h)anoof [(et ei me) [he he he he he he
 10 ?: [he he he
 11 ?: [H[E HE HE HE HE
 12 Sinikka: [he heh he
 13 ?: [he h[e he he
 14 Pirjo: [he he
 15 ?: °(tjahhehhh)°
 16 Sirkka: jo[o,
 17 Tuija: [°ei kiitos°

Kuten otteen 21. yhteydessä tuli ilmi, Tuija ei osallistu kaikkiin tiimin kokouksiin. Tuijan osallistuminen tiimin pikkujouluihin ei siis myöskään ole itsestään selvä, vaan neuvoteltava asia. Otteessa 24. Tuija asetetaan vitsailun avulla tilanteeseen, jossa hänelle ei jää paljon mahdollisuuksia kieltäytyä pikkujouluista. Sen sijaan että kysyisi Tuijalta, pääseekö tämä pikkujouluihin, Sirkka esittää vitsailun rivillä 1 muiden ”ottavan” tämän mukaan. Tässä vaiheessa muut eivät vielä tartu Sirkkan ehdotukseen, ja otteessa seuraa lyhyt neuvottelu toisesta asiasta. Sirkka kuitenkin toistaa ehdotuksensa Tuijan mukaan otosta rivillä 5, ja tässä vaiheessa saa myös sitä tukevaa palautetta

(rivit 6 ja 8). Muut lähtevät mukaan Sirkkan aloittamaan vuorovaikutuskulkuun, ja tilanne saadaan näyttämään siltä, että muut jalomielisesti kelpuuttavat joukkoonsa Tuijan, joka ilman muuta on joukkoon pyrkimässä. Tuija itse ei esitä myönteistä eikä kielteistä arviota siitä, onko tulossa, mutta lähtee mukaan vitsailuun esittäen, että muut olisivat mukaanoton suhteen jotenkin vastahakoisia, mutta eivät kehtaa kieltäytyäkään (rivit 9 ja 17).

Otteessa 25. Tuijan aika taas ”kaapataan” suostuttelun avulla:

Ote 25.

1 Tuija: ja sit mä niitä aattelin et jos mä tuun ekakerran (.) toinen
2 joulukuuta? (0.2) .h niin sit varmaan jossain vaihees sitt#e#
3 (0.3) >paljon paljon< aikasemmin sovitte #ens vuoden ajat#,
4 Sirkka: nn.
5 Tuija: eikä sillon toinen ↓joulukuuta =s[e on muut- (.) varmaan mahdotonta
6 niinh (.) niin #nn# [1- lähetäks sää (0.2) mulleh (0.2) sitten,]
7 Sirkka: [ei,
9 Sirkka: [no ↓tulisiks sää jo marraskuussa °sitten°]
10 Tuija: no mää voin °↓tu[lla°
11 Sirkka: [tule #m:arraskuussa#
12 ?: ↑nii: (.) >mikä se oli se< (0.2) olikse se,<
13 (4.7)
14 ?: °() [(varmasti)°
15 Tuija: [>mut et kyl et< mulle voi sit vaa ilmottaa et mä nt (.)
16 laitan ne tyhjänä [kirjaan ku °(siihen mahtuu vielä)°]
17 Sirkka: [°joo.° (0.2) marraskuun kolmas]toista päivä
18 =↑tule sillon ↓jookoh.
19 Tuija: joo no sit mä oon niissä kahessa [peräkkäisessä =eikai siitä ny
20 hait#taakaa# oo.
21 Sirkka: [joo.
22 Tuija: mu[tta pääsee sitte sillai jotenki #mukaan# =sit on viel
23 pikku#joulut# nih,
24 Sirkka: [°m-e:ih,°
25 Sirkka: ↓just,
26 ?: °mhhyhy° (.) tjehhehe .hh
27 Tuija: >sit mä tuun< [kattoon ku te ootte jo ryh#mäytyne# jah,
28 ?: [nnn,
29 ?: °nnn.°
30 Tuija: #silleen.# hh
31 ?: °nhy hy°
32 Tuija: se on helppo mun #järjestää se (.)siinä mul ei oo mitään sovittua.#

Otteessa 25. Tuija ehdottaa, että Sirkka toimittaisi hänelle tiedon seuraavan vuoden tapaamisia koskevista ajankohdista, joista päätetään luultavasti silloin kun hän ei ole paikalla (rivi 6). Sirkka esittää kuitenkin oman ehdotuksensa (rivi 9) Tuijan ehdotuksen päälle, Tuijan ehdotusta kommentoimatta. Rivillä 10 Tuija aluksi myöntyy Sirkkan ehdotukseen tulla paikalle jo marraskuussa, jonka perään Sirkka esittää vielä uudelleen maanittelevaan sävyyn toiveensa Tuijan tulosta. Riveillä 15–16 Tuija kuitenkin palaa vielä alkuperäiseen ehdotukseensa, että muut ainoastaan toimittaisivat hänelle tiedon ajankohdista. Tuijan vuoroa kommentoimatta Sirkka esittää osittain Tuijan vuoron päälle rivillä 17 toteavasti tapaamisen aikakoordinaatit, ja tämän jälkeen toistaa vielä kerran maanittelevan pyyntönsä. Riviltä 19 alkaen Tuija aloittaa monipolviset perustelut sille miksi mukautti aikataulunsa Sirkkan toiveisiin. Osallistumisesta kyseiseen kokoukseen ei ainakaan haittaa ole (vaan ehkä jopa hyötyä, rivit 19–20), osallistumalla hän pääsee paremmin mukaan tiimin toimintaan (rivi 22) ja kyseisen ajankohdan järjestäminen vapaaksi ei aiheuta yletöntä vaivaa (rivi 32).

Kutsuista ja pyynnöistä kieltäydytään yleensä vetoamalla kyvyttömyyteen, ei esimerkiksi haluttomuuteen. Kieltäytymisen yhteydessä esitetään yleensä sellaista tietoa omista olosuhteista tai aikatauluista, joista henkilöllä itsellään on ensikäden tieto. Tällaista estettä muiden on mahdoton mennä kiistämään. (Heritage 1996/1984: 267–268.) Otteissa 23, 24. ja 25. Sirkka tekee Marjan ja Tuijan päätöksestä osallistua pikkujouluihin, sekä Tuijan päätöksestä osallistua kokoukseen tahdonalaisen asian. Marja ja Tuija olisivat omiaan ja toisten kasvoja uhkaamatta voineet kieltäytyä osallistumasta vetoamalla omasta tahdostaan riippumattomaan itsensä ulkopuoliseen esteeseen¹⁶. Tulemme kuitenkin usein suostuneeksi erilaisiin pyyntöihin ja kutsuihin ainoastaan siksi, ettei meillä ole esittää sopivaa estettä. (mt. 261–269.)

Tähän mennessä olen tarkastellut aikaa ensisijaisesti kehys- ja resurssinäkökulmasta, aluksi yhteiskunnan aikainstituutioihin viittaamisen yhteydessä ja sen jälkeen työelämän valtasuhteiden verkossa. Seuraavassa kappaleessa lähdän osittain edellisten kappaleiden yhteenvetona tarkastelemaan sitä, *millainen ilmiö* ajasta muodostuu tässä vuorovaikutuksessa. Tässä yhteydessä kiinnitän kehys- ja resurssinäkökulman lisäksi huomiota myös kolmanteen ajan läsnäolon tapaan, olionäkökulmaan.

¹⁶ En yritä väittää, että Marja ja Tuija *haluaisivat* kieltäytyä pikkujouluista tai kokouksesta (tämän selvittämiseen minulla ei ole välineitä), tarkastelen ainoastaan heidän toimintamahdollisuuksiaan kyseisessä tilanteessa.

Millainen aika?

Tässä kappaleessa tarkastelen sitä, millaisena ilmiönä aika esiintyy aineistossani. Kohdistan huomioni siihen, *millaisia sanastoja käytetään ajasta puhumiseen* (ks. esim. Suoninen 1999: 18–19) ja *mitä ajalle vuorovaikutuksessa tehdään*. Lopulta kiinnitän huomiota vielä siihen, *mitä osallistujat itse tekevät suhteessa aikaan*.

Pohjanen (2002: 184–194) puhuu modernista ajasta tyhjänä *tilana*, joka täytetään erilaisilla toiminnoilla. Myös omassa aineistossani aika hahmottuu eräänlaisena tilana. Puhuin jo aiemmin ajasta sekä ”karttana” että ”varastona”. Näkisinkin, että aineistossani aika on läsnä suurena tilana tai ”varastona” (esim. vuosi), jonka sisään sijoittuvat pienemmät ”lokerot” (kuukaudet ja viikot), jotka vuorostaan jakautuvat pienempiin ”alalokeroihin” (päivät, tunnit ja minuutit). Tapahtumia sijoitellaan tähän ”varastoon” joskus pienempiin (päivät tai tunnit), toisinaan taas suurempiin ”lokeroihin” (kuukaudet tai viikot). Sijoitellessamme tapahtumia aikatilaan tarvitsemme kalenteria, eli ”karttaa koordinaatteineen”. Kalenterista voimme tarkistaa vapaat ja varatut ”lokerot”, ja sopia tiettyihin koordinaatteihin tulevat tapahtumat.

Kalenteri-karttaa tarvitsemme tulevaisuuden suunnittelun lisäksi myös tässä ja nyt, toimittaaksemme itsemme ”oikeaan aikaan oikeaan paikkaan” (vrt. Pohjanen 2002: 31, 148–150). Osuaksemme oikeaan paikkaan oikealla hetkellä tarvitsemme kalenterin lisäksi myös kellon. Puhuessaan ajasta tilana Pohjanen (2002: 187) esittää, että ”maailmaa katsellaan maantieteellisten karttojen koordinaatiston ja ajallisen koordinaatiston läpi”. Pohjansen mukaan olemme kuin lepakoita, jotka kaikuluotaavat jatkuvasti aikatilaa kelloja vilkuilemalla (mt. 186–188). Lisäisin tähän, että tulevaisuuden aikatilaa kaikuluodataan pikemminkin kalenteria selaamalla kuin kelloa vilkuilemalla. Silloin, kun aikaan orientoidutaan tulevaisuuden sijasta tässä ja nyt, tulee kalenterin sisälle sijoittuvan aikatilaa kaikuluotaaminen kellon avulla ajankohtaiseksi.

Tarkastelen aluksi aineistossa esiintyviä sanavalintoja liittyen aikaan:

Ote 26.

```
1 Alma:      no mites tolla to[ta:? #mmm# mt (.) mites ois tolla
```

2 kaheskymmeneskolmas päi#vä alkavalla viikol[la =et oisko siinä
3 → m:ahdollista meillä löytää yhteis[täh? (.) vaikka tun[ti.#

Ote 27.

1 Sirkka: [eli >sillä viikolla< ei oo] mitään? (.) neljäskymmes viikko (.)
2 → oliks siellä jotain rakoo. (2.5) kelle käy <joku> hh (0.2)
3 ehdott#aa# (0.2) mulle käy tiistai päivä =kes- (.) maanantai
4 iltapäivä,

Ote 28.

1 Pirjo: no ↑entäs sitten tuon [(palainen) kahdeskymmenes↑kolmas päivä
2 yhteydessä =jos siihen vähän,
3 ? : [° () °
4 (0.8)
5 Sinikka: ° () °
6 Sirkka: <no se ei> mulle sit [käy =mul on <iha:n> (.) >kaheskymmeskolmas<
7 → on ihan tä#ys# [mä oon #Kouvolas =teen,#

Ote 29.

1 Alma: mut kyl sit ka:uheen vaikea on #jär[jestää jos (ei)#(0.2) kato
2 → niitä nyt #tiedä sitten# =↑tää kirja on #ni:i:n täynnä#,

Edellä olevissa otteissa aika hahmottuu sanavalintojen kautta ”tilana” tai ”varastona”, joka on lohkottu pienempiin ”lokeroihin”, joihin tapahtumat sijoitellaan (olen merkannut kyseiset rivit nuolella). Oteissa 26–29. aikaan viitataan jonain

- Ote 26: josta on mahdollista etsimällä ”löytää” jotain (yhteinen tunti);
- Ote 27: jossa voi tiettyssä ”lokerossa” (44. viikko) olla tyhjä ”rako”;
- Ote 28: tai jossa vaihtoehtoisesti tietty ”lokeron” (päivä) voi olla ”ihan täys”;
- Ote 29: jopa koko ”aikavarasto” (jota fyysisesti edustaa kalenteri, ”kirja”) voi olla ”niin täynnä”.

Vaikka aineistossa ”aikavarasto” usein on täynnä, se ei kuitenkaan ole mikään sotkuinen komero, johon tapahtumat on sijoitettu hajan hajan. Se on hyvässä järjestyksessä oleva varasto, jossa tapahtumat on sijoitettu täsmällisille paikoilleen, ja ne kaikki ovat paikallistettavissa tiettyjen koordinaattien avulla. Täyttyessään siistikin varasto tosin kaipaa ”järjestelyä”:

Ote 30.

1 Tuija: mä katoin >et mul on ensimmäinen< (0.2) marraskuun kaheskymmes
2 päivä missä mul ei oo mitään (.) sovittua,
3 Sirkka: =joo mut sun [täytyy vaihtaa SIT VAA,]
4 Tuija: [.hhh HE HE HE he]
5 Tuija: (nyt >mulla on sille päivälle<) kaikki jättää välist (täytyy
6 → jotenki) °sit (.) järjestel[lä°

Ote 31.

1 Marja: ↑kyl se var- kyl >määkin varmaan pystyn mun täytyy sit vaan tehdä
2 → sillälaililla että< sitten niinkun (0.2).h ↓mää korvaan niitä
3 vastaan#o#ttoai[koja sillä et mä en #tuu# sitte maanan#tai#nah (0.2)
4 <↓ainak[aan>

Ote 32.

1 Sirkka: .hh ja mitäs te muut #aattelette että# (.) °mh° (0.2) #tän työajan
2 → irrottaminen# .hh °sit siihen #tiimin koulutukseen niin (0.3) kolme
3 kertaa puoltoist tuntii.#°h
4 (0.3)
5 Sirkka: #°tuntuuks se kohtuulliselta.#°

Ote 33.

1 Sirkka: ne vaa on sitten #kaia (.) raivattava eiks nii:.#

Ote 34.

1 Sirkka: joo, (.) nyt pannaan sopimaan jo [sitte,

Otteissa 30–34. ajalle tehdään jotakin. ”Aikavaraston” täytyessä tapahtumien sijoituspaikkoja järjestellään uudelleen ja aikaa irrotellaan yhdeltä tekemiseltä toiselle (olen merkannut kyseiset rivit nuolella).

- Ote 30: aikavaraston tullessa täyteen tapahtumien sijoituspaikkoja pitää muuttaa ja jotain jättää välistä, ”järjestellä” varastoa;
- Ote 31: luovutettaessa aikaa jostain (vapaa-ajasta) toiseen tekemiseen (työhön), on ”korvattava” tämä luovutettu määrä aikaa irrottamalla se jostain työhön sidonnaisesta toiminnasta;
- Ote 32: työaikaa voidaan ”irrottaa” tietty lohko toiseen työsidonnaiseen toimintaan (tiimin koulutukseen) sitä millään lailla korvaamatta;

- Otteet 33. ja 34: siinä missä yleisesti ottaen aineistossa tapahtumia sovitellaan aikakoordinaateille ja tilaa raivataan harkiten ja varovaisesti, otteissa 33. ja 34. tämä raivaaminen ja sovittelu tapahtuvat väkipakolla. Tilaa ”on vain raivattava” ja tapahtumat ”pannaan sopimaan” vaikka väkisin.

Resurssiaika on jotain, mitä voidaan järjestelyn lisäksi sijoittaa johonkin, tai ostaa ja myydä. Otteessa 35. aika saa myös tällaisia taloudellisia ominaisuuksia:

Ote 35. (eri kokouksesta kuin muut otteet)

1 Sirkka: ja ↑mä aattelin et tää tiimisopimus olis sit sellanen joka .hh
 2 (0.2) niinkun antaa semmosta struktuuria tälle hommalle ja (.)
 3 ja niinkun #ööö# (.) #m# mä voisin k- kuvitella että se myöski
 4 #sitouttaa enemmän sitte tähän# et et ↑on yhdessä .hh (0.2)
 5 <luvattu toimia yhdessä> ja (.) ja #tuota:# (.) tiettyjen
 6 pelisääntöjen ↓mukaan. jah (.) ja se nostaa sitte sitä kynnystä
 7 niinkun (.) livetä tästä .hh (0.2) livetä tästä sitten tota: (.)
 8 sen kiireen keskellä.hh (0.2) elikkä se ajatus =mä oon kuitenkin
 9 että tiim- täst tiimitoiminnasta niin #nn# #m# pitkällä
 10 → tähtäyksellä niin tulis myöski sitä työajan sääs#töö jah .hh (.)
 11 ja tota: et sillä tavalla se helpottais vaikka täy-# jos (.)
 12 jossakin vaiheessa =varsinki ↑varmaan täs suunnitteluvaiheessa #on
 13 → tuntunu# ettäh (.) et #menee niinku hirveesti aikaa.#

Otteessa 35. Sirkka tuo julki ajatuksen, että tiimitoimintaan sijoitettu aika saattaa poikia voittoja tulevaisuudessa. Vaikka tiimin käyttöön on uhrattava ”hirveesti aikaa” (rivi 13), tämä uhraus palkitaan tulevaisuudessa ”työajan säästönä” (rivi 10). Tällainen puhetapa toimii tehokkaana retorisenä keinona oikeuttaen vaatimuksen ajan uhraukseen, koska tulevaisuudessa kaikki maksetaan takaisin, ehkä jopa korkojen kera.

Aikaa voidaan siis ”irrottaa” paikasta toiseen, ”raivata” yhdeltä tekemiseltä toiselle tai ”sijoittaa” hyödylliseen toimintaan. Tällaisessa tilanteessa aika hahmottuu tekemäni kolmijaon mukaisesti *resurssina*. Ajan ”raivattavuus” tai ”irroteltavuus” on kuitenkin vain näennäistä. Aikaa *sinänsä* ei voi irrottaa johonkin, joitain asioita vain jätetään tekemättä ja käytetään kyseinen aika johonkin muuhun. Edellä mainitsemani ”aikavarasto”, joka jakautuu kuukausiin, viikkoihin, päiviin ja tunteihin muodostaa siis tiukan ja joustamattoman *kehiksen*, jonka puitteissa voidaan järjestellä sitä, paljonko aikaa mihinkin toimeen käytetään. Otteessa 36. tämä ilmenee selvästi:

Ote 36. (eri kokouksesta kuin muut otteet)

1 Sirkka: mites sä Pirjo aattelet et mitä se ajallisesti .hh mikä (.) minkä
2 ajan sä annat nyt sitte [↓vuoden#vaihteen jälkeen asiakkaalle#,
3 ?: [kröh khröö
4 (0.3)
5 Pirjo: () no se riippuu siitä <mitä asioita> siin on tarkoitus ottaa (0.2)
6 esille .th tästä ajankäytöstä mä nään niinku tavallaan kaks linjaa
7 sen (.) .h että tuota: (0.2) meillä on tarkka sapluuna mitä asioita
8 me otetaan <esille> .h ja sitten niinkun käytetään aika (0.2) aika
9 ja #nn# sillä käynnillä (.) sillä kerralla käydään °nämä ja nämä
10 asiat° läpi. .hh ja (.) toinen #nnn# >mahollisuus on< se (.) .hh
11 #että m# vähä niinkun sen #nn# asiakkaan (0.3) #mm# mukasesti ja
12 hänen niinkun valmiutensa mukasesti otetaan esille niitä a↑sioita
13 (.) .hh mitkä hänen tarvis saada nouseen esille (.) .hh ajankäyttö
14 on <joustavaa> =elikkä sanotaan että .hh mä #on:# (.) tiedätkö nyt
15 tuola eteisessä oottaa jo seuraava että .hh °mitäs jos me palataan
16 tähän asiaan (.) .hh ja (.) ↑katotaanpa millon me (.) #me niinkun
17 tota# (.) ↑totettas sulle uusi aika ja (.) #paremmalla ajalla
18 mietittä tätä.# (0.3) #ee että# jos siinä ajanvarauskirjassa olis
19 mahollisuutta ↑siihen että sitten sitä aikaa olis antaa

Otteessa 36. Pirjo puhuu asiakkaalle ”annettavasta” ajasta tarvittaessa joustavana (rivit 13-14). Heti perään kuitenkin ilmenee, että käytännössä aika kaikkea muuta kuin joustaa; tietyllä kellonlyömällä asiakkaan on lähdettävä, vaikka jotain olisi kesken, koska seuraavan ”aikalokeron” varannut asiakas jo ”eteisessä oottaa”. Ainoa mahdollisuus joustaa asiakkaan tarpeisiin annetussa ajassa on varata uusi tietyn mittainen aikaloikka, jos ajanvarauskirjassa tällaisia on tyhjillään (rivit 15-19).

Aika tilana muodostaa siis kehyksen, jonka puitteissa erilaisille tehtäville voidaan ”raivata” tai ”irrottaa” aikatilaa. Aikatila on usein täynnä. Se ei kuitenkaan täyty itsestään, vaan sen täyttäminen on neuvoteltava asia.

Ote 37.

((Pirjo palaa toisesta huoneesta))

1 Sirkka: niin Pirjo mietitään tässä sitä (0.3) #n# tiimin kokoontumisen
2 tiheyttä? (0.7) ja kerroin tässä että #et# ajateltiin että
3 [voitasko kokoontua aikah (0.2) tiheästikin alkuun ja sitten °n°
4 (.) myöhemmin sitä harventaa jos siltä °tuntuu,°
5 Tarja: [köh .hhh KÖH

6 Pirjo: °njoo,°
 7 Sirkka: mut onko se <tiheä> (.) onks se joka <toinen viikko vai:> #°ee°#
 8 (.) vai mitä se on °se tiheäh,°
 9 Marja: °(se) vois olla se joka toinen viikkoh (0.2) mä aattelin että
 10 (0.2) määrää mitä siihen tulee siihen (xxx) (0.6) (mut voi
 11 siitäki sitte vähentää)°

Otteessa 37. tiimin vaatima kokoontumistiheys on arvioinnin ja neuvottelun kohteena (myöhemmin aineistossa tapahtuu samankaltainen neuvottelu koskien kokoontumisten kestoa, joksi määräytyy puolitoista tuntia). Arvio kokoontumistiheydestä tehdään sen perusteella, mitä tiimitoiminta ”vaatii”. Tässä vaiheessa tiimin ”vaatima” aika on vielä joustava ja sopimuksenvarainen asia. Sen jälkeen kun kokoontumistiheys (ja myöhemmin kokousten kesto) on näin neuvotellen päätetty, tiimikokouksista tulee kuitenkin jotain ”pakottavaa”, joiden olemassaoloon tiimin jäsenet joutuvat tulevaisuudessa aikajärjestelyissään orientoitumaan. Tiimikokouksiin on mentävä paikalle, tai jos ei paikalle mennä, on siihen oltava hyvä syy, eli samaan ajankohtaan sijoittuva vielä ”pakottavampi” tekeminen.

Sopimisten ja neuvottelujen kautta ajasta tulee jotain, johon sopeutamme toimintaamme. Sovitut aikataulut *vaativat* meidät toimittamaan itsemme tiettyinä aikana tiettyyn paikkaan ja järjestelemään tulevaisuuttamme nämä aikataulut huomioon ottaen. Aineistossa osallistujien aikaan sidonnaista toimintaa leimaa *kurinalaisuus* ja *vastuullisuus*. Aikataulut ovat jotain, joita pyritään noudattamaan ja joita järjestellään asioiden tärkeyttä harkiten. Kerran tehdyt sopimukset ja suunnitelmat asettuvat osallistujien eteen ”pakottavina” tosiasioina, joiden asettaman ajallisen struktuurin kanssa ”on vain eletävä”.

Ote 38.

1 Alma: [°>eiku<° [it_{se}asias mulla on tota ensimmäinen vapaa #ö# (0.2)
 2 kolmaskymmenes #kymmenettä.# hh
 3 ?: [ee-e
 4 Sirkka: no [>mul on se< kan[s::
 5 Tuija: [°knhh°
 6 Alma: [(se on niinku) etosiasia£ [() () ()
 7 Sirkka: [AI ↑KYMMENET[TÄ
 8 ?: [()
 9 sulla menee pit[källe °()°
 10 Alma: [niih hh
 11 Sinikka: [() ((irvistää))
 12 (3,5)

13 Sirkka: @<voi kauhistuksen kana°häkki°>@

Otteessa 38. päivitetään Alman täyttä aikataulua. Sopimisten ja neuvottelujen kautta ajasta (tai ajallisesti sijoitetuista tapahtumista) tulee jotain, johon meidän on vain sopeuduttava. Alman aikataulu on täynnä, ja tämän ”tosiasian” (rivi 6) mukaisesti hänen on tekemisensä yritettävä järjestää. Ote 39. havainnollistaa samaa asiaa:

Ote 39. (eri kokouksesta kuin muut otteet)

1 Sirkka: mut >mä luulen< että nyt keväälle ei saada kyllä muutettua [enää
2 (0.2) et ne on °niiku° (.) niih,]
3 Tuija: [.th
4 siis mulla on (.) kirja ihan täynnä huhtikuun loppuun] asti
5 [et (.) iltapäivä (ajat)
6 Sirkka: [et tän (.) kanssa on <elettävä> (.) [#mä luulen et# sit syksystä
7 pitää niinku #miettii sitte uudemman kerran.#
8 Alma: [nii (.) nii (.) joo (.) joo
9 että sitten #n# aina joku [joutuu joskus olemaan (pois)
10 Sirkka: [niih, aina jo:skus ↑joutuu aivan (.) se
11 on kuitenkin se realiteetti.

Otteessa 39. osallistujien aikataulut ovat siinä jamassa, että keväälle ei enää voida tapaamisajankohtia muutella. Se, että osallistujien aikataulut ovat niin täysiä, ettei muuttelu enää onnistu, on vain ”realiteetti” (rivi 11) jonka kanssa ”on elettävä” (rivi 6). Osallistujien aikataulut asettavat rajat, joiden puitteissa tapaamisia voidaan järjestää, ja tässä tilanteessa rajat ovat siinä mielessä sulkeutuneet, ettei järjestely enää ole edes mahdollista.

Aineistossa osallistujien toiminta suhteessa aikaan on *kurinalaista*. Aikataulua on noudatettava, halusi tai ei, eikä aikatauluun sijoitettavia tapahtumia voi mennä mielivaltaisesti muuttelemaan. Kun aikataulu káskee jonnekin, on mentävä. Jos aikataulua järjestellään, se on tehtävä huolellisesti harkiten, sen mukaan mitä kukin asia ”vaatii”. Aineistossa tapahtuva tapaamisajoista sopiminen saa siis *moraalisen luonteen*. Omat aikataulut on järjesteltävä harkinnalla ja paikalla- ja poissaolojen suhteen on toimittava vastuullisella tavalla. Osallistujien on myös *itse* huolehdittava siitä, että he noudattavat aikataulua ja toisaalta järjestävät sen vastuullisella tavalla.

Lopuksi tarkastelen vielä sitä, kuinka osallistujat orientoituvat toisiinsa *vastuullisina toimijoina*.

Ote 40. (eri kokouksesta kuin muut otteet)

1. Sirkka: mut jos aattelee ihan tätä (0.2) mm niinkun °tätä° kehitystyö-
2 kehittelytyötä niin (.) niin se <käytännössähän> se vasta sitten
3 .hh valkenee että mitä se (.) ↑mitä se tarvitaan se #e#
4 >esimerkiks< #ajallisesti# (0.2) [.hh elikkä et sää niinku sen
5 oman kokemukses perusteella niinkun (0.2) .hh öö ensiks teet jonkun
6 <aikataulun> [että< okei (xxx)lle #puoltoist tuntii# ja ↑sit niinku
7 ↑katot et riittääks se (0.2) ja sitte sä niinkun panet sitä m-
8 muistiin ja (.) ja ja tota: (.) .hh ja ja #ee# niinkun mhh (.)
9 [tiedotat <muille> ja (.) ja sitte sitä m- muokataan sitä =eiks nii
10 että se on tämmöst koko ajan tämmös[tä

Ote 40. kertoo siitä, että osallistujat luottavat toistensa arvostelukykyyn ja harkintaan, ja siihen, että (työ)aikaa koskevat päätökset todella tehdään sen mukaan, mitä asiat vaativat, eikä esimerkiksi itsekkäiden motiivien perusteella. Tarvittava aika ei välttämättä myöskään ole itsestään selvä, vaan ”valkenee” (rivi 3) vasta pidempiaikaisen kokemuksiin pohjautuvan tarkastelun perusteella. Tätä yhden henkilön vastuullisesti harkitsemaa ajan pituutta on vielä kaikkien yhdessä punnittava, jotta vaadittavan ajan mitasta todella saadaan oikea arvio (rivi 9).

Otteessa 41. taas on nähtävissä se, kuinka osallistujat orientoituvat toisiinsa vastuullisina toimijoina siinä mielessä, että heidän poissaolonsa syy on jotain ”tärkeää”:

Ote 41.

1 Sirkka: mulle kävis syyskuun (0.2) [>kaheskymmenes<kuudes ↑aamuh,
2 Marja: [>kyllä mä oon< sillon °täälh°
3 (2.0)
4 Marja: >ei[ku< hetkinen =[enpäs okkaan °tää-° (0.2) en okkaan
5 εs(h)illon(h) °t(h)ääl°ε °thi hi° (“epätoivoisella” äänellä)
6 ?: [()°ai°
7 Sirkka: [joo,
8 Sinikka: °et oo°
9 ?: nn,
10 Marja: e:n oo silloin
11 Pirjo: =>entäs< pe:rjantaina >kaheskymmenesseittemäs<
12 ?: e:n oo sillon #paikal[la#
13 Alma: [Pirkko on sen #loppuviikon poissa# hh (0.2)
14 #ja seuravan°ki:°# hh

Otteessa 41. ei poissaolojen syytä kerrota eikä kysellä, vaan osallistujat luottavat siihen, että toiset ovat työaikansa suhteen ”hyveellisiä” ja ”vastuullisia” toimijoita, jolloin myös poissaolon syy on jotain ”moraalisesti hyväksyttävää”. Otteessa 41. Marja voi ainoastaan todeta kalenteristaan (tässä tapauksessa lähes epätoivoisesti) sen tosiseikan, että hän on tietynä ajanhetkenä jossain muualla (rivit 4-5). Aikataulu näyttäytyy ikään kuin omasta toiminnasta riippumattomana tekijänä, joka tietyllä hetkellä mahdollistaa paikallaolon, tietyllä hetkellä taas ”vaatii” olemaan poissa.

Emme voi vaikuttaa siihen, koska aurinko nousee ja laskee. Se, montako tuntia on vuorokaudessa, on kuitenkin ihmisten luoma, ja siten sopimuksenvarainen asia. Orientoidumme kuitenkin kaikkiin näihin aikayksiköihin samalla lailla ehdottomina. Kellon näyttäessä tiettyä aikaa meidän täytyy kiiruhtaa. Emme kuitenkaan ajattele, että kiiruhtamisemme johtuu kellosta sinänsä. Kiiruhdamme, koska olemme sopineet jotain tietylle ajanhetkelle, tai koska meidän pitää tehdä tietty määrä asioita ennen tiettyä kellonlyömää. Sen kautta, että järjestelemme toimiamme edellä esittämälläni tavalla ”aikalokeroihin”, ajan varasto tulee toisinaan liian täyteen tai seuraava tehtävä kutsuu tietyllä kellonlyömällä. Aika alkaa näyttää itsenäiseltä *oliolta*, joka kulkee kulkuaan meidän tahdostamme piittaamatta, ja joka asettuu eteemme tiukkana ja joustamattomana aikataulujen struktuurina.

Ote 42. (eri kokouksesta kuin muut otteet)

1 Sirkka: käytäskö me ihan läpi =meillä ei nimittäin #n# (0.2) nelkytäviis #m#
2 minuuttii aikaa #enää# että,

Otteessa 42. tekemistä on jäljellä tietyn verran, ja aikaa enää neljäkymmentäviisi minuuttia. Neljäkymmentäviisi minuuttia menevät menojaan, ja tarpeelliset asiat on joko pyrittävä tekemään noiden minuuttien aikana, tai vaihtoehtoisesti jätettävä tekemättä. Neljäkymmenen viiden minuutin päästä kello ”käskee” osallistujat lopettamaan, koska näin on ennalta päätetty, ja koska tuolle kellonlyömälle saattaa olla sovittuna jo jotain muuta. Tällainen ote on kuitenkin aineistossani harvinainen, koska siinä orientoidutaan pääasiassa tulevaisuuteen.

Kuten etenkin tässä viimeisessä analyysikappaleessa on nähtävissä, ajan eri olomuodot, kehys, resurssi ja olio, ovat päällekkäisiä ja toimivat toistensa kautta. Aika tilana on kehys, jonka rajoissa resurssi-aikaa voidaan ostaa, myydä ja järjestellä, ja sen kautta että aikaa näin järjestellään, ajasta (tai aikaan sijoitetuista tapahtumista) tulee ikään kuin olio, johon joudumme toimintaamme mukauttamaan.

5. Johtopäätökset

Tutkielmani alkaa lähestyä loppuhuipennustaan. Kriittinen lukija saattaa tässä vaiheessa esittää kysymyksen ”entä sitten?” tai ”mitä hyötyä tästä kaikesta on?”. Itse olen esittänyt nämä kysymykset itselleni useaan otteeseen.

Näkisin tutkimuksellani kahdenlaista relevanssia. Ensimmäinen niistä liittyy sosiaalitieteeseen. Keskustelu siitä, millaista aika on, käydään usein melko yleisellä tasolla ja monet tärkeät kysymykset ovat empiirisessä mielessä jääneet kysymättä. Halusin tapaustutkimuksen avulla pysäyttää palan sosiaalista todellisuutta ja osallistua sen pohjalta keskusteluun siitä, *millaista aika on* tarkastelemalla sitä, *miten aika on arjessa läsnä*. Tähän keskusteluun voin tietysti osallistua vain kyseisen arkielämän tilanteen, työelämän kokousvuorovaikutuksen asettamissa puitteissa. Lähestymistapani aikaan on siis kahdensuuntainen: pyrin keskusteluttamaan aiempia sosiaalitieteellisiä näkemyksiä siitä, mitä aika on ja empiirisen aineiston etnometodologista luentaa keskenään. Tavoitteenani on empiirisen analyysin pohjalta avata uusia näkökulmia ajasta käytävään keskusteluun.

Metodi, jolla tässä tutkimuksessa aikaa seulun, on melko hienovarainen. Analyysissäni pyrin tarkastelemaan aikaa arkitoiminnassa yksityiskohdissaan, pieninä paloina. Tutkimuksessani aika ei ole mikään abstrakti ihmiselämän ulkopuolella oleva universaali maailmankaikkeuden entiteetti, vaan hyvin arkinen ja konkreettinen asia. Se on aikaa jollekin jossakin, näille kyseisille ihmisille tässä kyseisessä vuorovaikutuksessa. Ajan tarkastelu tällaisella metodilla ei ole ollut kovin yleistä (ks. kuitenkin Boden 1997; Wingard 2007; Zuccheromaglio & Talamo 2000). Koska aika tutkimuskohteena voidaan sosiaalitieteessä käsittää monin eri tavoin, samankaltaisella metodologisella orientaatiollakaan tehty tutkimus ei välttämättä takaa tulosten vertailtavuutta. Aiemmissä tutkimuksissa aika itsessään ei ole ollut samassa mielessä aktiviteetin kohde kuin itselläni.

Jokapäiväinen elämämme on ajallisten tapahtumien kyllästävä. Se, *millä tavalla* aika on läsnä arjessamme, on kuitenkin usein itsestään selvää ja kyseenalaistamatonta. Asiat vain ovat niin kuin

ne ovat. Garfinkelia seuraten asetin tutkimustehtäväkseni *tehdä näkyväksi* jotakin, joka on niin itsestään selvää että sitä ei yleensä havaita (ks. Heritage 1996/1984: 303). Tutkimukseni toinen relevanssi liittyykin mielestäni arkisten itsestäänselvyyksien näkyväksi tekemiseen.

Nyt, tutkimuksen lähestyessä loppuaan, on aika kurkottaa empirian yksityiskohtaisuudesta jälleen myös yleistävien teorioiden pariin. Sosiaalitieteessä ehkä yksi yleisimmistä tavoista viitata aikaan on puhua siitä syklinen-lineaarinen -erottelun kautta (tosin nykyään useimmiten kyseenalaistamalla tämä erottelu). Voinko oman tutkimukseni pohjalta sanoa jotain tästä erottelusta?

Erottelun kyseenalaistaminen ei liene nykyisin kovin radikaalia. Aikamme on samanaikaisesti sekä syklistä että lineaarista, ja niin on ollut jossain määrin myös esimoderni aika. Analyysini yhteydessä oli nähtävissä, kuinka viikot ja kuukaudet (ja lopulta vuodet) etenevät lineaarisesti kohti loppuaan. Jos viikko 44. on täynnä, voidaan tapaamisaikaa etsiä viikolta 45. Lopulta nämä kaikki lineaarisesti toisiaan seuraavat viikot täyttyvät tapahtumista ja menevät menojaan. Päivät, viikot ja kuukaudet seuraavat kuitenkin toisiaan myös sykleittäin. Samat asiat (esimerkiksi kahden viikon välein olevat tiimikokoukset) toistuvat säännöllisesti. Kun maanantai on ohitse, viikon päästä tulee uusi maanantai, ja syyskuun ollessa ohitse vuoden päästä on jälleen syyskuu. Täysin sama aika ei koskaan pala, mutta samankaltaiset ajat ja tapahtumat palaavat.

Analyysini yhteydessä puhuin ajasta tilana, jossa suunnistamme kalenteri-”kartan” avulla. Aineistossa kalenteri ”kerto” osallistujille, milloin heidän tulee olla missäkin. Toisin kuin maantieteellisessä tilassa, aikatilassa emme voi mennä minne mielimme, vaan etenemme tietyllä nopeudella tiettyyn suuntaan. Ainoastaan menneen muisteluun tai tulevaisuuden suunnitteluun liittyvällä mielikuvatasolla voimme liikkua aikatilassa minne tahdomme.

Aikamme on siis lineaarinen siinä mielessä, että kohtaamme tapahtumat tietyssä järjestyksessä. Tätä ajan lineaarisuutta havainnollistaa Kurt Vonnegutin kirjassaan *Teurastamo 5* luoma tralfamadorelaisten aikakäsitys. Kirjan päähenkilö Billy Pilgrim joutuu ”ajasta irralleen”, paikatuksi sattumanvaraisesti yhdestä ajanhetkestä toiseen satunnaisessa järjestyksessä. Lopulta ulkoavaruuden asukkaat, tralfamadorelaiset, kidnappaavat Billyn ja laittavat hänet eläintarhaan. Paljastuu, että kumpikaan osapuoli ei kykene ymmärtämään toistensa tapaa kokea aika. Tralfamadorelaiset näkevät ajan kuin ”jakson Kalliovuorten huippuja”. He näkevät siis kaiken ajan kerralla ja voivat valita eletäväkseen minkä ajanhetken haluavat. (Vonnegut 2004/1969; 80–81, 108.) He voivat suunnistaa aikatilassa minne mieli tekee sattumanvaraisessa järjestyksessä, aivan

kuten me voimme fyysisessä tilassa. Tätä tralfamadorelaisten ajan kontrastisuutta omaan aikaamme kuvaa elävästi kohta, jossa eläintarhan opas yrittää selittää tralfamadorelaisille Billyn tapaa kokea aika:

”Opas kehotti yleisöä kuvittelemaan, että he katsoivat yli autiomaan tai vuoriston päivänä, joka oli säteilevän kirkas ja kuulas. He saattoivat katsoa vuorenhuippua tai lintua tai pilveä, aivan edessään olevaa kiveä, tai myös alas takanaan olevaan kanjoniin. Mutta heidän joukossaan oli tämä maan asukas parka, ja hänen päänsä oli teräspallossa, jota hän ei voinut koskaan ottaa pois. Siinä oli vain yksi aukko, josta hän saattoi nähdä, ja aukkoon oli hitsattu parimetrinen putki.

Tämä oli vasta alkua Billyn surkeudelle tuossa vertauksessa. Hänet oli kiinnitetty hihnoilla teräsrastikkoon, joka oli niitattu kiskoilla liikkuvaan avoimeen tavaravaunuun, eikä hän mitenkään voinut kääntää päätään tai koskettaa putkea. Putken etäisempi pää lepäsi kahden jalan varassa, jotka oli myös niitattu vaunuun kiinni. Billy ei voinut nähdä mitään muuta kuin pienen pyörylän putken päässä. Hän ei tiennyt olevansa vaunussa, ei edes tiennyt että hänen tilanteessaan oli mitään omituista.

Joskus vaunu mateli, joskus kulki äärettömän lujaa, usein pysähtyi – nousi ylämäkeen, laski alamäkeen, kaarsi mutkista, kulki pitkin suoria. Näkipä Billy putken läpi mitä tahansa, hän ei voinut muuta kuin sanoa itsekseen: ’tuollaista elämä on.’” (Vonnegut 2004/1969: 105–106.)

En siis välttämättä väittäisi, että ainoastaan moderni aikakäsityksemme on lineaarinen. Koko olemisen tapamme ja havaintorakenteemme on tietystä mielessä lineaarinen. Samalla se on syklinen siinä mielessä, että tietyt tapahtumat toistuvat. Myös aineistostani on nähtävissä, kuinka osallistujat yhtäältä orientoituvat aikaan toisaalta jonain joka etenee (esimerkiksi sijoittaessaan tapaamisaikoja kuukausi kuukaudelta kohti vuoden loppua), toisaalta taas jonain, joka toistuu samana (esimerkiksi päättäessään tiimikokouksille säännöllisin väliajoin toistuvan viikonpäivän ja kellonajan).

Tralfamadorelaiset kykenivät näkemään koko aikatilaa kerralla. Me voimme tehdä näin vain mielikuvissamme, esimerkiksi tarkastelemalla tulevaisuutta tilana, johon sijoitamme tapahtumia, kuten tutkittavat aineistossani tekevät. Elämässämme emme voi hypätä yhden ajanhetken yli ja siirtyä toiseen, vaan joudumme kohtaamaan tapahtumat tietystä järjestyksessä. Nämä ajanhetket asettuvat eteemme tasasuuriin yksiköihin jaettuina lohkoina, joissa tietynsuuruiseen aikalohkoon on sijoitettu tiettyä toimintaa. Tapahtumat sijoittuvat näin *menneisyyden ja tulevaisuuden syklis-linaarisen jatkumon aikalohkoihin.*

Usein kuulee sanottavan että ”aika virtaa”. Tällainen lausahdus liittyy olennaisesti puheeseen lineaarisesta ajasta. Pohjasen (2002: 34) mukaan ajan hahmottaminen tällaisena absoluuttisena ja universaalina, jossain ihmisten ja tapahtumien ulkopuolella kulkevana ”kestona”, on peräisin

Newtonin kuuluisasta aikamääritelmästä vuodelta 1687. Pohjanen itse päätyy väittämään, että ”ei aika, vaan tapahtumat kulkevat” (mt.46). Tapahtumat tapahtuvat jossain ulkopuolellamme meistä riippumatta. Ottaen asiaan yksilöperspektiivin, lisäksi Pohjanen väitteeseen, että me *kuljemme tapahtumissa*. Suunnistamme järjestyksessä tapahtumasta toiseen kello ja kalenteri apuvälineinä.

Aikamme on kelloa ja kalenteria, luonnon biorytmejä, tehtäviin ja tapahtumiin sidonnaista lohkomatonta aikaa, sekä vielä paljon muutakin. Arkinen aikamme on jotain, joka toisaalta ”tehdään” ja joka toisaalta ”on”. Aikaa eletään toiminnassa ja tämä toiminta muokkaa sitä, millaista aika on. Analyysissäni on nähtävissä, miten ajasta vuorovaikutuksessa muodostuu tietynlainen ilmiö. Toisaalta aika kuitenkin on jotain, mihin emme voi toiminnallamme vaikuttaa. Aurinko nousee ja laskee toiminnastamme riippumatta. Se, miten tekemisemme tämän nousun ja laskun välissä asettelemme, on kuitenkin sosiaalinen asia. Tällaisena se voi saada historiallisesti ja kulttuurisesti erilaisia muotoja ja se voidaan nostaa sosiaalitieteellisen tarkastelun alaisuuteen. Vaikka suuri osa siitä, miten aika meille ilmenee, on ihmisen luomaa, aineistossa on nähtävissä miten osallistujat orientoituvat kaikkiin ajan puoliin samanarvoisina ”tosiasioina”. Sijoitelleessaan tapahtumia kalenterin ja kellon tarjoamaan aikakehikkoon ja yrittäessään järjestellä liian täyttä aikatauluaan he voivat vain todeta, kuten Billy Pilgrim edellä siteeraamassani otteessa, ”tuollaista elämä on”.

Kalenteri ja kello pilkkovat aikaa tasasuuriin lohkoihin. Aineistossani on paljon nähtävissä toimijoiden orientoituminen aikaan tällaisena tasasuuriin ja jossain määrin järjesteltäviin yksiköihin lohkottuna asiana. Työajan yhteydessä tällainen orientaatio aikaan varmasti onkin varsin yleistä. Työn yhteydessä aika on resurssi jota myydään työnantajalle. Tullakseen hyödynnetyksi resurssina, myytävänä, järjesteltävänä ja paikasta toiseen raivattavana hyödykkeenä ajan on oltava selvärajaisiin tasasuuriin yksiköihin pilkottua. Kaikissa tilanteissa aikaan ei kuitenkaan orientoiduta yhtä voimakkaasti tällaisena lohkottuna asiana. Myös aineistossani on muutamia kohtia, joissa aikaan viitataan ei-lohkottuna (esimerkiksi lupaamalla tehdä jotain ”tässä syksyn mittaan”). Lohkottu ja ei-lohkottu aika elävät arjessamme rinnakkain. Tämän tarkempi pohtiminen vaatisi kuitenkin tuekseen toisentyppisestä yhteydestä koottua vuorovaikutusaineistoa. Esimerkiksi vapaa-aika ei yleensä ole yhtä tarkkaan aikataulutettua kuin työaika, jolloin luultavasti vapaa-ajan piiristä kootussa vuorovaikutusaineistossa myös toisentyypiset aikaorientaatiot voisivat painottua voimakkaammin.

Etnometodologia koskee sitä, miten asioihin (esim. aikaan) orientoidutaan yhteistoiminnassa ”normaaleina”, ja toisaalta sitä, miten toimitaan ”normaalisti”. Orientoituessaan aikaan sellaisena ”normaalina ilmiönä” kuin se tutkimassani vuorovaikutuksessa ilmenee, osallistujien on myös orientoiduttava siihen kuten ”normaalit ihmiset”. Se, millaista aikaa pidetään normaalina, on arvosidonnainen asia. Kyseenalaistamatta omaa normaaliuttamme ihmisinä voimme kuitenkin vaikuttaa tähän vain hyvin rajatussa määrin. Olemmeko sitten ajan suhteen, kuten tralfamadorelainen Vonnegutin kirjassa toteaa, kuin ”hyönteisiä ambrassa” (2004/1969: 80–81). Emmekö voi muuta kuin hyväksyä ajan sellaisena kuin se meille yhteiskunnan rakenteiden ja vuorovaikutuksen lainalaisuuksien puitteissa ilmenee?

Tutkimani aika on työnantajalle myytyä aikaa. Tämä asettaa melko paljon rajoja sille, miten aikaa on kyseisessä kontekstissa mahdollista järjestää. Vaikka aineistossa osanottajat neuvottelevat ikään kuin oman aikansa ”omistajina”, käytännössä heidän oikeutensa tähän aikaan ovat hyvin rajalliset. Analyysini yhteydessä oli nähtävissä, kuinka aikatauluista päättäminen kytkeytyy myös tiimin paikallisiin valtasuhteisiin. Joillain yksilöillä on muita enemmän mahdollisuus vaikuttaa tapaamisten ajankohtaan, tiheyteen ja keston. Nämä syntyvät kuitenkin kaikkien yhteisinä arvioina siitä, mikä on asioiden ”vaatima” sovelias aika. Kukaan ei siis välttämättä ole viimesijainen ”ajasta päättäjä”, vaan päätökset tapahtuvat sen perusteella, millainen arvio ajan tarpeellisuudesta on yhdessä neuvotellen tuotettu. Toki tähän päätökseen jotkut osallistujista vaikuttavat enemmän kuin toiset.

Aikataulumme ovat monin tavoin linkittyneitä toisten ihmisten aikatauluihin. Aikatauluista ja ajankäytöstä neuvotellessaan toimijoiden on voitava luottaa siihen, että muut tekevät aikajärjestelynsä tarkkaan harkiten ja pitävät sovituista ajankohdista kiinni. Jos toimijat ottaisivat itselleen vapauden järjestellä aikansa täysin sattumanvaraisesti, työelämän sosiaalinen organisaatio ajautuisi kaaokseen. Koska aikataulut sitovat meidät toisiimme, olemme kukin vastuussa toinen toisillemme siitä, että noudatamme aikajärjestelyissämme kurinalaisuutta ja vastuullisuutta. Jos yksilö haluaa täyttää tehtävänsä tiimin, ja tämän lisäksi muiden työelämän verkostojen jäsenenä, hänen vaikutusmahdollisuutensa omiin aikatauluihinsa ovat lopultakin aika pienet.

Nykypäivänä ajasta puhutaan usein siinä merkityksessä, ettei sitä ole riittävästi. Aina on kiire eikä koskaan ole aikaa kaikkeen tarpeelliseen. Harvemmin kuulee sanottavan, että aikaa on juuri sopivasti, tai että kalenteri on mukavasti tyhjiään. Arkielämän toimintaa tutkimalla on mahdollista sanoa jotain siitä, miten ajasta ”tehdään” sellaista kuin se on, miten aika saa nämä ominaisuudet.

Myös aineistossani toistuvat päivittelyt siitä, kuinka täynnä kalenteri on. Kalenteri täyttyy, koska aikaa täytyy jakaa eri tarkoituksiin; tietyn verran tiimille, tietyn verran muille työelämän verkostoille ja tietyn verran asiakkaille. Se, mikä määrä aikaa jaetaan, syntyy sen arvion perusteella, minkä verran aikaa asiat ”vaativat”. Tämä arvio taas tehdään usein yhteistyönä. Asioiden vaatima aika ylittää helposti kalenterin rajalliset ja suljetut aikayksiköt, ja aikataulusta muodostuu ahdas ja pakottava struktuuri jonka kanssa on vain parhaansa mukaan yritettävä elää.

Tarkoitukseni ei ole palauttaa ajan olemusta tai esimerkiksi kiireen syitä vuorovaikutuksesta johdettavaksi. Sillä, miten aika todellistuu elämässämme, on kytköksensä laajempiin yhteiskuntarakenteisiin ja instituutioihin, sekä viime kädessä talousjärjestelmäämme, joka vaatii yksilöiltä tietynlaista orientaatiota aikaan. Nämä laajemmat kytkökset kuitenkin tehdään eläviksi jokapäiväisen vuorovaikutuksen tasolla. Sieltä on myös löydettävissä, ei koko totuutta, mutta viitteitä siitä, miten orientaatio aikaan käytännön elämässä toimii.

Liite 1. Litteraatioymbolit

.	laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva sävelkulku
↑	ympäröivää puhetta korkeammalta sanottu kohta
↓	ympäröivää puhetta matalammalta sanottu kohta
	<u>painotettu kohta</u>
	°ympäröivää puhetta hiljaisemmalla äänellä sanottu kohta°
	YMPÄRÖIVÄÄ PUHETTA KOVEMMALLA ÄÄNELLÄ SANOTTU KOHTA
	>ympäröivää puhetta nopeammin sanottu kohta<
	<ympäröivää puhetta hitaammin sanottu kohta>
-	kesken jäänyt sana
<	sanan loppu tavanomaista lyhyemmin sanottu
:	äänteen venytys
>>	nopea aloitus
	£hymyillen sanottu kohta£
	#naristen sanottu kohta#
	@analysoimaton puhettavan muutos@
.hhh	sisäänhengitystä (h = 0.1 sekuntia)
hhh	uloshengitystä
.joo	sana lausuttu sisään hengittäen
(h)	voimakas hengitys sanan sisällä
(0.5)	tauon pituus sekunteina
(.)	mikrotauko (alle 0.2 sekuntia)
=	tauotta edelliseen liittyvä puhe
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(maanantai)	sulkeissa epäselvästi kuultu kohta
()	tyhjät sulkeet: kohta josta ei saa selvää
((nauraen))	kaksoissulkeissa litteroijan huomioita ja nonverbaalin vuorovaikutuksen kuvausta
(xxx)	anonymisoinnin vuoksi peitetty kohta
?	kysymysmerkki puhujan kohdalla: epäselvää kuka on puhuja

Lähteet

- Adam, Barbara (1990) Time & Social Theory. Polity Press, Cambridge.*
- Adam, Barbara (1995) Timewatch: The Social Analysis of Time. Polity Press, Oxford.*
- Adam, Barbara (2004) Time. Polity Press, Cambridge.*
- Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. 2., uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.*
- Alheit, Peter (1994) Everyday Time and Life Time. On the problems of healing contradictory experiences of time. Time & Society VOL. 3(3), s. 305–319; Sage, London.*
- Arendt, Hannah (2002) Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot. Toimitus ja käännöstyön ohjaus: Riitta Oittinen. Vastapaino, Tampere. Englanninkielinen alkuteos 1958.*
- Bell, Emma & Tuckman, Alan (2002) Hanging on the Telephone: Temporal Flexibility and the Accessible Worker. Teoksessa: Whipp, Richard, Adam, Barbara ja Sabelis, Ida (toim): Making Time. Time and Management in Modern Organizations, s. 115–125. Oxford University Press, Oxford.*
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2005) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. 4. painos. Suomentanut Vesa Raiskila. Gaudeamus, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1966.*
- Biesecker, Adelheid (1998) Economic Rationales and a Wealth of Time. In pursuit of a new economy of time. Time & Society VOL. 7(1), s. 75-91; Sage, London.*
- Boden, Deirdre (1997) Temporal Frames. Time and Talk in Organizations. Time & Society VOL. 6 (1), s. 5-33; Sage, London.*
- Darier, Éric (1998) Time to be Lazy. Work, the environment and modern subjectivities. Time & Society VOL. 7(2), s.193-208; Sage, London.*
- Davies, Karen (1994) The Tensions between Process Time and Clock Time in Care-Work. The example of day nurseries. Time & Society VOL. 3(3), s. 277-303; Sage, London.*
- Foucault, Michel (2005) Tarkkailla ja rangaista. Suomentanut Eevi Nivanka. Otava, Helsinki. Ranskankielinen alkuteos 1975.*
- Glennie, Paul & Thrift, Nigel (1996) Reworking E. P. Thompson's 'Time, Work-discipline and Industrial Capitalism'. Time & Society VOL. 5(3), s. 275-299; Sage, London.*
- Grossin, William (1993) Technological Evolution, Working Time and Remuneration. Time & Society VOL. 2(2), s. 159–177; Sage, London.*

Hakulinen, Aune (1997) Vuorottelujäsennys. Teoksessa: Tainio, Liisa (toim.): Keskustelunanalyysin perusteet s. 32–55. Vastapaino, Tampere.

Hassan, Robert (2003) Network Time and the New Knowledge Epoch. *Time & Society* VOL. 12 (2/3), s. 225-241; Sage, London.

ten Have, Paul (2004) *Understanding Qualitative Research and Ethnometodology*. Sage, London.

Heritage, John (1996) Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suomentaneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Gaudeamus, Jyväskylä. Englanninkielinen alkuteos 1984.

Hochschild, Arlie Russell (2001) *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Henry Holt and Company, New York.

Hope, Wayne (2006) Global Capitalism and the Critique of Real Time. *Time & Society* VOL. 15(2/3), s. 275-302; Sage, London.

Ingold, Tim (1995) Work, Time and Industry. *Time & Society* VOL. 4(1), s. 5-28; Sage, London.

Johnson, David (2003) Why View All Time from the Perspective of Time's End? A Bergsonian attack on Bataille's transcience. *Time & Society* VOL. 12(2/3), s. 209–224; Sage, London.

Julkunen, Raija (1989) Jokapäiväinen aikamme. Teoksessa: Heiskanen, Pirkko (toim.): Aika ja sen ankaruus, s. 10–21. Gaudeamus, Helsinki.

Julkunen, Raija, Nätti, Jouko & Anttila, Timo (2004) Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Vastapaino, Tampere.

Kantola, Anu (2006) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Loki-Kirjat, Helsinki.

Kitzinger, Celia (2005) "Speaking as a Heterosexual": (How) Does Sexuality Matter for Talk-in-Interaction? *Research on Language and Social Interaction* 38 (3), s. 221-265.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino, Tampere.

Lee, Heejin & Liebenau, Jonathan (2002) A New Time Discipline: Managing Virtual Work Environments. Teoksessa: Whipp, Richard, Adam, Barbara ja Sabelis, Ida (toim.): Making Time. Time and Management in Modern Organizations, s. 126–139. Oxford University Press, Oxford.

Londen, Anne-Marie (1997) Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. Teoksessa: Tainio, Liisa (toim.): Keskustelunanalyysin perusteet s. 56–74. Vastapaino, Tampere.

Mackenzie, Adrian (2001) The Technicity of Time. From 1.00 Oscillations/sec to 9,192,631,770 Hz. *Time & Society* 10(2/3), s. 235–257; Sage, London.

Muzzetto, Luigi (2006) Time and Meaning in Alfred Schütz. *Time and Society* VOL. 15(1), s. 5-31; Sage, London.

- O'Malley, Michael (1992) *Time, Work and Task Orientation. A critique of American historiography*. *Time & Society* VOL. 1(3), s. 341–358; Sage, London.
- Peräkylä, Anssi (1995 a) *Teoria vuorovaikutuksen tutkimuksessa. Artikkelissa: Heikki Lehtonen, Kauko Pietilä ja Anssi Peräkylä: Teorian paikka tutkimusprosessissa*. *Janus* 3:1, s. 5-20.
- Peräkylä, Anssi (1995 b) *AIDS Counselling. Institutional interaction and clinical practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Peräkylä, Anssi (1997) *Institutionaalinen keskustelu*. Teoksessa: Tainio, Liisa (toim.): *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 177–203. Vastapaino, Tampere.
- Peräkylä, Anssi (2004): *Reliability and validity in research research based on naturally occurring social interaction*. Teoksessa: Silverman, David (toim.): *Qualitative research. Theory, Method and Practice*, s. 283–304. 2. Edition. Sage, London.
- Pohjanen, Jorma (2002) *Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pohjanen, Jorma (2003) *Valkoposkihanhet eivät rukoile*. *Sosiologia* VOL. 40 (2), s. 85–96.
- Pohjola, Anneli (1991) *Ajattomuudesta aikaan*. *Sosiologia* VOL. 28 (4), s. 250–258.
- Postill, John (2002) *Clock and Calendar Time. A missing anthropological problem*. *Time & Society* VOL. 11(2/3), s. 251-270; Sage, London.
- Rawls, Anne Warfield (2005) *Garfinkel's Conception of Time*. *Time and Society* VOL.14 (2/3), s. 163-190; Sage, London.
- Rehn, Alf (2002) *Time and Management as a Morality Tale, or 'What's Wrong with Linear Time, Damn It?'* Teoksessa: Whipp, Richard, Adam, Barbara ja Sabelis, Ida (toim): *Making Time. Time and Management in Modern Organizations*, s.77-88. Oxford University Press, Oxford.
- Reisch, Lucia A. (2001) *Time and Wealth. The role of time and temporalities for sustainable patterns of consumption*. *Time & Society* VOL. 10 (2/3), s. 367-385; Sage, London.
- Rutherford, Sarah (2001) *'Are You Going Home Already?'* *The long hours culture, women managers and patriarchal closure*. *Time & Society* VOL.10 (2/3), s. 259–276; Sage, London.
- Ruusuvuori, Johanna (2001) *Harvey Sacks: Arkielämän metodit ja keskusteluanalyysi*. Teoksessa: Hänninen, Vilma, Partanen, Jukka ja Ylijoki, Oili-Helena (toim.): *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*, s. 383–403. Vastapaino, Tampere.
- Shaw, Jenny (1994) *Punctuality and the Everyday Ethics of Time. Some evidence from the Mass Observation Archive*. *Time & Society* VOL. 3 (1), s.79-97; Sage, London.
- Silverman, David (2000) *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. Sage, London.
- Suoninen, Eero (1999) *Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*, s. 17–36. Vastapaino, Tampere.

Suoninen, Eero (2001) *Harold Garfinkel. Etnometodologia ja sosiaaliset järkeilytavat*. Teoksessa: Hänninen, Vilma, Partanen, Jukka ja Ylijoki, Oili-Helena (toim.): *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*, s. 365–382. Vastapaino, Tampere.

Tabboni, Simonetta (2001) *The Idea of Social Time in Norbert Elias*. *Time & Society* VOL. 10 (1), s. 5-27; Sage, London.

Tainio, Liisa (1997) *Preferenssijäsennys*. Teoksessa: Tainio, Liisa (toim.): *Keskustelunalyysin perusteet*, s.93–110. Vastapaino, Tampere.

Torre, Ramón Ramos (2007) *Time's Social Metaphors. An empirical research*. *Time & Society* VOL. 16 (2/3), s. 157-187; Sage, London.

Töttö, Pertti (2003) *Kello soikoon! Kirja-arvostelu teoksesta: Pohjanen, Jorma (2002) Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. *Sosiologia* VOL. 40 (2), s. 135-136.

Whipp, Richard (1994) *A Time to be Concerned. A position paper on time and management*. *Time & Society*, VOL. 3 (1), s. 99-116; Sage, London.

Wingard, Leah (2007) *Constructing time and prioritizing activities in parent-child Interaction*. *Discourse & Society*, VOL. 18(1), s. 75-91; Sage, London.

Zucchermaglio, Cristina & Talamo, Alessandra (2000) *The Social Construction of Work Times. Negotiated time and expected time*. *Time & Society*, VOL. 9 (2/3), s.205-222; Sage, London.

Kaunokirjalliset viitteet:

Kundera, Milan (1995) *Kiireettömyys*. WSOY, Juva

Papalagit. *Samoalaispäällikkö Tuiavii valkoisen miehen maailmassa (1991)*. 3. painos. Suomentanut. M. Leikola. Otava, Keuruu. Saksankielinen alkuteos Erich Scheurmann 1920.

Vonnegut, Kurt (2004) *Teurastamo 5*. 6. painos. Suomentanut Juhani Jaskari. Englanninkielinen alkuteos 1969.

Internetviitteet:

Tilastokeskus: ajankäyttötutkimus. <http://www.stat.fi/til/akay/index.html> (1.9.2007)